

מפקדת קצין החינוך והנוער הראשי

מחלקת החינוך- ענף חינוך והסברה - מדור זהות ישראלית-יהודית

"העתיד מתחיל כאן"

מסע המכללה בישראל

חוברת למפקד הצוות ולמנחה

המכללה הבין זרועית לפיקוד ולמטה

כתיבה: צוות המחקר והפיתוח בפיקוח מכללת רוברט מ. ברן.
תודות על הסיוע בהפקת החוברת למכללת רוברט מ. ברן ולמרכז לזהות ולתרבות
יהודית בבית-מורשה בירושלים.

בשיתוף

The Russell Berrie Foundation
Making A Difference

המרכז לזהות ולתרבות יהודית
בית-מורשה בירושלים

FRIENDS OF THE IDF
ידידי צה"ל בארה"ב

קרן רוברט מ. ברן
Robert M. Beren Foundation

Funded by
UJA Federation
of New York

ועידת התביעות
Claims Conference
The Conference on Jewish
Material Claims Against Germany

תוכן העניינים

מבואות

7	יעוד ויחוד
12	רוח צה"ל
14	אתיקה של הסברה
15	עקרונות מנחים לעיסוק בזהות ישראלית-יהודית

המסע מתחיל כאן...

18	מטרות המסע
19	רציונאל המסע
20	עקרונות הדרכת המסע
21	דגשים למפקד הצוות
22	דגשים למנחה

הרחבה אקדמית

26	הקדמה
27	נחוץ כור היתוך אבל הפעם יהודי / אסף ענברי
41	בן-גוריון, הפרומתיאוס הציוני / דוד אוחנה
45	מתפוררות שמיתפוררות – החברה הישראלית מול הנבואות על התפרקותה / אלכסנדר יעקובסון
64	אדם מחפש את זהותו / אלי בן-גל

מערכים

69	יום א': "אדם – זמן – מקום"
70	כתף שאול – מנהיגות ללא דופי
78	תל-חי – גלגוליו של מיתוס
91	שיחת עיבוד בערב היום הראשון
95	יום ב': "מנהיגות בקצה ההר"
98	אגם החולה – העשרה ונקודות לדיון

101	גמלא
109	שיחת עיבוד בערב היום השני
116	יום ג': "בגובה פני הים"
117	תל-אביב – דברים שרואים מכאן...
121	שיחת עיבוד בערב היום השלישי
127	יום ד': "מתחת לפני השטח"
129	דרומה
134	שיחת עיבוד בערב היום הרביעי
142	יום ה': "שבעים שמות – שבעים פנים"
143	ירושלים של מעלה וירושלים של מטה
150	"להשיב לרגע מתוך העתיד" – סדנה מסכמת בהר הרצל

מבואות

"יעוד ויחוד" - צה"ל: זהות ישראלית-יהודית

מטרת המסמך:

- א. הגדרת תפקידו והיקף אחריותו של צה"ל בעיצוב דפוסי הפעולה הערכיים של חייליו ומפקדיו, ככוח המגן בצבאה של מדינת ישראל - מדינה יהודית ודמוקרטית - תוך הכרה בהשפעה שיש לכך גם על עתידם כאזרחים במדינת ישראל.
- ב. החינוך בצה"ל הינו מרכיב בחוסן הלאומי ולכן הכרחי לעסוק בו, מסמך זה מהווה תשתית לתפיסת החינוך ולמדיניות צה"ל בתחומים השונים.

הנחות יסוד

- א. "מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל, על עצמאותה ועל בטחון אזרחיה ותושביה" (מתוך "רוח צה"ל").
- צה"ל ייטיב לבצע את משימותיו אם חייליו יהיו חדורים בתחושה איתנה של זהות לאומית ויבינו את משמעות היותם חיילים בצבאה של מדינת ישראל - מדינה יהודית ודמוקרטית - ואת המגבלות החלות עליהם בעת ביצוען. תחושה והבנה אלה מחזקות את הזדהות החייל עם צה"ל ובכך הן משפרות את אופן ביצוע המשימות המוטלות עליו במסגרת הצבאית.
- ב. מדינת ישראל נמצאת עדיין בעיצומו של התהליך ההיסטורי, שעיקרו בניית אומה מתחדשת. במשימה זו ממלא צה"ל תפקיד חשוב כפי שמוטל עליו על-ידי ממשלת ישראל במפורש או במשתמע.
- ג. "עם בונה צבא בונה עם" - הרכבו של צה"ל, מאפייני השירות בו, משך השירות והמקום שצה"ל תופס בתודעה הציבורית, מביאים לכך שלשירות הצבאי השפעה מעצבת על אישיותם, על עמדותיהם ועל התנהגותם של חיילי צה"ל ומפקדיו. לפיכך צה"ל הוא אחד הגופים המשפיעים על דמותן של החברה והמדינה.
- ד. האופי הייחודי של השירות בצה"ל

- 1) בצה"ל משרתים צעירים בשלב מכריע בחייהם המשפיע על עיצובם כבני אדם וכאזרחי המדינה. בשל היות הצבא ארגון היררכי שהשירות בו ממושך ואינטנסיבי, יש בכוחו להשפיע על חייליו באופן משמעותי בעת שירותם.
- 2) במשך שנות שירותו בצה"ל שוהה החייל במחיצת מפקדיו וחבריו תקופות ממושכות. לעיתים הוא שרוי בתנאים תובעניים ובמצבים לא שגרתיים, המעמידים במבחן את ערכיו ותכונותיו, ממצים את יכולותיו ומכשירים אותו לשאת בנטל, שקודם לכן לא נשא על כתפיו.
- 3) השירות בצה"ל מזמן בעבור חייליו מפגש בין אוכלוסיות שונות בחברה הישראלית (כדוגמת מגדר, דתות, מוצא ועדות). על צה"ל לאפשר שירות שוויוני, משמעותי ומכבד לכל חייליו באשר הם תוך הקפדה על המפגש הבין תרבותי, המתקיים ביחידות השונות, מפגש אשר טומן בחובו פוטנציאל לצמיחה להעשרה הדדית ולתחושת שותפות אך גם סיכוי ליצירת מתחים וקונפליקטים. במקביל נדרש צה"ל לאפשר בעבור המתגייסים אליו מגוון אפשרויות רחב ככל האפשר.

4) צה"ל מחייב את חייליו לשיתוף פעולה הדוק לשם מילוי משימותיו, ובכך הוא מהווה זירה בה מחויב החייל לתפקוד בחברה מגוונת ומורכבת.

1. גיבוש הזהות הלאומית

א. צה"ל הוא צבאה של מדינה דמוקרטית. חיילי צה"ל הם אזרחים במדינה דמוקרטית וככאלה יש לטפח בהם את תחושת המחויבות כלפי המדינה וערכיה, ערכים הבאים לידי ביטוי במגילת העצמאות, ברוח צה"ל ובמורשתו.

ב. צה"ל הוא צבאה של המדינה היהודית-דמוקרטית שבה הזהות היהודית הינה גרעין הזהות הלאומית של מדינת ישראל.

בחברה הישראלית קיימות תפיסות שונות באשר לאופייה הרצוי של הזהות הישראלית-יהודית ובאשר לזיקה שבין ישראליות ליהדות.

בצה"ל משרתים יהודים חילוניים, יהודים דתיים, יהודים מסורתיים, וכאלה שאינם יהודים על פי דתם שבחרו לקשור את גורלם עם מדינת ישראל.

צה"ל אינו מגדיר "יהדות" מהי או "ישראליות" מהי, מקומן של שאלות אלה הוא ה"מגרש החברתי" ושם הן אמורות להידון ולהתברר. יחד עם זאת צה"ל מסתמך על אירועים, מסורות, דעות, סמלים וטקסים שונים מתוך אוצר הזיכרון ההיסטורי היהודי, בכדי לגבש את הכרתם הלאומית של המשרתים בו.

לאור כל אלה, על צה"ל לבנות את הזהות הלאומית של חייליו על בסיס הערכים והזיכרון הקולקטיבי של העם היהודי ולהציג לחייליו את גווניה השונים של היהדות, באופן המאפשר להם לראות את עצמם שייכים אליה ולהזדהות עימה.

ג. "ביסוד השירות בצה"ל עומדות אהבת המולדת, המחויבות והמסירות למדינת ישראל-מדינה דמוקרטית, המהווה בית לאומי לעם היהודי-לאזרחיה ולתושביה",
(מתוך "רוח צה"ל"-ערך יסוד אהבת המולדת ונאמנות למדינה).

מערך יסוד זה עולה כי ההגנה על המדינה תובעת מסירות בלב ובנפש וכי חייל בעל זהות לאומית מגובשת ייטיב לבצע את תפקידו.

2. הקשר לארץ

לעם היהודי יש זיקה היסטורית, תרבותית ודתית לארץ ישראל ולירושלים בירת הנצח של העם היהודי. התנועה הציונית לגווניה חתרה למימוש זיקה זו תוך כינון מחדש של עם ישראל בארצו.

צה"ל רואה בקשר לארץ ישראל אבן יסוד לתחושת השליחות והמחויבות של חייליו לשירות. לפיכך יפעל צה"ל לחזק את הקשר לארץ ולערכי הציונות.

3. צה"ל וזיכרון השואה

צה"ל, כמדינת ישראל כולה, רואה בשואה את אחד האירועים המרכזיים בדורות האחרונים ובהיסטוריה בכלל, אירוע ייחודי בעל השלכות לאומיות ואנושיות חשובות ביותר. החינוך להנחלת זיכרון השואה מהווה מרכיב חשוב בכלל החינוך שמקנה צה"ל לחייליו. צה"ל יפעל להנחלת זיכרון השואה על מנת לחזק את הקשר ואת תחושת השייכות של החייל למדינת ישראל ולצה"ל.

4. "צבא העם"

צה"ל, כ"צבא העם", ימשיך לגייס לשורותיו, רבים ככל האפשר, בסדיר ובמילואים. הזרם המרכזי של החברה הישראלית שותף להסכמה המחייבת שירות בצה"ל, בסדיר ובמילואים. להסכמה זו נודעת חשיבות רבה בהבטחת חוסנו הלאומי ובשל כך ראוי לפעול במלוא המרץ לטיפוחה, לביסוסה ולחיזוקה של הסכמה זאת.

על צה"ל להשתדל ליצור הזדמנויות שוות, ככל האפשר, לבאים בשעריו גם כאשר הדבר דורש התייחסות ייחודית לחלק מהם, על מנת לשלבם באופן מיטבי בצה"ל בפרט ובחברה הישראלית בכלל.

עם השנים גדל והלך שיעור הצעירים שכלל לא גויסו לצבא, או שגויסו ולא סיימו את שירותם. צה"ל יבחן את עצמו בהתמדה כדי להבטיח שמרב האזרחים בגיל השירות יתגייסו, תוך צמצום במידת האפשר בשיעור המשתחררים והמשתמטים.

הדבר דרוש גם בכדי לקדם את שוויון החובות של אזרחי המדינה וגם בכדי לתת הזדמנות לאוכלוסיות ייחודיות להשתלב באופן מיטבי בצה"ל ובחברה.

תופעת ההשתמטות משירות ותופעת השחרור המוקדם, פוגעות הן ביכולתו של צה"ל לעמוד במשימותיו והן בערך השירות ובתחושת השוויון והמחויבות למדינת ישראל.

5. העדר הסכמה לאומית

החברה הישראלית מקוטבת מבחינה אידיאולוגית. קיטוב זה מקבל גוונים שונים בהתאם למציאות המדינית המשתנה, ומעלה שאלות וסוגיות קשות, שלמשימות צה"ל יש זיקה אליהן. צה"ל, כצבאה של מדינת ישראל, מדינה דמוקרטית פועל לעיתים במציאות של העדר הסכמה לאומית. מציאות זו מחייבת את צה"ל שלא לנקוט עמדה הנוגעת ללב הדיון הפוליטי ולממש את חובתו לבצע במסגרת החוק והמשטר הדמוקרטי, את המשימות המוטלות עליו על ידי הדרג המדיני.

6. שירות החרדים בצה"ל

עקרון השירות השוויוני במדינת ישראל מנחה את צה"ל בעידוד גיוסם של חרדים, בהתאם לחוקי המדינה ולערכיה. צה"ל נפגע מאי גיוסם של חרדים, על אף שמעוגן בחוק, בהפסידו כוח אדם איכותי הנדרש לעוצמתו.

בהתחשב במורכבות הנושא ובחיוניותו, חייב צה"ל לעשות את המרב מבחינתו וליצור מסלולי שירות שונים וייחודיים, שיאפשרו שירות של חייבי גיוס חרדים, אשר תורתם אומנותם, גם בנסיבות הקיימות.

7. מפקד - מודל לחיקוי כמפקד וכאזרח

המפקדים בצה"ל יהיו דוגמא ומופת לפקודיהם ולחברה באופן שיתבטא במקצועיותם הצבאית, בכישורי הפיקוד והמנהיגות ובהתנהגותם הערכית כחייילים וכאזרחים.

8. מערך המילואים

א. חיילי המילואים המגויסים מתוקף חוק, מהווים את עיקר כוחו של צה"ל ולפיכך, על צה"ל לטפח באופן רציף ומתמיד את נכונותם של אנשי המילואים לשירות בכל הרמות והתפקידים.

ב. חיילי המילואים משרתים לעתים קרובות על חשבון צרכיהם האזרחיים ומתוך אמון בצה"ל. יש לשמור מכל משמר על הרצון הטוב הקיים בקרב משרתי המילואים ולהקפיד ששירותם יהיה משמעותי ויספק להם תחושה אמיתית של תרומה וכי זמנם היקר ינוצל כראוי.

9. רב תרבותיות

צה"ל שואף ליצור מרקם חברתי היוצר מכנה משותף רחב, יחד עם זאת, אל לו לצה"ל לבטל את נקודת המוצא התרבותית של חיילי צה"ל המאפיינת את דתם, עדתם או את ארץ מוצאם, אלא שראוי לו לכבד את השונות ואף לאפשרה במידה הראויה.

10. קליטת עלייה

א. החיילים העולים מהווים מרכיב חשוב ואיכותי בכל מערכי צה"ל. עלינו להשקיע מאמצים רבים ומתמשכים על מנת שהאיכות הטמונה בחיילים העולים תמצא ביטוי הולם. הדברים אמורים לא רק במאמצים אותם יש להשקיע על מנת שהם ישרתו ביחידות האיכותיות ביותר אלא גם שישרתו כמפקדים וקצינים בהתאם לאיכותם ולמשקלם היחסי ביחידות צה"ל. ראוי שצה"ל יפעל למיצוי איכותם גם במחיר של השקעה ייחודית נוכח קשיי השפה בפרט והקליטה בכלל, הניצבים בפני העולה החדש.

ב. העולים מגיעים לארץ מארצות ומעדות בעלות היסטוריה ותרבות עשירה. קליטה אמיתית ונכונה של עליה מטילה חובה הדדית, על הנקלטים ועל הקולטים גם יחד, להכרה ולהבנה של עולמם התרבותי של שני הצדדים.

ג. סוגיות שונות מאפיינות את שירותם של החיילים העולים בצה"ל ושל בני משפחותיהם, אלה שרשומים כיהודים ואלה שאינם רשומים כיהודים.

לעתים, הן מקשות על השתלבותם של חיילים אלה בצה"ל ודורשות פתרון המתחשב בנכונותם להקריב את חייהם למען מדינת ישראל. צה"ל יפעל וינקוט עמדה בנושאים אלו הן לצורך חיזוק רוח היחידה והן כמרכיב במחויבותו לטיפול בפרט. חוסר נקיטת עמדה או חוסר עשיית פעולה המתחייבת מן המצב מתפרשים לעתים על ידי החייל כמעילה באמון.

11. ישראלים בני דתות שונות

א. בגיבוש הזהות הישראלית והיהודית יש להתחשב בעובדה שצה"ל מורכב ממגוון של עדות ודתות - חיילים המשרתים כתף אל כתף ביחידות צה"ל השונות. שירותם של החיילים, שאינם בני הדת היהודית, תורם לכוחו של צה"ל ומבטא את היותם חלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית.

ב. צה"ל שואף להגדיל את שיעור בני הדתות השונות המשרתים בו. עלינו לחזק את תחושת השותפות שלהם, לכבדם ולסייע בביסוס שייכותם לחברה הישראלית. לשם כך, יש לוודא שחיילי צה"ל יכירו ויכבדו את מורשתם ואת תרבותם של לא-יהודים, המשרתים בצבא.

12. קשר למשפחות השכולות ולמשפחות השבויים והנעדרים-

"ברית אמת היא לנו, קשר לא נפרד. רק אשר אבד לי קנייני לעד" (רחל)

א. שמירת הקשר של המפקדים, החיילים והיחידות עם המשפחות השכולות הינו לא רק מקור

עוצמה בעבור צה"ל, אלא גם חלק ממחויבותו לרעים שנפלו ולבני משפחותיהם. מורשתם של הנופלים במערכות ישראל והנצחת זכרם, הינן נכסי צאן ברזל של צבא ההגנה לישראל וראוי שיהוו מרכיב חשוב בהכשרתם של חיילי צה"ל ובבניית רוח היחידה.

ב. על צה"ל לשמור את הקשר עם משפחות החיילים השבויים והנעדרים, להוות עבורם משענת ותמיכה בנשיאת הנטל של אי ידיעת גורלם של הבנים ולעשות כל שביכולתו להשיבם בשלום הביתה.

13. "שגרירים" לחברה הישראלית

לצה"ל יש בכל רגע נתון עשרות אלפי חיילים משרתים שהם גם "שגרירים" בתוך החברה בישראל. יש לפעול על מנת שהתנהגותם בצה"ל ומחוצה לו והמסרים שהם נושאים לבני משפחותיהם ולסביבתם האזרחית, יתרמו לחיזוק הקשר בין העם וצבאו.

14. מעורבות בקהילה

פעילותם של חיילי צה"ל בתוך הקהילה, מעבר למימד הביטחוני שצה"ל אחראי לו, מוסיפה אתגר למשרתים בו, כיחידות וכחיילים, נותנת לשירותם משמעות ייחודית נוספת המעצבת ומטפחת את מחויבותם החברתית של חיילי צה"ל ואת מקומו של צה"ל בתוך החברה.

15. יהדות התפוצות

יהדות התפוצות מהווה חלק בלתי נפרד מהעם היהודי ומרכיב חשוב לחוסנה של מדינת ישראל. ההכרות והקשר עם יהדות התפוצות נותנים משמעות נוספת לשירות בצה"ל. צה"ל מהווה מרכיב חשוב בהזדהותם של יהודי התפוצות עם מדינת ישראל והעם היהודי. רבים מיהודי התפוצות הגיעו ומגיעים לישראל, לאורך השנים, נפגשים עם חיילי צה"ל ונחשפים למאפייניו השונים. בעבור חיילי צה"ל, המפגש עם יהדות התפוצות הוא הזדמנות נוספת להכיר את משמעות המושג "עם יהודי" ולהכיר צדדים נוספים בזהות היהודית. צה"ל יפעל לחיזוק הקשרים בין מפקדיו וחייליו ליהדות התפוצות.

"אך אם מעלתך - לא לנצח
כחשתי - לא עד תם.
ושבתי שוב קשוב ההלך
אל כפר מולדתו"

"עבריה" / רחל

רוח צה"ל

צבא ההגנה לישראל הוא צבאה של מדינת ישראל. צה"ל פועל בכפיפות לרשויות השלטון האזרחי הדמוקרטי ולחוקי המדינה. מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל ועל עצמאותה, ולסכל מאמצי אויב לשבש את אורח החיים התקין בה. חיילי צה"ל מחויבים להילחם, להקדיש את כל כוחותיהם, ואף לחרף את נפשם להגנת מדינת ישראל, אזרחיה ותושביה. חיילי צה"ל יפעלו על פי ערכי צה"ל ופקודותיו, תוך שמירה על חוקי המדינה וכבוד האדם, וכיבוד ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

"רוח צה"ל" - הגדרה ומקורות

"רוח צה"ל" יונק מארבעה מקורות:

- מסורת צה"ל ומורשת הלחימה שלו כצבא ההגנה לישראל.
- מסורת מדינת ישראל על עקרונותיה הדמוקרטיים, חוקיה ומוסדותיה.
- מסורת העם היהודי לדורותיו.
- ערכי מוסר אוניברסליים המבוססים על ערך האדם וכבודו.

"רוח צה"ל" הוא תעודת הזהות הערכית של צה"ל, אשר ראוי שתעמוד ביסוד הפעולות של כל חייל וחיילת במסגרת צה"ל, בשירות סדיר ובשירות מילואים.

"רוח צה"ל" וכללי הפעולה הנגזרים ממנו הם הקוד האתי של צה"ל. "רוח צה"ל" ישמש את צה"ל, על חייליו, מפקדיו, יחידותיו וחיילותיו בעיצוב דפוסי הפעולה שלהם. על פי "רוח צה"ל" ינהגו, יחנכו ויבקרו את עצמם ואת זולתם.

ערכי היסוד

הגנת המדינה, אזרחיה ותושביה
מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל, על עצמאותה ועל ביטחון אזרחיה ותושביה.

אהבת המולדת ונאמנות למדינה
ביסוד השירות בצה"ל עומדות אהבת המולדת והמחויבות והמסירות למדינת ישראל - מדינה דמוקרטית המהווה בית לאומי לעם היהודי - לאזרחיה ולתושביה.

כבוד האדם
צה"ל וחייליו מחויבים לשמור על כבוד האדם. כל אדם הוא בעל ערך שאינו מותנה במוצא, בדת, בלאום, במין, במעמד ובתפקיד.

הערכים

דבקות במשימה וחתירה לניצחון

החייל יילחם ויפעל באומץ לב נוכח כל הסכנות והמכשולים שבפניו, וידבק במשימתו בנחישות ובתבונה, עד כדי חירוף הנפש.

אחריות

החייל יראה עצמו שותף פעיל בהגנה על ביטחון המדינה, אזרחיה ותושביה. החייל יפעל תוך גילוי מתמיד של מעורבות, יוזמה ושקיפה, בשיקול דעת ובמסגרת סמכותו, כשהוא נכון לשאת באחריות לתוצאות פעולותיו.

אמינות

החייל יציג דברים כהוייתם, בשלמות ובדייקנות, בתכנון, בביצוע ובדיווח, ויפעל כך שרעיו ומפקדיו יוכלו לסמוך עליו בביצוע המשימות.

דוגמה אישית

החייל ינהג על פי הנדרש ממנו, ויקיים את שהוא דורש מזולתו, מתוך הכרה ביכולתו ובאחריותו, בצבא ומחוצה לו, להוות דוגמה ראויה.

חיי אדם

החייל ינהג באופן מושכל ובטיחותי בכל פעולותיו, מתוך הכרה בחשיבותם העליונה של חיי אדם. בעת לחימה יסכן את עצמו ואת רעיו במידה הנדרשת לביצוע המשימה.

טוהר הנשק

החייל ישתמש בנשקו ובכוחו לביצוע המשימה בלבד, אך ורק במידה הנדרשת לכך, וישמור על צלם אנוש אף בלחימה. החייל לא ישתמש בנשקו ובכוחו כדי לפגוע בבני אדם שאינם לוחמים ובשבויים, ויעשה כל שביכולתו למנוע פגיעה בחייהם, בגופם, בכבודם וברכושם.

מקצועיות

החייל ישאף לרכוש את הידע המקצועי ואת המיומנויות הנדרשים לביצוע תפקידו, וישמם תוך חתירה לשיפור מתמיד של הישגים האישיים והיחידתיים.

משמעת

החייל יפעל כמיטב יכולתו לביצוע מלא ומוצלח של הנדרש ממנו על פי הפקודות ועל פי רוחן. החייל יקפיד על מתן פקודות חוקיות בלבד, ולא יציית לפקודות בלתי חוקיות בעליל.

רעות

החייל יפעל מתוך אהווה ומסירות לחבריו לשירות, ויחלץ תמיד לעזרתם כשהם זקוקים לו או תלויים בו, חרף כל סכנה וקושי, עד כדי חירוף הנפש.

שליחות

החייל יראה בשירותו הצבאי שליחות; יהיה נכון לתרום כל שביכולתו להגנת המדינה, אזרחיה ותושביה. זאת בהיותו נציג של צה"ל הפועל מתוקף ובמסגרת הסמכויות שניתנו לו על פי פקודות הצבא.

רקע למסמך רוח צה"ל

מסמך רוח צה"ל נכנס לתוקפו בראש השנה תשס"ב, ספטמבר 2001. "רוח צה"ל" הוא תעודת הזהות הערכית של צה"ל, אשר ראוי שתעמוד ביסוד הפעולות של כל חייל וחיילת במסגרת צה"ל בשירות סדיר ובשירות מילואים. (מתוך "רוח צה"ל).

מטרות המסמך:

מסמך זה הוא המצפן לפיו יתחנכו ויפעלו מפקדי צה"ל וחייליו. "רוח צה"ל" מציג את דמותו הנשאפת של צבא הגנה לישראל, על מפקדיו וחייליו. טיפוח הערכים המופיעים במסמך "רוח צה"ל יעצב את דפוסי הפעולה של מפקדי וחיילי צה"ל ויסייע להם בהתמודדות עם דילמות ערכיות בשגרה ובחירום. אחד מתפקידיו העיקריים של המסמך הוא יצירת שפה ערכית משותפת לכלל הצבא.

מסמך רוח צה"ל הינו מסמך ערכי-חינוכי. הוא אינו מסמך משפטי ומטרתו לנסח את הבסיס המקצועי והמוסרי לפעילות הצבא.

בניגוד לחוק השיפוט הצבאי, העוסק רובו ככולו באיסורים על התנהגות שאינה ראויה, "רוח צה"ל" מנוסח בלשון חיובית, ומדגיש את ההתנהגות החיובית הרצויה והמתבקשת מהחייל.

אתיקה של הסברה

הפעולה החינוכית בצה"ל מגמתית ובעלת מטרות להשפיע על העמדות וההתנהגות של החייל. המערכת הצבאית פועלת על בסיס חוקים וכללים פורמאליים, המקיפים את כל שגרת הפעילות ומחייבים את כלל המשרתים בה. לכן, ישנה מחויבות להגדרת כללים ומידות בנוגע למותר והאסור בתכני ובמסרי הפעילות החינוכית בצה"ל.

כגוף ביצוע של הממשלה הנבחרת, על המסרים החינוכיים של צה"ל לא לעמוד בסתירה ולנבוע מהעקרונות הבאים:

- עקרונות היסוד המופיעים במגילת העצמאות.
- ספר החוקים בכלל וחוקי היסוד בפרט.
- פסיקת בית המשפט העליון ביושבו כבית דין גבוה לצדק.
- רוח צה"ל.

עקרונות ודרכי פעולה

נקיטת מדיניות מאוזנת:

- יש להקפיד על דיוק בעובדות.
- אין למסור מידע מחוץ להקשרו.
- יש להימנע מבחירת עובדות – יש לציין את כולן.
- יש ליצור הבחנה בין עובדות לפרשנות.
- אין להגניב מסרים סמויים.

טיפוח יכולת החשיבה ופיתוח ההשקפות העצמאיות:

- יש לתת אפשרות להעלות ביקורת ולעודד חשיבה והתמודדות אישית עם העובדות.
- יש להציג את הכוונה להשפיע על עמדות ואף לשנותן במקרים מסוימים.

רגישות המעביר:

- על המעביר להיות מודע לעמדותיו האישיות בנושא הפעילות.
- אין להציג את עמדת המעביר כעמדת המערכת אלא להבחין ביניהן.
- אין להציג עמדה שאינה עולה בקנה אחד עם הגבולות התכניים לפעילות החינוכית.
- בנושאים בהם קיימת עמדת מערכת צבאית, קיימת חובה להציגה.
- אין להסית או לצודד בעמדה פוליטית.
- אין להטיף למיסיונריות בכל דת שהיא.
- אין להתבטא בגזענות כלפי הקבוצות השונות.
- אין לסלף עובדות.

עקרונות מנחים לעיסוק בזהות ישראלית-יהודית

1. עיסוק בשאלות זהות מתקיים מתוך עמדה התופסת את הבירור כמהות ולא כמתודה בלבד. מנקודת מבט זו, משמעות ומחויבות צומחות מתוך תהליך אקטיבי של חיפוש ובדיקה.

2. עיסוק בשאלות זהות מתאפיין במורכבות. תשובות לשאלות זהות אינן קבועות ונתונות אפרורית, אלא מתבררות מתוך התהליך.

על מנת לקדם שיח משמעותי בסוגיות זהות ולאפשר תהליך פתוח של בירור רצויים מספר תנאים: ראשית, יש חשיבות לנכונות (מצידם של הפרטים והקבוצה) להעמיד לעיון ביקורתי עמדות ונורמות. שנית, ראוי לטפח אקלים המאפשר ליחיד ולקבוצה לעסוק מתוך כנות בבחינת זהותם האישית והמשותפת. שלישית, בתהליך הבירור חשוב לתת ביטוי למגוון קולות ועמדות. העיסוק בשאלות זהות מבקש לברר ולזהות מכנים משותפים, אולם החיפוש אחר מכנים משותפים אינו מבטל את הקולות השונים אלא נותן להם מקום, ואף אינו חותר בהכרח לגיבוש הסכמה מקיר לקיר.

3. תהליך הבירור הוא חיוני בגיבוש תחושת מחויבות ומשמעות עבור הפרט.

4. בחברה הישראלית ההטרונגית יש חשיבות לקיום מפגש ושיח פתוח בין הקולות והגוונים השונים. לתהליך חינוכי אשר מעניק ביטוי לריבוי הקולות הקיים בחברה יש ערך כשלעצמו, אולם נלווים לו רווחים משמעותיים נוספים:

- זהו תהליך התורם לטיפוח סובלנות לדעות ולעמדות מגוונות ושונות.
- הוא מגוון את המקורות והמשאבים עליהם נשען היחיד בבניין זהותו.
- מתוך יחס של פתיחות, כבוד הדדי ועניין בקולות השונים שבקבוצה עשויות להתפתח זהות משותפת ותחושת ערבות הדדית בין חברי הקבוצה.

5. ישראליות ויהדות הן זהויות משתלבות זו בזו ומקיימות ביניהן יחסי גומלין.

6. הדרך הראויה לפעילות חינוכית לזהות נדרשת להתבסס על תהליכים חוויתיים-רגשיים לצד תהליכים תכניים-קוגניטיביים.

7. העיסוק בשאלות זהות מבוסס על מעורבות, מחשבה והשתתפות של היחיד בתהליך החינוכי. משום כך נודעת חשיבות יתרה לטיפול בתכנים שרלבנטיים לפרט ונוגעים לעולמו האישי, וכן גם לשימוש במתודות המעודדות מעורבות וביטוי אישי.

8. תהליך בירור זהות אפקטיבי מתבסס על הזיקות ועל הקשרים של הפרט עם מעגלי השייכות השונים המקיפים את חייו. מתוך הבנה כי שייכות נסמכת על תרבות, ערכים ומנהגים משותפים, על זיכרון משותף, מקום משותף ועל תודעת אחריות משותפת.

9. המעשה החינוכי והבירור הערכי הם תהליכים רציפים ונמשכים.

10. האחריות לתהליך הבירור של סוגיות זהות מוטלת בראש ובראשונה על המפקד המחנך. מצופה ממנו כי יוביל את העיסוק בשאלות זהות ביחידה ובמיוחד ישתדל לייצר הזדמנויות למפגש פתוח ולשיח משמעותי בנושאים אלה.

המסע מתחיל כאן...

מטרות המסע

מטרת על:

חיזוק תפיסת המנהיגות ויצירת תשתית להרחבת הזהות הפיקודית-ערכית של החניכים, כמפקדים בכירים בצה"ל, באמצעות העמקת ההיכרות עם ארץ ישראל: נופיה, מורשתה, מנהיגיה ואתגריה.

מטרות ביניים:

- העמקת ההיכרות עם נקודות מרכזיות בתהליך התעצבות העם היהודי והחברה הישראלית.
- העמקה באתגרים העכשוויים של החברה הישראלית ובתפקידנו החברתי כמפקדים בכירים, כפועל יוצא מתפיסת "יעוד ויחוד".
- אהבת הארץ, אנשיה ונופיה.

רציונאל המסע

המסע ינוע על ארבעה צירים: ידיעת הארץ, מורשת והיסטוריה יהודית, מנהיגים בתולדות העם והארץ ומרכיבי החוסן הלאומי. בין צירים אלו יתקיים תהליך בירור הזהות הפיקודית-ערכית של החניכים, כמפקדים בכירים בצה"ל.

נקודות המבט דרכן נסתכל דרך המסע הן: אדם - זמן - מקום. בכל נקודה במסע נרצה לבחון את שלושת נקודות המבט – נתייחס לאדם: לאנשים המשמעותיים, להיבטי המנהיגות הבאים לידי ביטוי. נתייחס לזמן: למידה של העבר - התבוננות בהווה - בחינה של העתיד. נתייחס למקום: המקומות בהם נבקר הם הפלטפורמה לדיון בשאלות הרלוונטיות לכל אחד מארבעת הצירים.

עקרונות הדרכת המסע

- ההדרכה במסע תתבצע על בסיס מנחה הצמוד לכל צוות, במהלך כל המסע (סה"כ 9 מנחים). בנוסף יעשה שימוש במומחי תוכן ואנשי שיח באתרים ספציפיים ובהדרכה במהלך הנסיעות ובאתרים הרלוונטיים.
- לכלל צוות המנחים מונה רכז מנחים. מטרתו לרכז את כלל היבטי התוכן במסע ולסייע ככל שיידרש בפיתרון סוגיות שתתעוררנה במהלך המסע.
- כחלק מתהליך ההכנה של צוות המנחים התקיימו ימי הכנה מרוכזים.
- במהלך המסע נתבסס על ארבע פלטפורמות ללמידה: מכללתי - פעילות משותפת לכלל החניכים. אוטובוס - עפ"י קורסים. צוות - קיום יחידות הנחיה/שיחות עיבוד בפורום צוותי. בחירה אישית - קיום סיורים בקבוצות עפ"י בחירה אישית החניכים.
- נקודות ההדרכה במסע ייחודיות לכל קורס - כל קורס יבצע מסלול שונה במקצת, כאשר הנושאים והדגשים הכלליים יהיו זהים עבור כולם.
- אוטובוס ככיתת לימוד - שימוש בהדרכות אוטובוס, כחלק מרצף ההדרכה.

דגשים למפקד הצוות

המכללה הבין זרועית לפיקוד ולמטה

תפקיד מפקד הצוות במסע

את המסע מדריכים במשותף מנחים ומפקדים. במסמך זה ננסה להגדיר את תפקיד מפקד הצוות וכן לציידו בידע, רעיונות ובכלים שיסייעו לו לממש את תפקידו במסע. המסע בנוי מביקורים באתרים, סיורים, הרצאות ומפגשים עם אנשי שיח, מפקדים לשעבר ואישי ציבור, מפגשי צוות, ערבי תרבות מכללתיים, נסיעות בין המקומות וטקס מכללתי מסכם. ההדרכה במסע מתבצעת בארבע מסגרות למידה: מכללתית, לפי אוטובוס, בצוותים, בחירה אישית בסיורים. תפקידו של המנחה הינו להוביל את הצוות ביחידות ההדרכה הצוותיות (לימוד בוקר, אתרי הדרכה שונים ולהיות נוכח ושותף לשיחות העיבוד הצוותיות בתום כל יום). תפקידו של המפקד בכל שלב ובכל הזדמנות שימצא לנכון הינו להציף סוגיות ושאלות שעולות ולקשרן להווה, להקריא קטע, להדגיש את הסיפורים האישיים, לעשות חיבורים ולשאל שאלות על מה אפשר ללמוד מזה, מה תפקידנו כמפקדים ובמה מה שאנו רואים משפיע על תפיסת המנהיגות והפיקוד שלנו ועל זהותנו כמפקדים בכירים.

ניתן לחלק את תפקיד המפקד לשלוש תקופות:

בשלבי ההכנה לקראת המסע -

1. תיאום ציפיות עם הצוות, הגדרת ההקשר בו יוצא הצוות למסע וחיבור למטרות הקורס.
2. הצגת מטרת המסע והיעדים.
3. שיח והפנמת קוד התנהגות.
4. חלוקת תפקידים בצוות.
5. תיאום ציפיות עם המנחה: חלוקת תפקידים, מהלך והתנהלות במסע, דברים שחשובים לך כמפקד עם הצוות והיית רוצה שיינתן להם מקום (רוצה משהו או להקריא משהו בעיתוי מסוים), אילו תכנים רוצה להוביל במסע.

במהלך המסע - למפקד מספר תפקידים -

1. שמירה על מסגרת הצוות.
2. תיווך ההקשר הצבאי והפיקודי - מסע המכללה בישראל מתקיים כחלק מהכשרת המפקדים לפיקוד הבכיר. המסע מתמקד בארבעה צירים: ידיעת הארץ, מורשת והיסטוריה יהודית, מנהיגים בתולדות

העם והארץ ומרכיבי החוסן הלאומי. כמו כן יעסוק המסע בתהליך בירור זהות פיקודי וערכי מתמיד. למפקד הצוות אחריות בתיווך הקשר זה לחניכים: מדוע חשוב בעינינו למסע כזה כחלק מתהליך הכשרת המפקד הבכיר, מה תפקידנו כמפקדים ומה עלינו להנחיל הלאה.

3. תפקיד טקסי וסימבולי - מפקד הצוות מייצג את הצבא והפיקוד ומהווה דמות סמכות עבור החניכים בצוות.
4. הדגשת הפן האישי - בהתאם לצורך, חשוב לאפשר לחניכים להביא גם את הסיפורים האישיים שלהם. המפקד יכול אף הוא להכין קטע קריאה, עדות, שיר, תמונה, שתחבר את הצוות ברמה רגשית יותר, וזאת על מנת לחבר את החניכים למסע ולמטרותיו. בנוסף יכול המפקד להיות שותף בבחירת סרטים לנסיעות.
5. ניהול תהליך העיבוד הצוותי - המפקד אחראי לניהול תהליך העיבוד וליצירת מצבים בהם יתאפשר תהליך שיתוף ועיבוד של הרשמים. בסוף כל יום מתוכננת שיחה צוותית, אך יש גם מצבים מזדמנים כמו הנסיעות באוטובוס. לאור תכנון הל"ז נראה כי השיחות הצוותיות יהוו בעיקר שיחות לשיתוף בחוויות ובמחשבות, ודיון בסוגיות שאנשים חשבו והרגישו במהלך היום. לכל שיחה יש בחוברת מערך הכולל דגשים ושאלות מרכזיות סביב נושא מרכזי בו עסק היום.
6. אחריות להתנהלות תקינה של הצוות: משמעת, הקפדה על לוחות זמנים, שחרורים.

לאחר החזרה מהמסע

היות המסע משולב כחלק מהקורס ומאחר שהקורס נמשך לאחר החזרה מהמסע, ניתן וחשוב להמשיך ולקשר אירועים, רגשות ומחשבות שעלו במסע ושלא ניתן היה להתייחס אליהם במהלכו, מפאת קוצר הזמן ולעסוק בהם במהלך שיחות צוותיות בכלל. שיחת צוות לעיבוד המסע מתוכננת עם החזרה לקורס וניתן להקדיש לסוגיות שעולות עוד מפגש צוות בהמשך.

דילמות פיקודיות- דוגמאות:

1. משמעויות המסע בתחילת הקורס.
2. כיצד מייצרים רצף להתנהלות הקורס ולתכניו.
3. מיצוב מפקד הצוות.
4. התמקמות מפקד הצוות כמוביל תכנים – הן בשל תפקידו האורגני כמוביל הצוות, והן בשל אורך המסע המאפשר, רצוי שלמפקד יהיה בסיס ידע רחב ויכולת להיות שותף משמעותי בהובלת יחידות ההדרכה.
5. התייחסות לצוות ולבשלותו - כיצד מגיע הצוות למסע, כיצד הוא חוזר מהמסע, כיצד נמשכת השגרה.
6. מרחק אל מול קירבה לחניכים.
7. צוות כמבנה גרעיני מוביל או "אוטובוס".
8. התייחסות לנוכחות המפקדים הבכירים באוטובוסים כבעלת מסר מנוהל.
9. מפקד ומנחה- הגדרת השותפות בהובלת הצוות, חלוקתן תפקידים והתנהלות.

10. ידע לעומת חוויה - מידת הגמישות, עד כמה מחויבים לתוכנית או עד כמה "חשים" את הלך הרוח בקבוצה ונענים לו.
11. "שסתומי פתיחה" - איפה מתאפשרים?
12. קוד התנהגות- הגדרה (פלאפונים, שתייה, כיבוי אורות וכו'), כיצד מעבירים לחניכים, כיצד אוכפים, מנגנוני בקרה ותגובה.
13. מדיניות שחרורים.

דגשים למנחה

א. תפקיד המנחה:

- ללוות את המפק"צ בתהליך בניית זהות ערכית פיקודית עבור חניכי הצוות.
- לאתגר את הנחות היסוד של החניכים בעזרת בסיס הידע של המנחה, ובעזרת התהליך הצוותי.

ב. כלי העבודה של המנחה:

- על המנחה לאפשר שיחה פתוחה ועשירה בצוות. מטרות השיח הן:
 1. גיבוש ועיצוב עמדה ערכית של המשתתף היחיד בשאלות רלוונטיות עבור החניך.
 2. לאפשר למשתתפים "להתאמן" על עמדתם אל מול דיעות אחרים בקבוצה, כסיטואציה המאפשרת בדיקה והעמקה.

ג. אחריות המנחה למול אחריות המפק"צ:

- מפקד הצוות הוא האחראי על הצוות, על גבולות הדיון. המנחה אחראי להתבונן מנקודת המבט התהליכית, הן על הפרט והן על הצוות. מה עובר על הצוות והחניכים לאורך המסע, האם נכון לתת דגשים כאלה ואחרים. תהליך, מטבעו, יכול להיות בלתי צפוי, ועל המנחה להיות ער לכך, להגיב אליו ולנהל אותו.
- לכל פעילות יש מעביר אחראי מוגדר. המפק"צ אחראי על שיחות העיבוד, והמנחה, בד"כ, על הפעילויות האחרות לאורך היום. ניתן, כמובן, לשתף פעולה באופנים שונים, אולם, האחריות על הפעילויות מוגדרת.

ד. ייצוג:

- המנחה מייצג את חיל החינוך ואת בית מורשה. חשוב שכל מנחה יביא את יכולותיו, נטיותיו ועולמו את התהליך, אולם חשוב שהדבר ייעשה תחת ההנחיות לעיסוק בזהות הנהוגות בצבא.

ה. הקשר בין המפק"צ למנחה:

- חלק חשוב ומשמעותי בהצלחת המסע תלוי בקשר הבין אישי בין המנחה והמפק"צ. חשוב שקשר זה יישמר לאורך המסע, הן במעגל הבינאישי, והן במעגל המקצועי, בצורת שיחות רציפות, החלפת רעיונות ותחושות על הקבוצה, החניכים, והמסע.

ו. תפקיד רכז המנחים:

- רכז המנחים מהווה כתובת עבור המנחים בכל דבר ועניין, לוגיסטי וחינוכי כאחד.
- רכז המנחים תומך בחלק התוכני של המסע במובנו הרחב, ועומד לרשות המנחים.

הרחבה אקדמית

הקדמה

בהתאם לרציונל החינוכי של המסע, בחרנו להביא עבורכם בחלק זה ארבעה מאמרים, העוסקים כל אחד בציר אחר של הרציונל החינוכי של המסע. מטרתם להוות עבורכם תשתית להעמקה בסוגיות אלו יחד עם החניכים.

אסף ענברי כותב מזה שנים רבות על התרבות היהודית והתנועה הציונית מזוויות שונות. במאמרו הפותח שער זה: "נחוץ כור היתוך, אבל הפעם יהודי", הוא תוקף את תפיסת ה"רב-תרבותיות" הנמצאת באופנה בעשורים האחרונים וטוען כי לחברה הישראלית עדיין נחוץ כור היתוך, שהפעם יושתת לא על בסיס "עברי" כפי שבן גוריון שאף, אלא על בסיס יהודי. המורשת היהודית, טוען ענברי, היא הדבק המלכד, או הדבק שצריך ללכד, את היהודים הישראלים כולם. הוא מראה כיצד ניתן לטפח ולהעשיר מורשת זו בישראל של היום.

פרופסור דוד אוחנה מלמד באונברסיטת בן גוריון, ומתמחה בהיסטוריה ותיאוריה פוליטית. במאמרו: "בן גוריון, הפרומתיאוס הציוני", הוא באופי מנהיגותו של בן גוריון ומרכזיותה לעיצובה של החברה הישראלית. בן גוריון, טוען אוחנה, הציג מנהיגות "פרומתאית", שהציעה לציבור היהודי-ישראלי חזון משיחי-חילוני. לחזון זה היה כוח מגייס גדול מאוד, אך עם השנים חיבור זה בין התיאולוגי לפוליטי הפך להיות "פצצת זמן", שעדיין לא ברור, טוען אוחנה, האם ניתן לפרק אותה.

ד"ר אלכסנדר יעקובסון מלמד באוניברסיטה העברית בירושלים, ועוסק בחקר הלאומיות. במאמרו: "מתפוררת, שמיתפוררת: החברה הישראלית אל מול הנבואות על התפרקותה", הוא בוחן מרכיבים שונים של החוסן הלאומי של מדינת ישראל, ומגיע למסקנה כי מצבה של החברה הישראלית טוב בהרבה ממה שנהוג לייחס לה בדרך כלל.

ד"ר אלי בן גל הוא מרצה בכיר לתולדות עם ישראל במכללת כנרת-בר-אילן. בפרק המצורף כאן מתוך ספרו: "כשאוכלים עם השטן", הוא מציע פרספקטיבה חיונית על "הקו המאונך" ו"הקו המאוזן", מימד המורשת המשפחתית-לאומית ומימד המרחב הגיאוגרפי, נופי הארץ ופניה, היוצרים יחד את זהות האדם.

נחוי כור היתוך, אבל הפעם יהודי

אסף ענברי

כור ההיתוך הבן-גוריוני

במדינת ישראל חיים, מלבד הערבים, שלושה עמים יהודיים המכונים "ישראלים": עם חילוני, עם חרדי ועם דתי-לאומי. הציונות נכשלה בגיבושם לעם אחד. המסקנה האופנתית היא שעלינו לוותר על רעיון כור ההיתוך למען "רב-תרבותיות". זה המודל הליברלי של "חיה ותן לחיות". הוא נשמע נאור מאוד. הוא קטלני לציונות.

על שק החבטות של הפוסט-ציונים, דורשי הרב-תרבותיות, כתוב "דוד בן-גוריון". בן-גוריון המנוול ניסה לכפות כור היתוך על העדות והשבטים של חברת המהגרים. הוא לא הצליח בכך, אומרים הפוסט-ציונים, משום שלא היה סיכוי לרעיון-עוועים זה, של דיכוי (הם אוהבים את המלה הזאת, דיכוי) הזהויות השבטיות, הנפלאות בגיווןן. כל כור היתוך הוא מתועב, לשיטתם הליברלית, מאחר שזר להם הרעיון הלאומי. "זהות", לשיטתם, היא זהות אזרחית; "מדינה", לשיטתם, היא ישות אזרחית. אזרחית, לא לאומית. לכן אינם ציונים. הם מכירים בתרבויות של קהילות, לא של עמים, והם אלרגיים, לכן, למונח "עם-ישראל". מי שמדבר על "עם-ישראל" הוא "ימני", "לאומני", או אף "פשיסט", בעיניהם. ישראלי נאור כמוהם לא יאמר "עם-ישראל" אלא יאמר "ישראלים". "אני ישראלי".

ישראלי יהודי? ישראלי ערבי? ישראלי חילוני? דתי? חרדי?

"מה זה משנה?", עונים הרב-תרבותיים. "הלאום שלך, הדת שלך, הזרם הדתי שלך – כל זה מגדיר בסך הכול שיוך קהילתי. כאזרח במדינה, אזרחותך היא זהותך. הקנדי הוא קנדי, ואתה ישראלי".

הם צוהלים, לפיכך, מהתפרקות החברה למובלעות תרבותיות. הם אוהבים לפרק. בן-גוריון אהב לבנות. לבנות זה "דכאני". הם שוכחים ש"חברה בסכנת התפרקות ממשיית לא יכולה להרשות לעצמה את הלוקסוס של טיפוח ההבדלים בזמן שהמעט המשותף הולך ואוזל", כפי שכתב גדי טאוב ("ידיעות אחרונות", 5.4.2004).

בן-גוריון אכן נכשל בבניין האומה. אך הוא נכשל לא מכיוון שהוא ניסה לבנות אומה, אלא משום שהוא ניסה לבנות אומה מלאכותית. אין אומה "ישראלית". יש אומה יהודית. האומה היהודית, היא שהצריכה כור היתוך, אך בן-גוריון, שלא הבין זאת, התיימר ליצור תחליף. מרוב שנאתו ליהדות הגלותית, הוא לא תפס שיש הבדל בין כור היתוך לא-גלותי לכור היתוך לא-יהודי, וזו היתה טעות חיוו. היה עליו לתפוס שתכלית הציונות, מעבר לתכלית ההרצליאנית הבסיסית, היא לעצב כאן זהות יהודית לא-גלותית. היה עליו לתפוס שמדינת היהודים היא מדינת היהודים, לא מדינת ה"עברים".

למונח "עבריות" היו שלוש משמעויות נבדלות לחלוטין בתקופת הישוב. בן-גוריון ביקש למחוק את הזהות היהודית כדי להחיות "עבריות" מקראית. רטוש ביקש למחוק את הזהות היהודית כדי להחיות "עבריות" כנענית. ביאליק, לעומתם, ביקש ליצור "תרבות עברית" שתכיל את כל הרצף העברי-יהודי, מהתנ"ך והמשנה והמדרש והתלמוד, דרך שירת תור-הזהב בספרד, דרך רמח"ל, עד ספרות ההשכלה וספרות דור-התחיה. התרבות העברית לא נועדה, לדידו, להתבסס על הכחשת אלפיים שנות יהדות; היא נועדה,

לדידו, להעניק ליהדות מלאות שלא היתה לה באלפיים שנות גלות. "אחינו בני הגולה רוצים לראות כאן אצלנו את החסר להם שם בחיי הגלות, בחיים התרבותיים, הרוחניים והמוסריים", אמר ב-1926. שיבת העם מפזורותיו לארצו ולשפתו נתפסה בעיניו כגאולת היהדות, לא כשיבה אל זהות קדם-יהודית כלשהי; היהדות, קיווה, תהיה סוף-סוף תרבות-חיים שלמה, לא רק דת שהתקרשה. היא תהיה תרבות עברית.

ה"עבריות" הכנענית שהציע רטוש קסמה רק לקומץ צעירים רדיקלים. ה"עבריות" היהודית שהציע ביאליק קסמה לחוגים רחבים הרבה יותר, אבל רק ה"עבריות" המקראית של בן-גוריון הונחלה-ממלכתית לילדי ישראל. ה"עבריות" המקראית הזאת היתה יאה, אמנם, לצברים "מלח הארץ" כמו דיין, אלון ורבין; כזהות לאומית, היא היתה הזיה. רוב העם לא התחנך בנהלל ובכדורי, לא רכב על סוסים ולא דהר על הי הג'יפ. רוב העם היגר לכאן מקהילות מסורתיות, ורוב העם מגדיר עצמו, גם היום, כמסורתי. מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי ערך ב-1994 סקר בענייני אמונה וזיקה למסורת. 56 אחוז מהנשאלים אמרו שהם מאמינים בלב שלם במתן תורה בסיני, ורק 15 אחוז מהנשאלים אמרו שאינם מאמינים בכך כלל. כמעט 80 אחוז צמים ביום-הכיפורים. מהו "הרוב החילוני", אם כך ענו הנשאלים?

כור ההיתוך ה"עברי"-ממלכתי של בן-גוריון לא היה כור היתוך. הוא היה סטטוס-קוו. הוא לא ניסה כלל לגשר בין חילונים לדתיים באמצעות מצע-זהות לאומי משותף. במקום גישור, הוא הציע דו-קיום מנוכר במדינה שכל אזור בה הוא קנטון תרבותי. הסטטוס-קוו שימש מפלט מהאתגר הציוני שהפחיד את כולם, חילונים כדתיים. החילונים פחדו ופחדים מהיהדות, והדתיים פחדו ופחדים מהמודרניות. שני המחנות פחדו להיפתח, להכיר זה את זה, להעשיר זה את זה וליצור בסבלנות תרבות רב-ממדית.

רב-ממדיות איננה רב-תרבותיות. ה"עבריות" של בן-גוריון היתה חד-ממדית (חילונית-אשכנזית, "ישראלית" בלי רוב העם), ובדיוק משום כך הולידה רב-תרבותיות. היא איפשרה לכל מגזר להשתבלל בתוך עצמו. אילו היתה רב-ממדית – אילו היתה יהודית – היא לא היתה סתם סטטוס-קוו המחופש לכור היתוך. אתה חרדי ואני חילוני וההיא דתיה-לאומית מבית-אל; לא למדנו באותה מערכת-חינוך, לא חיינו בכלל על אותה הפלאנטה; מיותר לציין שלא חיינו זה עם זה, אלא זה לצד זה, זרים ומוזרים. בחסות הסטטוס-קוו תמיד חמקנו זה מזה ודיברנו זה על זה בהתנשאות ובבורות.

"הסטטוס-קוו התבסס", העיר אבי רביצקי, "על ההנחה המשותפת השגויה – שהתקבלה משני צדי המתרס – כי המחנה היריב נידון להתמעט, לדעוך, ואולי גם לעבור מן העולם" ("אלפיים" 14, 1996). הציפיה החילונית להתאדות הדתיים, הציפיה הדתית להתאדות החילונים, היתה סהרורית בדיוק כציפיה היהודית-ישראלית להתאדות הפלסטינים, וכציפית הפלסטינים להתאדות היהודים.

עסקנו כל הזמן בדברים אשר נראו לנו דחופים וחשובים הרבה יותר מפגישתנו. עסקנו, כמובן, בביטחון, מעל הראש; עסקנו בקליטה ובבניית תשתיות; עסקנו בויכוח על גבולות המדינה; עסקנו במריבות על יעדי התקציב. כל זה היה ועודנו חשוב מאוד מאוד, אבל עיקר-העיקרים הלאומי לא טופל. רציתם חד-ממדיות? קיבלתם רב-תרבותיות.

ב-1940 אמר ברל כצלנסון: "לרבים רבים הבאים אלינו – או המובאים אל חופינו מרחוק ואף מקרוב (וחוששני, גם ללא-מעטים הגדלים כאן או היילודים כאן) – עדיין לא הפך החוף הזה בית. ותפקידנו החינוכי הוא לעשות להם את הארץ הזאת, ואת העולם הרוחני שהצמיח אותה, לבית שהנפש אחוזה ודבוקה בו". איך יהיה החוף לבית יהודי בלי יהדות? ברל, שימו לב, דיבר בדאגה לא רק על אלה ה"באים או מובאים אל חופנו", אלא גם על אלה "הגדלים או יילודים כאן" - צבריו השזופים, ה"עבריים", של בן-גוריון.

בית צריך לעמוד על יסודות. בית יהודי – על יסודות יהודיים. לא די, משום כך, באהבת המולדת; דרושה גם הנחלת "העולם הרוחני (היהודי, אלא מה?) שהצמיח אותה."

ברל, כמו ביאליק, פנה בדבריו אל הציבור החילוני שהתנכר ליהדות. הרב קוק פנה לציבור הדתי שהתנכר למפעל-התחיה הציוני. "צפיית-הישועה היא כוח-המעמיד של היהדות הגלותית", כתב ב-1920, "והיהדות של ארץ-ישראל היא הישועה עצמה". כלומר, צאו מהגלות – והוציאוה מלבכם. "החיים הממשיים של קדושת היהדות אינם מתגלים כי-אם בשיבת האומה לארצה, שהיא המסילה הסלולה לשיבתה לתחיה". לאמור: שיבת ציון איננה התחיה המבוקשת, אלא רק ה"מסילה" המוליכה אל התחיה. התחיה המבוקשת היא תחיית היהדות. "היסוד המעשי יתפוס מקום להחיות את החזיון המתעלף (היהודי-גלותי)". ה"יסוד המעשי", משמע חידוש ההלכה. ההלכה הגלותית, הגיטואית-קהילתית, סיימה את תפקידה עם שיבתנו לארצנו. הרב קוק דרש הלכה ציונית.

ישעיהו הראשון, ישעיהו השני

ציוני-דתי אחר, ישעיהו ליבוביץ', פירסם מ-1930 ואילך מאמרים שבהם הוא דרש שוב ושוב את חידוש ההלכה, כפי שדרש הרב קוק. "הבעיה הדתית במדינת ישראל לא הוצגה עד היום הזה. היא לא תוצג אלא אחרי חידוש ההלכה על היסודות האימננטיים למהותה של הלכה, שהיא מכוונת לעם במדינתו – כשהדת תופיע כפרוגרמת-חיים ריאלית לעם-ישראל ולמדינת ישראל". כך כתב ב-1953, כשהיה בן 50, חבר "הפועל המזרחי". כעבור חודשים אחדים קרה דבר ששינה מן היסוד את השקפת עולמו.

באמצע אוקטובר '53 פוצצו לוחמיו של אריק שרון, אנשי ה-"101", את בתי הכפר קיביה, ו-70 תושבים שהסתתרו בבתיהם נהרגו בפעולה. ליבוביץ' רתח. הוא פירסם מאמר שבו טען, לראשונה, מה שטען בארבעים שנות חייו האחרונות: שסיאובן המוסרי של מדינת ישראל ותורת ישראל נעוץ בשימוש "בקטגוריה הדתית של קדושה לעניינים ולערכים חברתיים, לאומיים ומדיניים". בא מבצע קדש, וחזיק את דעתו. מלחמת ששת הימים מיצקה סופית את סלידתו ממקדשי המדינה, הארץ והעם. הוא גינה את הכיבוש, את פולחן ה"דיס;ותל", וקרא להפרדת הדת מהמדינה. ככזה, הוא זכור לציבור הרחב. רק מעטים יודעים שליבוביץ' החזיק שנים רבות, עד גיל 50, בעמדה הפוכה. עד קיביה, הוא קיווה ודרש שתיווצר כאן מדינה שתגלם את ערכי היהדות. מדינה יהודית. יהדות מדינית. חידוש ההלכה "לעם במדינתו".

מדוע זכה ישעיהו השני לתהודה שלא קיבל ישעיהו הראשון? מדוע ידועה לכל משכיל מצוי בארץ דרישתו הנחרצת של ליבוביץ' הזקן לניתוקה הגמור של הדת מהמדינה, ואילו רק מתי מעט זוכרים את דרישתו ההפוכה, הנחרצת, של ליבוביץ' הצעיר?

ליבוביץ' זכה לתהודה בזקנתו, כי קריאתו להפרדת הדת מהמדינה ערְבה לאוזניהם של שוחרי הסטטוס-קוו. בסגנון תוקפני, רדיקלי כביכול, ניסח ליבוביץ' הזקן את העמדה הנדושה החביבה על חילונים וחרדים כאחת. הוא העניק לחילונים אישור לפטור מיהדות, והעניק לחרדים אישור לפטור מאזרחות. הוא היה קונטרוברסלי כשדיבר על הכיבוש; כשדיבר על יהדות, הוא ביטא את הקונצנזוס (ונחשב "קונטרוברסלי" רק משום שהוא צעק). למי הוא חידש ואת מי הוא איתגר כשצימצם את התורה להלכה הגלותית, שקיומה הוא רק עניין שבין הפרט לאלוהיו ובין הפרט לזולתו בקנה-מידה קהילתית? הרי זו העמדה החרדית השגרתית, המספקת לכולנו, חילונים כדתיים, צידוק עצמי להתנכרות ולקפיאה על השמרים.

הוא חידוש והוא איתגר כל עוד דרש שתעוצב כאן מדינה יהודית - הלכה ציונית - וכשדרש זאת הוא זכה להתעלמות כמעט גמורה. היה לו קצת קהל, אז, בקיבוץ הדתי, וקצת קהל באסיפות של "הפועל המזרחי", אך לא היתה לו השפעה מחוץ לחוג שולי זה, משום שרוב העם, כמעט כולו, רצה סטטוס-קוו.

גורלו של הרב קוק האב היה דומה. הציונות הדתית לא מימשה כהוא-זה את האתגר שהוא הציב – אתגר חידוש ההלכה. ההפך קרה. היא הלכה והתחדדה. "גדולי הדור" שלה, היום, הם רבנים חרדים. הרב צבי יהודה קוק, אבי גוש-אמונים, סיפק לצעירי הציונות הדתית את האליבי המושלם להשתמטות רבתי מדרישתו של אביו לחידוש ההלכה: מפעל ההתנחלות ביהודה ושומרון. חניכי הרב צבי יהודה נמלטו אל השטחים, ומאז, שלושים שנה, הם מרמים שם את עצמם. אין שום אתגר דתי, שום תעוזה הלכתית, שום תרומה לבניין-האומה, בהתנחלות. אם כבר, יש בהתנחלות תרומה מאוד משמעותית להתפרקות-האומה, כידוע לכול.

ביאליק, ברל, הרב קוק האב, ליבוביץ' הצעיר, מרטין בובר, עגנון, הוגו ברגמן, ארנסט סימון, דב סדן, גרשום שלום – אותם הוגים וחוקרים ויוצרים ציונים שביקשו לעצב כאן זהות משותפת, עברית-יהודית, מורשתית ומודרנית, זכו בחייהם ובמותם להוקרה, אבל מידת השפעתם הממשית די פעוטה. יש רחובות על שמם, פרסים על שמם, כנסים לזכרם, אבל הם לא כתבו ספרים כדי להיות שם של רחוב. הם כתבו כדי לפרו+ בפני העם שהתקבץ כאן מצע תרבותי שיכונן שותפות-יעוד. הם סברו שאין די בשותפות-הגורל – אותה זהות שהשתתה רק על "צרות היהודים" – כדי ליצור כאן קיבוץ-גלויות אמיתי. אם יש ליהודים רק גורל משותף, רק עבר משותף, רק זכרונות משותפים, הרי שְׂדֵי בכך, אמנם, לשימורה של האחוה בין יהודים ליהודים ברחבי העולם, אבל אין די באחוה זו לחיים משותפים, ובוודאי שאין בה די אם היא מושתתת על תכנים קורבניים-פאסיביים של אומללות ונרדפות. יהודים יחיו יחד במדינה ריבונית אחרי אלפיים שנות פיזור ויהיו לעם אחד, רק אם נצליח להגדיר כאן יעדים חיוביים שסביבם יתלכדו חילונים ודתיים: זו היתה הנחת-העבודה הבסיסית של עשרת ההוגים והיוצרים שהוזכרו כאן. כאמור, הם לא השפיעו. בן-גוריון, הוא שהשפיע.

כיכר מכבי ורבין

כור ההיתוך של בן-גוריון נבנה ממיתוסים, סמלים, אנדרטות, שירים, מצעדים צבאיים, להקות צבאיות, צעדות לירושלים, לתל-חי, למצדה, בולים ומטבעות של שבעת המינים, טיולים שנתיים, נאומים, תנועות נוער, מפגני חיל-אוויר, סנדלים, כובע טמבל, ארגוני ספורט ארציים, ההסתדרות, עמידר, הנח"ל, חסמב"ה, יום העצמאות, קול ישראל מירושלים והרי החדשות. אלתרמן המטיר את הטור השביעי, משה שמיר הוליך את קוראיו בשדות, בנימין תמוז הוליקם בחולות הזהב, חיים גורי הוליקם במעלה באב אל-ואד, נחום גוטמן – בשבילים של קליפות תפוזים, וחיים חפר הוסיף עוד קיסם למדורה.

לא רק המזרחים, עולי שנות החמישים, נפגעו ממפעל-ההיתוך הבן-גוריוני. "גם הצבר ניזוק מאוד מפולחן הצבר", ציין נסים קלדרון ("פלורליסטים בעל-כורחם", 2000). "היה כוח שדחק בו" – בצבר האשכנזי – "להתכנס אל תוך הסטריאוטיפ של עצמו, להתאים את עצמו אל דימוי סטרילי". כור-ההיתוך הבן-גוריוני לא היה מפעל "דיכווי"; הוא היה מפעל שגוי, לא מפעל מרושע.

וגם בתור מפעל שגוי, הוא לא היה מופרך לגמרי. הצבר גילם שורה של ערכים שמי שבז להם, יקום-נא ויאמר מה מגוחך בהם, בעצם. רעות, תעוזה, פשטות, רענונות, תושיה, הקרבה, תפיסת הארץ כמולדת – תכונותיו הנשאפות של הצבר היו, רובן, נאצליות, ראויות למימוש רחב-היקף, והן היו, למעשה, הכרחיות

לשעתן, כי אלמלא היו כאן כמה צברים בשנת תש"ח, לא היתה המדינה הזאת שורדת עד תש"ט. באור התכלת העזה, כביטוי של עמוס עוז, נוצקה דמותו של הצבר, וזו אכן התאורה שבה ראוי היה ליצוק צאצאי-אשכנזים אחרי כל כך הרבה דורות של אפלולית מזרח-אירופית, הכחשה גופנית וגניחה נעבעכת. אבל דמות הצבר היתה דמות של מגזר. היא עשתה שירות טוב, אך גם עשתה שירות דוב, לצברים ולעולים החדשים כאחת. שירות טוב – בתקומתה של מדינת ישראל; שירות דוב – בתקומתה של מדינת היהודים.

במרוצת השנים נוספו סמלים וגיבורים, דימויים ויצרני-דימויים מקצועיים, למארג-התודעה הממלכתי-ישראלי. מאיר הר-ציון. נעמי פולני. נעמי שמר. גבעת התחמושת. דיין צועד עם רבין. אלי כהן בדמשק. שמונה בעקבות אחד. עזית כלבת הצנחנים. יוסי בן-חנן מניף רובה בתעלה. אריק שרון עם תחבושת-בלורית. הגשש החיוור. הגבעטרון. כוח צביקה. ספורטאינו במינכן. יוני נתניהו. נתן יונתן. יהורם גאון. חיים רבין. מכבי תל-אביב.

פולחן-מכבי מצדיק מאמר בפני עצמו. רק עם שלא נותר מזהותו הלאומית אלא רפלקס של התלכדות סביב סמלים מלהיבים, יכול להשלות את עצמו שמכבי – קבוצת כדורסל שעיקרה עובדים זרים – היא "הקבוצה של המדינה" (מדינת שטראוס-עלית). המכביזם מאפיין את הפן המפוברק של כור ההיתוך הממלכתי-ישראלי, שהציע סמלי-הזדהות חזקים, אבל לא-פעם נבובים, כתחליפי יהדות.

היו להיתוך גם פנים אחרות. טקסי הזיכרון לנופלים, למשל, ביטאו ומבטאים מושא-אמת של הזדהות ושל אחווה ישראלית (אף שלא כלל-ישראלית); נכתבו והולחנו כאן שירים לא-מעטים, מרכזיים בעיצובם של מיליוני ישראלים, הכובשים בכנותם, לא רק ביופיים; סיר-הלחץ הפוליטי הניצב בישראל על להבה עיתונאית, תמיד בישראל כאן את כולנו; ומעל ומעבר לכל הסמלים, הטקסים, השירים והמרק החדשותי, גיבשה אותנו העברית: כף-הבחישה של הטבח. פולנים ומרוקאים, רוסים ואתיופים, נעשו ישראלים כשהשתלטו על העברית, ולמרות האנטיפתייה הבין-עדתית, הולכת ונוצרת כאן בזכות העברית (ובזכות כל חתונה בין-עדתית, כמובן) חברה ישראלית פחות שבטית משהיתה. במובן זה מתבצע היתוך די מוצלח, בהתחשב בעובדה שהוא רק בראשיתו; אך ההיתוך העדתי, עם כל חשיבותו, לא התיך ולא יתיך את העמים היהודים – החילוני, החרדי והדתי – לעם אחד.

יותר מזה: גם קידומו של ההיתוך העדתי תלוי בקידומו של ההיתוך היהודי. רוב המזרחים ורוב האתיופים מסורתיים עד דתיים; חלקם אורתודוקסים. זהותם היהודית שוקלת לא פחות, ובעצם יותר, מזהותם העדתית, והיא חוצצת יותר מזהותם העדתית בינם לבין יוצאי-המערב החילונים. העליה הרוסית חילונית ברובה, ובועתה התרבותית היא רוסית, לא יהודית – אבל דווקא משום ש"התרבות הרוסית והתרבות הישראלית נעדרות כיום שפה משותפת", כדברי אנה איסאקובה ("תכלת" 8, 1999), "יכולה לספק את השפה המשותפת רק פנייה לתרבות היהודית, למורשה המשותפת".

עם אחד, לא עם אחיד, צריך להתגבש כאן. בן-גוריון חלם ליצור כאן עם אחיד, חילוני; רבנים חולמים ליצור כאן עם אחיד, שומר-מצוות. כל חלום על אחידות חיבל ויחבל בסיכוי ליצור אחדות לאומית רב-ממדית. אחידות היא רמיסה של זהויות תרבותיות; אחדות היא שותפות בין זהויות תרבותיות, למען יצירת סכום הגדול מחלקיו.

באמצע שנות השבעים - ממלחמת יום-הכיפורים ומותו של בן-גוריון כחודש לאחריה, בסוף '73, עד נצחון הליכוד במאי '77 – התנפץ חלומם של מבקשי האחידות והתחיל להתרקם חלום הרב-תרבותיות של שוללי האחדות, מפרקי החברה. ומאז שהתנפץ כור-ההיתוך הבן-גוריוני, נאחזנו בשרידי: במצביאים-לשעבר.

רבין, ידן, רפול, קהלני, זאבי, נתניהו, ברק, מרדכי, איתם, בן-אליעזר, מצנע, שרון: רוב האישים שנבחרים כאן מזה שלושים שנה לראשות הממשלה או לראשות מפלגות, באים מהצבא. מה זה אומר על רוב העם? ההסבר הבטחוני לכך הוא רק חצי הסבר. אמנם, חברה הנתונה בשגרת חרדה של מלחמות ואינתיפדות משליכה את יהבה על מצביאים-לשעבר, אך יש כאן משהו נוסף. ה"ישראלי האולטימטיבי" הוא מצביא-לשעבר. בו מגולם כור ההיתוך הצברי, הבן-גוריוני, במלוא הדרו ובמלוא אטימותו לשאלת הזהות של מדינת היהודים. החינוך, התקשורת, המצע התרבותי – התחומים המעצבים זהות פרטית ולאומית – הם התחומים האחרונים הטורדים את מחשבתו של המצביא-לשעבר, אם הם טורדים אותה בכלל, ומתברר שגם אותנו הם טורדים מעט מאוד, שאלמלא כן לא היינו מצביעים למצביאים.

זהותו המוגבלת והחד-ממדית של המצביא-לשעבר מלכדת סביבה את החברה המפורקת, הרב-תרבותית. בהיעדר מצע-זהות משותף, רב-ממדי, ובהיעדר מועמד רב-ממדי להנהגה, ממליך העם את מצביאיו ופוטר כך עת עצמו משאלת התכנים, היעדים, הזהות. "זוהי חברה חולה ומקוטבת. אין לה במה להאמין. עם האבל הכן והסוחף היא נאחזה ברבין כדי להאמין במשהו", אמר יצחק בן-אהרן מעט אחרי רצח רבין.

הוא צדק, אבל ראוי להחיל את קביעתו לא רק על נוער הנרות שהתאבל בכיכר, אלא, שלוש שנים אחורה, על הרוב המוחץ שבחר בו, ברבין, מאותה סיבה עצמה. רבין הביס את שמיר כה בקלות, בדיוק משום שלא הציג מצע מלבד דמותו. איש לא שיער אז, גם לא רבין, שאחרי היבחרו הוא ידבר עם ערפאת וילחץ את ידו, כשם שאיש לא שיער, כעבור עשור שנים, ששרון יפנה שמאלה אחרי היבחרו. רבין נבחר כי לא היתה לו עמדה. בחרנו איש, לא עמדה, והאיש שבחרנו הכריז כשניצח: "אני אנווט!"

מה הוא התכוון לנווט, ולאן?

"אני אנווט את המשא ומתן הקואליציוני, אני אקבע מי יהיו השרים".

ה"אני" המנווט היה תוכנו של הניווט. בהמשך-הנאום זרק רבין, אמנם, כמה מלים על "קידום השלום תוך שמירה על הביטחון", על תעסוקה למובטלים ועל עידוד העליה, אך סיסמאות שדופות זהות אומר הרי, בישראל, כל מצביא בנאום-נצחוננו בבחירות. לא נאחזנו ברבין "כדי להאמין במשהו". נאחזנו ברבין כדי להאמין במישהו.

רבין איבד את שלטונו הראשון בערב בו זכתה מכבי תל-אביב בגביע אירופה ובמעמדה המטאפיסי כ"קבוצה של המדינה", לתפארת עלית. אלפי ישראלים גדשו בלילה ההוא את הכיכר שנקראה לימים כיכר רבין, ושכשכו מרוב שמחה באגן-המזרקות שלידו, לימים, נורה רבין בגבו. רבין נרצח בכיכר-האשליה של כור ההיתוך הממלכתי-ישראלי. הוא נרצח כי לא בוצע כאן כור היתוך יהודי.

משפטים בתיכון

כור ההיתוך היהודי מצריך, באופן כללי, מהלך חילוני של התערות ביהדות ומהלך מקביל, דתי, של חידוש ההלכה. הנה שתי הצעות להמחשת העניין - אחת בתחום החינוך, אחת בתחום האמנות.

החשיבה ההלכתית, המשנאית-תלמודית, היא צורת החשיבה היהודית המרכזית, והיא צורת החשיבה המוזנחת ביותר במערכת החינוך החילונית-ממלכתית. תנ"ך לומדים בכל בית-ספר פרוטסטנטי בעולם; הוא טקסט קדם-יהודי, והוא מזמן לא רק "שלנו". התורה שבעל-פה היא התורה היהודית, והמחדל הממלכתי של הזנחת הקניית הוליד כאן עם משונה של פרוטסטנטים עבריים. מקצוע התושב"ע חייב להילמד בכל תיכון ישראלי – וכמקצוע חובה. לא כמקצוע בחירה מזולזל ונידח (שלא קשה לנחש כמה בני-נוער יבחרו בו),

אלא כמקצוע חובה לבגרות, שמכסת שעות-הלימוד שתוקצה לו לא תיפול מהמכסה המוקצית לשיעורי התנ"ך.

כפייה תרבותית? אין חינוך בלא כפייה. מורשה (ומורשתנו יהודית, מה לעשות) לא תיקלט מהאוויר; היא תיקלט אם תילמד. בכפייה, למזלנו, למדנו מתמטיקה, אנגלית, אזרחות, לשון והיסטוריה. ילדינו יהיו יהודים, לא פרוטסטנטים, אם תכנית הליבה של מקצועות הבגרות תכלול את הוראת התורה שבעל-פה. כמו בשאר המקצועות הנלמדים בתיכון, יש דרך מעניינת ויש דרך משמימה להוראת היצירה היהודית-הלכתית. אם התורה שבעל-פה תורבץ בתלמידינו כ"חומר" לשינון, מְשָל היתה לוח-הכפל, יטפסו המסכנים על הקירות משעמום. הזווית המעניינת, שאותה יש להנחיל, היא צורת החשיבה ההלכתית על החיים. האדם היהודי הוא יצור משפטי. השתיה, האכילה, הסקס, הפרנסה – כל הצרכים הטבעיים טעונים לדיו במושגים משפטיים חיוביים ושלייליים. זה "כשר" וזה "טָרֵף", זו "טָהֳרָה" וזו "טומאה", זה "מותר" וזה "אסור"; שום-דבר אינו נייטרלי. צורת החשיבה המשפטית, היהודית, צריכה להילמד בתור גישה קיומית. הגישה היא המהות – לא פסיקה זו או אחרת – ולכן לא מדובר בדקלומן של הלכות, אלא בהקניית ארגז-כלים הכרתי .

ומעניין לעניין באותו העניין: מדוע לא לומדים כאן משפטים בתיכון? אם לחשוב יהודית זה לחשוב משפטית, מדוע לא ילמדו תלמידי התיכון את יסודות המשפט האזרחי והפלילי (כפי שהציע אמנון רובינשטיין ב-1995, בסוף כהונתו כשר-החינוך)? כמה תלמידים בישראל יודעים בכלל מה ההבדל בין משפט אזרחי לפלילי? כמה ישראלים בני עשרים עד תשעים יודעים מה ההבדל, אם אינם עורכי-דין? אפילו ההבדל בין השפוט למגונה – בין מעשים לא-חוקיים למעשים בלתי-הולמים – אינו נהיר לרובנו (פרשת מזוז-ארבל). הבורות המשפטית הזאת נוחה לנו מאוד. היא פוטרת אותנו, כמו הסטטוס-קוו, מניסוחם של ערכים ויעדים משותפים.

מערכת-המשפט הפכה למסלקה של הדילמות הצריכות להתלבן בציבור, ובראשן הסוגיה הלאומית-משטרית של הגדרת המדינה כ"יהודית ודמוקרטית". כבוד נשיא בית-המשפט העליון, אהרן ברק, אמר ב-1.8.97 ש"קביעת היקף תחולתו של ההיגד 'ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית', תעסיק אותנו רבות בעתיד. במלה 'אותנו' כוונתי לחברה הישראלית כולה, ולא רק למשפטנים שבה, שכן ההיגד הזה משקף את הייחוד של מדינת ישראל ושל החברה הישראלית. איננו ככל העמים; איננו ככל המדינות. כל רובדי החברה הישראלית ייאלצו לשאול את עצמם מהם ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית וכמדינה דמוקרטית".

ללמדכם שאפילו השופט העליון המשליט כאן כבר שנים אקטיביזם שיפוטי, אינו סבור שמערכת-המשפט צריכה לקבוע את תכניו הערכיים של המרחב הציבורי.

תהליך המשפטיזציה העובר על ישראל – גלגול ההכרעות הערכיות לערכאות - נגזר מהבורות המשפטית המפונקת, חסרת האחריות, של רובנו ככולנו. לא הוכשרנו לחשוב בצורה משפטית, ולכן האצלנו את כל האחריות על כת המסתורין של עוטי הגלימות. לא שאין לנו דעות; לכל נהג-מונית יש תזה; אבל עם שהתרגל לחשיבה חובבנית, התרגל גם לא לשאת באחריות לדעותיו. התוצאה היא עצלות-מחשבה פופוליטית, הוצאת קיטור שאיש אינו מקשיב לה ברצינות, התנצחות רגשנית, ותכופות די היסטורית, במקום התדיינות עניינית, רציונלית.

חשיבה עניינית היא חשיבה משפטית. החשיבה הזאת נלמדת כבר אלפיים שנה, בגרסתה היהודית, בבתי-המדרש. את גרסתה היהודית יש להנחיל בתיכונים על-ידי הוראת התורה שבעל-פה, ואת גרסתה הכללית, המערבית-חילונית, יש להנחיל בתיכונים על-ידי הוראתם של יסודות המשפט הכללי הנוהג. התלמידים יתרגלו חשיבה משפטית, מבט משפטי, התנסחות משפטית. יוטמע בהם הכושר להגדיר, לדייק, להתבסס על עובדות, להסיק, לנמק, להחיל עקרונות על מצבים פרטיים, להתנסח בעברית רהוטה ושקולה, ומעל לכול תוטמע בהם תפיסת האדם כיצור האחראי למעשיו (יצור שפיט), שהיא תפיסת-האדם היהודית-הלכתית.

אם נצייד את ילדינו בארגז-כלים זה, יעוצב כאן מרחב ציבורי יהודי. המדינה תישאר מדינה חילונית, הרוב החילוני יישאר על כנו, אבל צורת החשיבה תהיה יהודית, ובזכותה יתרחש – או לפחות יסתמן – כור היתוך בין חילונים לדתיים לחרדים. אם ברצוננו לגבש כאן יעדים משותפים, עלינו לגבש תחילה שפה משותפת שבה ידברו יהודים זה עם זה. מערכת החינוך, לא מערכת המשפט, צריכה לקחת על עצמה את קידום העניין.

המונומנטים של תומרקין

ומחינוך לאמנות.

מה יהודי באמנות החזותית בישראל?

"כדי להיחלץ מן הפרובינציאליות ומן המלחמה האבודה שבנהייה אחר מרכזי התרבות והאמנות המערביים, על האמנות הישראלית לחזור אל מקורות התרבות היהודית", כתב ב-1977 האמן מיכאל סגן-כהן. "אמנות יהודית", הוא כתב, "היא אמנות המלה והסמל, אמנות הדרש ולא הפשט". לכן אינה נטורליסטית, ומאידיך – אינה מופשטת; היא עוסקת בסמלים, במושגים, בערכים. "אין היא אמנות לשמה", הוא כתב, "אלא עשייה מוסרית-חברתית". בניגוד לאמנות הפגאנית ולאמנות הקתולית (שהיו לאחת ברנסאנס האיטלקי), "האמנות היהודית אינה מונומנטאלית. היא נזהרת ביפי החומר והצורה לשמם (לא זהב ולא עגל)", משום ש"הקלאסיקה ומה שהיא מייצגת – עבודה זרה היא בעיניה".

הנציג המובהק של עבודה זרה זו באמנות הישראלית הוא יגאל תומרקין. "אמנותו", כתב סגן-כהן, "קשורה קשר יסודי בתפיסה המונומנטאלית, שהיא באמת זרה לרוח תרבותנו. תפיסתו היא חומרית, כלומר תלויה באובייקט עצמו ובערכו האסתטי; אך תכלית מוסרית, יהודית, אין לאותם מונומנטים. וכך, גם אם אחד מנושאי המרכזיים של תומרקין הוא אנטי-מלחמתי ברוחו, נראה באופן אירוני שאין טובים מפסליו לתיאור מיליטריזם ישראלי, חסר שורשים ובעל אגרסיביות שחצנית". אמנות "שחצנית וגובהת-לב", כפי שחזר סגן-כהן וכינה את אמנותו של תומרקין בהמשך המאמר, אינה יכולה להיות יהודית.

כשם שסלד סגן-כהן מאמנותו השחצנית של תומרקין, הוא סלד גם מאמנותו של רפי לביא – מנהיג אסכולת-הציור התל-אביבית של שנות הששים והשבעים. לביא הוא, כידוע, היפוכו של תומרקין; מול האמנות המונומנטאלית, הכבדה והתוקפנית של תומרקין, גיבש לביא אסתטיקה "רזה", "חילונית", של שירבוט (או "קשקוש", כפי שלביא עצמו כינה זאת). אלא שעמדה אנטי-תומרקינית זו, בהנהגתו של לביא, היתה בעיני סגן-כהן "מגמה אוואנגרדיסטית חסרת שחר", שהרעיפה עלינו "יצירות נטולות כל שורשים תרבותיים": יצירות אשר "אין בהן אלא הד קלוש" – חקייני ופאתטי – "למה שמתרחש במרכזי-תרבות אחרים".

"תל-אביב", כתב מאיר וילזטיר ב-1999 (השנה שבה נפטר סגן-כהן, בגיל 54), "היא חור חשוך ומחניק של שממה רוחנית חדשה. עיר בלי מודעות. בלי זיכרון. עיר שעושה כמו, או אף גרוע מזה, מדמה לעצמה שהיא עושה כמו, מתה לעשות כמו. כמו ניו-יורק, כמו אמסטרדם, כמו שטוטגארט. כמו משהו. אבל המעטה התרבותי המנצנץ שלה דק ושביר ומתמוסס ובעל תוחלת ימים של שלט נאון. אין הוא מתחבר לשום תוך, לשום תהליך, הוא פרום לגמרי". ואם לחזור אל ניסוחיו של מיכאל סגן-כהן: תל-אביב זו, של תומרקין ושל רפיא לביא, היא בירת "הפרובינציאליות התרבותית שלנו והעדר הגרעין העצמי בתרבותנו".

"אנו היהודים", סיכם סגן-כהן את דבריו, "אין אנו כלל פרובינציה רחוקה, אלא מוקד של כוחות גדולים בהתנגשותם" – המערב והמזרח, המורשה והמודרנה, העבריות והיהדות, הלאומי והפרטי. מיהם האמנים שהבינו ומימשו פוטנציאל כביר זה, בין אמני ישראל? סגן-כהן ציין, בהסתייגות מסוימת, את מרדכי ארדון ואת משה קסטל, ובעיקר ציין לטובה את אריה ארוך (שפיתח, לדבריו, "עולם של מושגים וצורות פרטיים ששפתם יהודית") ואת פנחס כהן-גן.

כשנפטר סגן-כהן ספד לו אדם ברוך, מכירו ומוקירו, בספרו "סדר יום". האמנות היהודית-ישראלית שסגן-כהן ייחל לה, הסביר ברוך, אינה אמנות שיהדותה תימדד במוטיבים תנכ"יים (כמו באמנות הסנטימנטלית של אסכולת "בצלאל") או, נניח, במוטיבים קבליים (כמו אלו שאצל ארדון ואגם), אלא אמנות שיהדותה תנבע – "ללא פלפול מודרניסטי או פוסט-מודרניסטי" – מצורת החשיבה וההתבוננות היהודית. "העיקר העושה משהו בתחום האמנות ל'יהודי'", כתב ברוך במקום אחר בספרו, הוא "המבט הפנימי ההכרתי והביקורתי", הלוכד את המהות הערכית-מושגית. אמנים שיצירותיהם גדושות מוטיבים יהודיים, החמיצו על פי רוב את מהות העניין. העניין אינו שימוש ב"פרטואר" היהודי, אלא שימוש במבט היהודי, הסביר ברוך.

בנאומו בקונגרס הציוני החמישי (באזל, 1901), דיבר בובר על כמיהתו לאמנות יהודית, ייחודית. מאה שנה אחר כך הוקמה בירושלים "קרן עדי" (לזכרה של האמנית עדי דרמר), שבכספה ניזומה תחרות אמנותית בנושא "קדושה". עצם הבחירה במושג יהודי כה מרכזי וטעון (וכה מופשט ומנוגד לעבודה זרה אסתטית) הכתיבה מראש למשתתפי התחרות את המבט והמבע היהודי המצופה. 250 אמנים נענו לאתגר. 22 היצירות הזוכות כונסו בספר "גבולות של קדושה". מטרתה של התחרות, מסביר אביגדור שנאן במאמר-המבוא, היא "טיפוח הזיקות שבין היצירה האמנותית לבין הערכים הרוחניים ומושגי-הערך שהם לב לבה של היהדות". משה הלברטל, שתתם לספר מאמר "על קדושה וגבולות הייצוג האמנותי והלשוני", מגדיר בו את הייצוג האמנותי היהודי כ"ייצוג המגלה טפח ומכסה טפחים; ייצוג שיש בו רמיזה והצבעה, אבל אין בו חילול וחשיפה".

ב-2003 אצר גדעון עפרת, מנהלו האמנותי של המשכן התל-אביבי "זמן לאמנות", תערוכה מקיפה בנושא "תחיית היהדות באמנות הישראלית". בין האמנים הבולטים בתערוכה: אברהם אופק, נפתלי בזם, מיכל נאמן, ארנון בן-דוד, ז'אק ז'נו, חיים מאור, בלו-סמיון פיינרו ומיודענו מיכאל סגן-כהן המנוח. התערוכה ריכזה את פירותיה של מגמה שהתחילה לבצבץ באמצע שנות השבעים, אולי בעקבות מלחמת יום-הכיפורים, אולי בהשפעת האמנות המושגית, ואולי גם וגם, ומסיבות נוספות; מגמה של חיפוש עצמיות יהודית, תוך פרידה מתומרקין ומרפי לביא.

התזוזה החשובה הזאת עדיין מהוססת. ההתרפסות החקיינית, התשוקה להיות "כמו", עדיין שולטות כאן בשדה-האמנות, כמו ברוב השטחים האחרים של חיינו. בשנות החמישים השתלטה על הגלריות חבורת החקיינים "אופקים חדשים" (זריצקי, שטרייכמן, סטימצקי ושות'), בשנות הששים משלו תומרקין ולביא,

ובשנות השבעים נכנסו לאופנה "אמנות סביבתית" ו"אמנות קונספטואלית". "יש לי סימפטיה לאמנות קונספטואלית בתל-אביב", כתב אז וילזטיר בעוקצנות. "עיר בלי קונספציה, טיח נושר" – אבל יומרות, אוהו, מכאן ועד ה MOMA-בניו-יורק. כך בשנות השבעים, ומשנות השמונים רוב אמני ישראל עושים "פוסטמודרניזם" מעורפל-כוונות, מתחכם ועקר, שמתאמץ (ושמצליח, הידד) להיות "כמו". הנתיב היהודי באמנות הישראלית הוא עדיין שביל צדדי. האם יהיה לכביש ראשי?

לדבר, לא להמם

אותה שאלה, אותה משאלה, נוגעת לספרות, לתיאטרון, לקולנוע, למוזיקה, למחול – לכל ענפי האמנות. אוריאל סימון פירסם מאמר שבו מנה ערכים ההולמים אמנות יהודית: "העדפת החוכמה על-פני התחכום, המוסרי על-פני האסתטי, הריסון העצמי על-פני המתירנות והשמחה על-פני ההנאה" ("אלפיים" 13, 1996). בהמשך-דבריו מנה גם "דבקות במשמעותיות", "אופטימיות אמונית" ו"כמיהה לרוחניות" כגישות יהודיות לחיים ולתרבות, המנוגדות לגישה המרירה והנואשת המאפיינת את רוב האמנות בת-זמננו.

סימון הסתפק בהצעה כוללנית. הוא לא פירט את ישומיה הלכה למעשה בספרות, בתיאטרון ובשאר התחומים. הנה פירוט אפשרי. נתחיל בספרות.

הסופר היהודי הוא מספר-מעשיות. בין אם סיפוריו תיעודיים או בדויים (מה תיעודי ומה בדוי בתנ"ך ובתלמוד? האם היתה אז אבחנה בין תיעוד לבדין?), הם סיפורי-פעולה שסוד-כוחם הוא התמצות. חיים שלמים נדחסים בסיפורי התנ"ך, באגדות התלמוד ובמעשיות החסידים לסיפורים קצרצרים, לפעמים למשפט. "ותשקוט הארץ ארבעים שנה": ארבעים שנה בארבע מלים. אין סרק תיאורי באמנות-סיפור זו, אין בה סרק פסיכולוגי (הרהורים, ניתוחים), ואין בה סרק סגנוני (מפגני ראוה). זוהי כתיבה עלילתית, חסכונית, לא מפטפטת, אשר כל מלה שוקלת בה, מתוקף הדחיסה, מה טון של משמעות; סיפור נטו, בלי שום ברוטו. ר' נחמן מברסלב, קפקא, עגנון, בשביס-זינגר, פרימו לוי, פנחס שדה ("מות אבימלך"), יעקב שבתאי ("הדוד פרץ ממריא"), יוסל בירשטיין, סיפרו סיפורים, לא מרחו תיאורים ולא קדחו בתודעה כדי לבדוק אם יש בה נפט. נימתם עניינית - לא מפונקת, לא בוטה – ובנימה עניינית זו הם שטחו סיפורים מצמררים בעוצמתם, יהודיים בתמצותם.

השירה הנבואית, ההגותית והליטורגית, מעמוס ותהילים עד סידור התפילות, היא שירה דיבורית, לא שירת להטוטים. האינטנסיביות שלה היא אינטנסיביות של תוכן, לא של זוהר צורני; היא חזקה, לא מקסימה. המשורר היהודי מדבר אל מישהו (אל הציבור, אל אלוהים) כדי לומר דבר-מה חשוב. לכן אינו מצטעצע, אינו מתחכם ואינו מתחבא מאחורי מסך-אירוניה. הוא "חוצב את השיר מלבבו", כמו ביאליק, והוא תובע מענה. "ממעקים קראתיך". פושקין, בודלר ולהוטונים אחרים כתבו שירים גאוניים, אבל דרכם אינה דרכנו. את דרכנו הראו לנו - חוץ מביאליק - אצ"ג, אמיר גלבוע, אבות ישורון, זלדה, עמיחי (במיטבו) ודליה רביקוביץ' (בשיריה המאוחרים, כשנגמלה מה;שפים). חביבה פֶּדְיָה, משוררת דתיה נפלאה, ודליה פלח, משוררת חילונית נפלאה, חוצבות דיבור שירי חזק, יהודי. ירבו כמותן.

באשר לתיאטרון ולקולנוע יהודי: הם צריכים להמחזיז הכרעות ערכיות, כלומר את חופש-הרצון התבוני-מוסרי של אנשים הנושאים באחריות כלשהי - משפחתית, חברתית, מקצועית או פוליטית. חיים של אחריות הם החיים היהודיים: אחריות ולא גורל (כמו בטרגדיה יוונית). המסורת הדרמטית של תרבות-המערב, מאייסכילוס עד שקספיר, מהאופרה עד הוליווד, פגאנית ביסודה, וזו עוצמתה. גיבוריה ותכניה "גדולים מהחיים", היא עוסקת בדחפים ובפחדים ראשוניים, וזה עיסוק חשוב מאוד. אך הוא איננו יהודי.

האדם היהודי הוא האדם הסביר, המגשים בבחירותיו את מותר האדם. דרמה יהודית, אפוא, אינה מונומנטלית, מרהיבה ומהממת, אלימה ומגרה. מטרתה אינה כיבוש התת-מודע של הקהל (מטרה חשובה כשלעצמה, כאמור, המוגשמת להפליא בתקציב הוליוודי), אלא דו-שיח מבוגר, הכרתי, מאתגר. לא התנפלות ספקטאקולרית על חושיו של הצופה, אלא פנייה אל יכולתו הפרשנית, אל דמיונו, באמצעות שפה דרמטית שכוחה באיפוקה.

אין זאת אומרת שתסריט או מחזה יהודי (או תסריט לטלוויזיה, לצורך העניין) אמור להיות מוסרני וחסוד, נטול יצרים, או, רע מזה, נטול הומור. הוא אמור להציג אנשים בשר ודם, לא תודעות מוסריות המדברות במקום לחיות; הוא אמור לטפל ברגשות ובתשוקות, כפי שעשה בלי עכבות מי שחיבר את התנ"ך, והוא אמור להתפר+ על כל הטווח הרגשי שבין שברון-לב לצחוק, כפי שעשה שלום עליכם. הוא יטפל ביצרים – לא יגרה יצרים. הוא יצחיק עד דמעות – אך בהומור חם ואוהב, לא בלעג מיזנתרופי, חומצתי, חנוך-לויני. "אם נבדוק ביצירותיהם של האמנים הגדולים", כתבה לאה גולדברג ב-1938, "נראה כי לא נותרו לנו נחלת-עולם אלא בעלי הלב הגדול. ולב גדול פירושו: אהבה גדולה ורחמים גדולים". רחמים, לא חמלה; חמלה היא התנשאות. גסות-רוח, לגלוג, ביזוי, שמחה לאיד, הצגת בני-אדם כעלובים עד מבחילים – לא מאלה תצמח כתיבה דרמטית יהודית. היא תצמח מתוך תפיסת האדם כאדם: לא מלאך ולא חזיר, לא נבל ולא קורבן, לא מתכחש ליצריו ולא עבד להם.

נעבור למוזיקה. כאן עולה דרגת הקושי, ובכל זאת אפשר להסתכן באיפיונה של יצירה וחוויה מוזיקלית יהודית. להאזין למוזיקה, בתרבות-המערב, פירושו להאזין למופע – לקונצרט – בכנסיה או באולם, או מעל גבי תקליט. החוויה הקונצרנטית אינה יהודית. היא הזמנה פולחנית להשתאות מכשרונות. הקומפוזיטור הגאון, הכנר הדגול, הפנסטרן הוירטואוז, המנצח המאסטרן, זמר-הבריטון המהולל וכדומה, מפגינים את יכולתם על הבמה המקודשת, המוקפת ביציעיו של ההיכל עתיר ההוד. חרדת-הקודש מתבטאת בדומיית הקהל ובמפץ התשואות אחרי אקורד הסיום. מפרספקטיבה יהודית, זו עבודה זרה מובהקת, וכמוה הופעות של זמרי רוק ופופ. הסגידה לבארנבונים אינה שונה במהותה מהסגידה לשלמה ארצי או לכל כוכב אחר; רק נימוסיו של הקהל שונים, לא עצם הפולחן.

מושג-הערך "חברותא" יכול לעצב חוויה מוזיקלית שאינה פולחנית. המוזיקה שלנו תהיה יהודית אם תיווצר ותבוצע כשיחה בחברותא. בלי כוכבים. בלי עבודת כוכבים. היא תנוגן בין חברים ותאולתר ברובה. התיווי, אם יידרש בכלל, יהיה סימון כללי, אשר יותיר טווח-פרשנות נרחב, כמו כל טקסט יהודי. הקו המלודי יהיה העיקר; לדבר זה לנסח משפטים, כלומר מלודיות. כל השאר יהיה זניח - ההרמוניה, המקצב, המבנה המכולל; הליטוש הבוהק – כל מה שאין בלתו במוזיקה הקלאסית ובפופ. לחניו של דוד זהבי ללאה גולדברג ("החליל") ולחנה סנש ("הליכה לקיסריה") מוכיחים שמלודיה טובה, הנושאת את עצמה, אינה זקוקה לשום ליווי הרמוני או קצבי. עוצמתם של לחניו היא עוצמה של תפילה; הם חשופים לחלוטין ומתפתחים כמו מחשבה, כאילו ירדו לעולם עם המלים. התקבצותם של נגנים לחברותא יהודית תושלת אפוא על שיג-ושיח מלודי, דיבורי. תהיה זו נגינה קשובה לזולת, היפתחות בין-אישית, חוויה לא-אנוכית.

הוא הדין, לסיום, במחול יהודי. גם כאן רצוי להיגמל מתפיסת העניין כמופע שנועד לעורר השתאות, ולגבש שפת-מחול שהיא חברותא בתנועה, כלומר, לחשוב על התנועה במונחים של היענות. אתה נע, אני עונה. זו הידברות גופנית. הרוקדים אינם עוסקים בהפגנת יפי גופם ושליטתם העילאית בשס"ה גידי גופם. מטרתם אינה אסתטית-אקרוטית; היא אֶתית. הם רוקדים זה לזה, משוחחים, לא משוויצים. הריקוד, כמו כל דיבור חי, מאולתר ברובו. כוריאוגרף-הלהקה קובע קו מנחה בסיסי, כשם שדף-גמרא קובע ותוחם את

הדיון, ומשאיר לרקדנים את החירות הפרשנית שבזכותה כל חברותא היא חד-פעמית, לא שיחזור כפייתי של אותה "הופעה". אפשר, מן הסתם, לשלב את החברותות – להקת הרקדנים ולהקת הנגנים – לשיחה משותפת של צליל ותנועה, שבה עונה כל רקדן לכל נגן, ולהפך. מקובל, במערב, לרקוד לפי פס-קול נתון; כך בבאלט ובמחול המודרני, כך ב"ריקודי עם", כך בדיסקוטקים. לא כך במחול היהודי המוצע, שיושבת על הקשבה והיענות לאילתור.

בהצעות ששורטטו כאן אין קריאה לבדלנות. נמשיך לצרוך, כמובן, את התרבות הכללית. נצרוך מוזיקה קלסית ומוזיקת פופ, אמנות מערבית ופילוסופיה מזרחית, ספרות אנגלית וצרפתית ודרום-אמריקאית, קולנוע הוליוודי, אירופאי ויפאני. בדלנות לא תיתכן כלל בעידן רב-ערוצי של שוטטות טלוויזיונית וגלישה באינטרנט. אבל פתיחות תרבותית אינה חייבת להוליך לטמיעה חקיינית נטולת כבוד עצמי.

ככל שניטמע בתרבות הכללית, נקטין את הסיכוי לכור היתוך יהודי. ככל שנגבש שפת-ציור יהודית, פואטיקה יהודית, קולנוע יהודי, נגדיל את הבסיס התרבותי המשותף לחילונים, לדתיים-לאומיים ולחרדים.

הנהר והשלולית

מורשה חיה של עם אינה ניתנת לצמצום ל"עיקרי אמונה" או ל"שולחן ערוך" צפוד. במונחים של מורשה, לא חשובה האבחנה הפלגנית, ההרסנית, בין "חילונים" ל"דתיים", אלא האבחנה בין מטפחים למזניחים. המטפחים הם דתיים וחילונים מורשתיים התופסים את ההווה כהמשכו של רצף חי. הזמן, לדידם, הוא נהר, לא שלולית. הם חותרים בנהר ונהנים מעיקוליו. מים עומדים הם מים מעופפים, ולמטפחי היהדות אין עניין בעיפוש. יש להם עניין בחתירה, בהתקדמות, ובעיקר בחתירה האתגרית, המסוכנת, בקטעיו הסוערים של הנהר היהודי. כאלה היו השייטים שהוזכרו כאן - ביאליק וברל, הרב קוק האב, ליבוביץ' הצעיר, מרטין בובר וכו'.

היחסים האישיים ויחסי העבודה בין ביאליק, י"ח ברנר ועגנון הצעיר (יחסים שתוארו בידי חיים באר בספרו המרתק "גם אהבתם גם שנאתם"), מדגימים את עוצמתם התרבותית של יהודים שחתרו, כל אחד בקיפק משלו, על-פני אותו נהר עצמו, ובאותה תנופת משוט. שלושתם קיבלו חינוך דומה, תלמודי-ישיבתי, ואף אחד משלושתם לא נשאר בישיבה. ברנר התפקר כאסיר שנמלט: הוא מרד בבית-אביו והתחשבן איתו בזעם. ביאליק, שהתייתם מאביו בגיל שבע, התפקר ללא שום זעם אדיפלי-מרדני; בניגוד גמור לברנר, הוא פעל מגעגע אל האב ואל הבית החם שאבד לו: געגע שהזין את רוב שיריו ומסותיו, את "ספר האגדה" ואת מפעל ה"כינוס". עגנון, בנו של רב, העריץ את אביו. "ממנו", כתב כשהיה בן 40, "קיבלתי את רוב תורת המועטת, והוא השרה עלי גם רוח השירה". אביו היה מורו הפרטי לתלמוד, לכתבי הרמב"ם ולספרות האירופית. לא תמרוד באב כזה אלא תודה לו כל חיך ותשאף לגרום לו נחת גם הרבה אחרי מותו. עגנון לא התפקר ולא נזקק להתפקרות כדי לכתוב ספרות מודרנית, חילונית למהדרין.

הרי לכם, אם כן, חילוני מרדני, חילוני תלמודי ודתי אוטונומי, שניסו ליצור יחד תרבות לאומית בלי לתייג את עצמם, ובוודאי לא זה את זה. הם התווכחו ביניהם תוך כדי חתירה, אך מעולם לא התווכחו על חשיבות החתירה, ולא שקלו לנסות נהרות אחרים. הם פיתחו שלוש צורות שונות של שייט בנהר, ואין מקום לשאלה מי משלושתם שט "טוב יותר". הם עיצבו ביחד דגם של תרבות רב-ממדית, לא חילונית-מנוכרת, לא דתית-מפוחלצת. הם חתרו לאחדות. הם לא חתרו לאחידות.

המזניחים, לעומתם, מתעפשים בשלוליות של זהות חד-ממדית, חילונית או דתית. בשלולית החילונית רובצים ישראלים שזהותם ממלכתית-אזרחית ותו לא. בשלולית הדתית ובשלולית החרדית רובצים ישראלים שאינם מעיזים להמרות את פיהם של רבני הרביצה. אלה חיים בהווה נטול עבר, ואלה חיים בעבר נטול הווה. אלה ואלה מבלים את חייהם בהשלכת בוץ דו-סטריט מקרקעית השלוליות.

"האורתודוקסיה נתונה היום במצב של פחות יראת שמיים, ויותר יראת בני-אדם קיצוניים", הפטיר חוקר-התלמוד אפרים-אלימלך אורבך בהרצאה שנשא ב-1972. אילו חי היום, היה אולי מוצא עידוד בהתעצמות המזרחים ובהתעצמות הנשים במגזר הדתי ובמגזר החרדי. "הממסד הדתי של יהודי ארצות-האסלאם", אמר אלי עמיר לסמי מיכאל כשהוקמה תנועת ש"ס, "הרבה יותר ליברלי, הרבה יותר פתוח, הרבה יותר אנושי מהממסד הדתי המזרח-אירופי" (סמי מיכאל, "אלה שבטי ישראל", 1984), ותמר רוס עמדה לאחורונה על הזיקה שבין "האוירה הדתית הנינוחה, הפרגמטית והבלתי-אידיאולוגית, המאפיינת פלגים מסוימים של היהדות הספרדית", לבין סיכוי-ההתחדשות של עולם-ההלכה בכל הנוגע למעמד-האשה ("מסע אל ההלכה", 2003). הממסד ההלכתי הגברי-אשכנזי אינו מטיל את חיתתו עוד על נשים תובעות-שוויון כמו אליס שלוי, דבורה וייסמן, חנה קהת, טובה אילן, צביה גרינפלד, במבי שלג או לאה שקדיאל, וגם לא על רבנים ספרדים מובילים כמו עובדיה יוסף או מיכאל בקשי-דורון, המקדישים את רוב מרצם ההלכתי לְהִיתָרִים, בניגוד לליטאים שחומרתם אומנותם.

המהלך המזרחי והמהלך הפמיניסטי במגזר הדתי ובמגזר החרדי, מגבירים את הסיכוי לכור היתוך יהודי. ככל שההלכה תתרענן ותתחיה, ככל שהיא תהיה סובלנית ושוויונית יותר, ככל שהיא תשית פחות גזירות דראקוניות על הציבור היהודי המנסה לחיות על-פיה, כך תגבר התעניינות-החילונים ביהדות. חילוני אינו יכול לכבד הלכה המפלה את הנשים, המתנשאת על הגויים, המתעסקת בשטויות כמו פיאות נוכריות ומתירה את דמו של יהודי ב"דין רודף"; חילוני לא יכבד, כפי שכתב דוד הרטמן, "יהודים המוטרדים בעניין שמירת שבת וכשרות בפרהסיה, אך נראים אדישים בעניינים של אי-צדק או ניצול כלפי עובדים זרים או בני מיעוטים" ("מורשת במחלוקת", 2002).

במקום לפחד מש"ס, מוטב לחילונים לעודד מהצד את המהפכה הדתית שהיא מבצעת במחוזותיה: מהפכה שאינה מובילה ל"חרדיזציה", אלא דווקא לריכוכו של העולם החרדי. במקום לפחד מהציונות הדתית, מוטב לחילונים להכיר בעובדה שהציונות הדתית אינה רק התנחלות (כן, הכיבוש מתועב, אך הכיבוש אינו הכל): היא גם תנועה שבקרב מתחוללת היום מהפכה פמיניסטית העתידה "להביא על האורתודוקסיה שינוי עמוק ביותר בתוך זמן קצר", להערכתה של תמר אלאור ("בפסח הבא", 1998). השינויים התיאולוגיים וההלכתיים שאליהם דוחפות היום נשים משפיעות בציונות הדתית, יהפכו את הקהילה הדתית-לאומית לא רק לשוויונית יותר, אלא גם - וזה העוקץ - "לקהילה דתית יותר", כותבת אלאור, "משום שיהיו בתוכה יותר אנשים-נשים יודעות תורה ויותר נשים מאמינות המקיימות יותר מצוות", ומותר לקוות שהנשים החרדיות יתקנאו בנשים הדתיות-לאומיות ויעשו כדוגמתן, אם לא מחר אז מחרתיים.

רק נשים מעטות, רק מזרחים מעטים, השתתפו בעיצוב כור ההיתוך הבן-גוריוני. אין ספק שזו אחת מסיבות-התנפצות, ולא צריך להיות פוסט-ציוני כדי לומר זאת. אדרבא, היום אפשר סוף-סוף לבנות כור היתוך שוויוני-עדתי ושוויוני-מגדרי. כדי לבנות אותו, צריך לרצות לבנות, לא לפרק.

נפרדנו הקיץ מנתן יונתן, מנעמי שמר, ממשה שמיר. נפרדנו מתקופה. כור ההיתוך החילוני-אשכנזי, הבן-גוריוני, ששלושתם תרמו המון לצריבתו בתודעה, היה שורשי ושטחי, מחבק ומרחיק, מרגש ומקומם - תלוי

את מי שואלים. כך או אחרת, לא היה זה כור היתוך לאומי, כי אין לאום ישראלי. יש לאום יהודי. בשנה השבעים למותו של ביאליק, בשנה הששים למות ברל כצלנסון, בשנה העשירית למותו של ליבוביץ', ממתינה צוואתם הרוחנית על שולחננו.

התפרסם באסופת המאמרים "דברים ושברי דברים: על יהדותה של מדינה דמוקרטית", בעריכת אביעזר רביצקי וידידיה שטרן

בן-גוריון, הפרומתיאוס הציוני

דוד אוחנה

מלכות השמים נתחלפה במלכות האדם

בדוד בן-גוריון דבקה התשוקה הפרומתאית של האדם המודרני להיות אדון לעצמו, למרוד בגורל שהכתיב את מצבו הנוכחי, לכונן את ההיסטוריה ולעצב את החברה לא בתוך הנסיבות שקיבלן. התשוקה הזאת עמדה ביסוד האידיאולוגיות הפוליטיות של המאה ה-19, והזינה את דפוסי המשטרים שקמו בעקבותיהן במאה ה-20. הם ביקשו למסד את המציאות הפוליטית והחברתית בצלמו ובדמותו של האדם. במובן זה, הייתה הציונות התשוקה הפרומתאית של היהודים בעת החדשה.

המהפכות הגדולות של העת החדשה – האמריקנית, הצרפתית והרוסית – היו יוצאות חלציה של התשוקה הזאת. שיר ההלל של בן-גוריון למהפכות המודרניות הללו נבע מניסיון לעצב מציאות חדשה בקריה-של-האדם ולא בקריה-של-אלוהים. אופיה הפרומתאי של המהפכה האמריקנית ניכר בכיבוש הטבע, המרחב והאדם בארץ גדולה אחת. "המהפכה הצרפתית הייתה ברכה לאנושות, ובלעדי האמונה המשיחית, שלושת הדורות האחרונים של עמנו לא היו עושים את מה שעשו". ואילו למהפכה הבולשביקית שמר בן-גוריון פינה חמה כל חייו, למרות שעוותה וסורסה בידי בניה.

בבסיסן של הדתות החילוניות הללו עמד ההסבר בדבר תשוקתו המשיחית-החילונית של האדם המודרני, שהתימר לעצב במו-ידיו הן את העולם הזה והן את העולם הבא בתוך העולם הזה. האידיאולוגיות המהפכניות המודרניות, ובכללן הציונות, תרגמו את המאווים הדתיים הנושנים למושגים חילוניים ופוליטיים; הדת חולנה והייתה להיסטוריה; מלכות השמים נתחלפה במלכות האדם; והתשועה הטרנסצנדנטלית הומרה בתשוקה פרומתאית. בן-גוריון למד אפוא את השיעור ההיסטורי של המהפכות הפרומתאיות, ותשוקתו של האדם המודרני עמדה ביסוד מחשבתו המדינית ובמרכז פעולתו המשיחית-חילונית הפוליטית.

בן-גוריון, הפרומתאוס הציוני, מרד בגורל היהודי הפסיבי – חיים בגולה מחוץ להיסטוריה. במשיחיות הפרומתאית הגאולה אינה פסיבית או דטרמיניסטית, אלא הפעולה האנושית היא המביאה את הגאולה. האם ראוי אפוא ליהודים ל דחוק את הקץ ולקרב את ביאת המשיח? האם הם יכולים לשאת את חזון אחרית הימים על כתפיהם הדלות, ולהגשימו הלכה למעשה? האם העידן המשיחי תלוי במעשיהם של בני אדם? את הביוגרפיה הפוליטית של בן-גוריון ייחדה תפיסה משיחית ייחודית, משיחיות שאיננה מתרחשת בקץ ההיסטוריה. תפיסתו ראתה בגאולה תהליך היסטורי אימננטי המתגשם בשלבים, תפיסה אותה ניתן לכנות "משיחיות חילונית אימננטית".

בן-גוריון איתר זיקה הכרחית בין החזרה להיסטוריה, השיבה למרחב הים תיכוני והשינוי במבנה המסורתי החברתי-כלכלי של היהודים. מלחמת העולם הראשונה הייתה עבורו שעת כושר מהפכנית להגשים שילוש זה: "אנו רשאים עכשיו לנסות לדחוק את הקץ ולצפות לקפיצת-הדרך". עם פרוץ המלחמה כתב ביומנו: "מתוך הסערה מגיע אלינו קול שופרו של המשיח".

שנת 1917 הייתה נקודת מפנה מהפכנית. המהפכה הבולשביקית והצהרת בלפור לוו בהרגשה של מעין גאולה היסטורית. למאמר על הצהרת בלפור קרא בן-גוריון "הגאולה", ובו כתב: "זוהי הצהרה משיחית. זאת

הצהרה של גאולה הפותחת ליהודים לא רק תקופה חדשה בתולדותיהם, אלא הרבה מעבר לזה: היא פותחת מחדש את ההיסטוריה שלהם". הזיקה שנתקיימה בעיניו בין דחיקת הקץ הבולשביקית במהפכה הרוסית לדחיקת הקץ הציונית הייתה מרכזית להתפתחות מחשבתו החברתית והפוליטית.

השפעתו של לנין על בן-גוריון כבר נדונה בהיסטוריוגרפיה הישראלית, ולעומת זאת טרם נחשפה לעומקה זיקתו של בן-גוריון לטרוצקי. בעיניי, בבן-גוריון ובטרוצקי נכרכו יחדיו החזון המשיחי וההנדסה החברתית כשני צדדים של אותה מטבע. "הקומוניזם המלחמתי" מבית מדרשו של טרוצקי התכוון להפוך את רוסיה למחנה צבאי ענקי. האתגר היה לאלף ישות מעורפלת למכונה הפועלת על פי פקודה מלמעלה. כמזכיר ההסתדרות בשנות העשרים חתר בן-גוריון לרכז את סמכותו על כלל הארגונים, להקים מבנה ביורוקרטי מקיף, להשליט את הפוליטיקה על הכלכלה, לכוון את האינטרס הלאומי מעל האינטרסים הפרטיקולריים של החברה האזרחית היישובית. בבסיס ההצעות ל"חברת העובדים" עמדה התכנית הביורוקרטית-מיליטריסטית של "צבא העבודה", שכונתה "הקומונה הכללית" של בן-גוריון.

לפנינו אפוא שלב משמעותי ביותר בחייו של בן-גוריון, שאמנם היה קצר ימים והוא חזר בו, אך הבליט בו את הסינדרום המאפיין אידיאולוגיות פוליטיות מהפכניות, הקושרות בין מבניות מיליטריסטית-היררכית לבין מנטליות משיחית. בתום ביקורו ב-1923 ברוסיה, מעבדת המהפכה המשיחית, כתב ביומנו בהפלה משם: "רק מטומטמי המוח וקצרי ההשגה יכולים לדמות שחלום-המשיח של עשרות דורות שבעי סבל ויסורים היה רק הזיה ריקה". הוא ממשיך וכותב על "חזון התשועה העולמית והגאולה הגדולה, המשיחית".

ב-1924 היה בן-גוריון בן 37, זה שנתיים מזכירה הכללי של ההסתדרות, והוא בחן את המדינה היהודית העתידית לא רק במושגים ארגוניים ופוליטיים של הקמת מדינה לאומית, אלא בתכנים מהפכניים של תיקון אדם ותיקון עולם: בארץ-ישראל עתידה לקום חברה חדשה ו"עם חדש". אך אין זה ברור מאליו, שהרי "ציונות היא לא רק בניין ארץ-ישראל. אפשר לבנות את ארץ-ישראל ותקוות ישראל תכזב. אפשר להקים חברה שתהא לקלון. אין קסם בארץ-ישראל. גם שם אפשר להתנוון. יש גם שם סוחרים נשים. אפשר ליצור קני עבדות ערבית שיהיו לזוועה לעם היהודי ולאנושות. לבנות עם יהודי ולחדשו...נחוצה אידיאה מוסרית גדולה".

גם כיו"ר הסוכנות היהודית (1935-1948) לא חדל בן-גוריון להאמין ברעיון המשיחי בקטגוריות אוניברסליות. תקופה זו הייתה גם תקופת האפוקליפסה של העם היהודי באירופה. את יריבו הרוויזיוניסטים, ז'בוטינסקי וחבריו, כינה "משיחי השקר היונקים מפסולת ההיסטוריה... [שטיפחו] משטר של דם ובוץ ועבדות". בניגוד להם, "הציונות היא תנועה משיחית. העם היהודי טיפח חזון גדול ונשגב, חזון אוניברסלי ועולמי, חזון אחרית הימים, חזון הגאולה המשיחית".

ימי הסגריר באירופה ופרסום המלצות ועדת פיל ב-1937 לחלוקת ארץ-ישראל הביאו את בן-גוריון להעדיף את עם ישראל על פני ארץ-ישראל השלמה. הוא הבין את פרשת הדרכים: "אנו עומדים על סף אסון גדול או סף כיבוש היסטורי גדול". שנה לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה כתב ביומנו: "מאמין אני בימי משיח. לא לעולם רשע".

בין שני המאורעות המרכזיים של העם היהודי במאה ה-20 – השואה והקמת מדינת ישראל – חלפו שלוש שנים בלבד, עדות לחיוניות נדירה בתולדות העמים ומקרה בוחן ייחודי למנהיגות היסטורית. לאחר הקמת המדינה ביטא המנהיג המייסד את הזיקה בין האפוקליפסה של יהדות אירופה למעשה המשיחי של הקמת

מדינת היהודים: "רצה הגורל, והמאורע המשיחי – אני מרשה לעצמי להשתמש בתואר נורא-הוד זה – של חידוש המדינה היהודית, אירע בזמן ששליש מעמנו הושמד".

בן-גוריון ראה ברעיון המשיחי בסיס משותף לבנייתה של האומה הישראלית המתהווה, סדן לחישולה ויעד שלאורו אפשר להציעד הן את העילית הישנה הן את העלייה החדשה. האידיאה המשיחית שימשה מיתוס מגייס המאפשר לקהילות יהודיות שונות לכונן סיפור-על של גלות ותקומה, של פזורה וקוממיות. בתום תקופת המעבר מיישוב למדינה הוא ביקש להלאים את כל היסודות הפרטיקולריים העלולים לקרוא תיגר על הריבונות הצעירה. הפגזת "אלטלנה" ופירוק הפלמ"ח סימנו את הנתיב לממלכתיות: המיליציות האידיאולוגיות הותכו לצבא ממלכתי. וכך נהג בן-גוריון ביחס לחינוך, למשק ולחברה. המהלך הכולל של הממלכתיות כלל גם הלאמה של התרבות והמסורת היהודיות. חוד החנית של האמונה היהודית היה החזון המשיחי. בהלאמת המשיחיות נסגר מעגל של המסורת היהודית, האידיאולוגיה הציונית והממלכתיות הישראלית.

בחזונו המשיחי החילוני ביקש בן-גוריון לשרטט את קיומם העתידי של הישראלים החדשים לא רק במושגים של המצוי, אלא בערכים של הראוי: חרדתו הגדולה הייתה שחלום דורות של ציביליזציה יהודית עתיקת-יומן, שהעניקה לעולם את המונותאיזם, את האוניברסליות, את הרמב"ם ואת איינשטיין, יתגמד לכדי מבצר צלבני בלב המזרח-התיכון. בן-גוריון חשש שמא תצמח מכל זה אלבניה או ספרטה. בחושיו המדיניים החדים הבין שיש להעניק למדינה הזעירה תודעת סולידריות, ערך מוסף לדימויה העצמי, משקל סגולי שייחד אותה מאומות אחרות, והרגשה של מרכז כובד לעומת התפוצות. החזון שהגה היה מהפכני בכל קנה-מידה: אומה צעירה, ובעצם יישוב דל בתושביו ובאמצעיו, שעתה זה קמו מחורבות החידלון וממאבק על עצמאותם, נושאים על גבם את הבשורה המשיחית לאומות העולם: לא בשורה דתית או לאומית, אלא תודעה עצמית של אוונגרד המפיץ את רעיון האוניברסליזציה של האנושות. בממלכתיות הבן-גוריונית נתלכדו אפוא היסוד הפרטיקולרי-לאומי והיסוד האוניברסלי-משיחי.

פעם אחת בלבד, בתום מבצע קדש, חרג בן-גוריון מנוהגו הזהיר ונגרר לרטוריקה פוליטית בעת דברו על חזונו המשיחי. לזכותו ייאמר שנסוג מייד מדבריו על "יטבת", "מלכות ישראל השלישית" ו"מעמד הר סיני".

באמצע שנות ה-50 יצאו האינטלקטואלים הישראלים מהחצר הקדמית של הממלכתיות והחלו להשמיע את קולם הביקורתי בשיח הציבורי. שאלות של זהות, שנדחו עם הקמת המדינה וקליטת העלייה הגדולה, צפו ועלו עתה. רבים הריחו את הדם ב"פרשת לבון": היה זה מרד האינטליגנציה. במוקד הפולמוס בסוגיה המשיחית עמדה חרדתם של האינטלקטואלים מפני החיבור בין רעיון נעלה וסוחף (המשיחיות) לעוצמה פוליטית של המנהיג. הם נרתעו מפני התפנית שעשה ראש הממשלה, המגלם לדידם את המשיחיות המדינית: מעיסוק באידיאות הוא פנה לעיסוק בבעיות של עוצמה. בתקופה זו הירבה בן-גוריון לאזכר את הצבא וראה בו מכונן כור היתוך. כבר אז הביע מרטין בובר תרעומת ותהה כיצד זה אפשרי בכלל לדון בתהליכים סוציולוגיים במסגרת צבאית דווקא.

האינטלקטואלים זיהו את הסכנות הרובצות לפתחה של משיחיות מדינית החוברת לעוצמה פוליטית. הם היו עדים לפרשת קיביה ב-1953; להרפתקה הקולוניאלית ב-1956; לפרויקט הגרעין, לשילוח טיל "שביט" ולעוצמתה הגוברת של התשלוּבּת התעשייתית-צבאית בישראל. זוהי התפאורה שאפשר להבין בה את גלגולי המחזה – "הפרשה". האינטלקטואלים נבהלו אפוא מן הגולם הפרומתאי שעלולה הייתה המדינה להצמיח. בן-גוריון לעומתם לא חשש מחיבור של משיחיות פרומתאית ועוצמה מדינית, ולא פחד משילוב

של כוח ואידיאולוגיה. הוא היה חניכה של הציונות, שהעניקה ליהודים את העוצמה לעצב מציאות בצלמם ובדמותם.

האבות המייסדים הטמינו פצצת זמן בשימושם בשפה המשיחית; האינטלקטואלים של גבעת רם דוגמת גרשם שלום, יעקוב טלמון, נתן רוטנשטריך ואחרים ביקשו לפרוק את הפצצה בהזדמנות הראשונה שנקרתה בדרכם. קדמו להם האינטלקטואלים האורתודוקסים כמו עקיבא ארנסט סימון, ברוך קורצווייל וישעיהו ליבוביץ', שהזהירו עוד למחרת הקמת המדינה מפני השפה המשיחית המתגלגלת לשפה פוליטית. כולם הקדימו לראות את התיאולוגיה הפוליטית של ארץ-ישראל השלמה בעקבות מלחמת ששת הימים.

בן-גוריון מזה והרא"ה קוק מזה מדגימים את משמעויותיה השונות של התיאולוגיה הפוליטית. הם ניצבים משני צדי המתרס: בן-גוריון, המנהיג הפוליטי, לא היסס לנכס את הקודש, לגייס מיתוסים מקודשים ולצקת אותם במלאכת החיים של בניין האומה; הרא"ה קוק, מורה הדרך הדתי, לא היסס לנכס את החולין, לגייס חלוצים ציונים ולצקת אותם במעשה המרכבה המבשר את ביאת המשיח. הרא"ה פנה למשיחיות הטרנסצנדנטלית, שמקורה בריבונות של עולם, ובן-גוריון פנה למשיחיות הפרומתאית, שמקורה באדם הריבוני. אמנם בשני המקרים המיזוג בין עולם הקודש לעולם החול מוחלט, אך בן-גוריון מגלם את הביטוי המוקצן ביותר של משיחיות חילונית ואוניברסלית, ופועל לפוליטיזציה של התיאולוגיה, ואילו הרא"ה מגלם משיחיות דתית ופועל לתיאולוגיזציה של הפוליטי.

במשיחיות החילונית והאוניברסלית של בן-גוריון בלטו צדדים פרגמטיים, בבחינת שיבתם של היהודים להיסטוריה, ונסיון לכוון אוונגרד לאומי שיעניק מסר אוניברסלי לעולם: "עם סגולה", "אור לגויים" וכיוצא באלה. בתיאולוגיה הפוליטית של גוש אמונים המדינאות כפופה לצווים דתיים, והתוכן המשיחי הוא כנעני; משמע, קידוש הארץ וגבולותיה המיתיים קודם לתורה ולעם. המשיחיות הכנענית הזו המקדשת את המקום הפיזי על פני "המקום" המטפיזי, הוא המייחד את הפונדמנטליזם של גוש אמונים.

בעידן הפוסט-מודרני חזרה המשיחיות הדתית לחיינו בדלת הקדמית. היא פועלת בעולם שאחרי הנאורות, כלומר בעולם שלאחר הניסיון המודרני להעלות את האדם לדרגת אלוהים. הפונדמנטליזם הפנים את העוצמה הפרומתאית על מנת להעצים את כוחו. בעידן הקדם-מודרני ציפו בני-אדם בכליון עיניים לבואו של אלוהים, אך הם המתו לו בפסיביות ובסבלנות; בעידן המודרני הם נטלו את גורלם בידיהם ומחקו את צללי האלוהים; בעידן הפוסט-מודרני הם מאבדים את צניעותם ודורשים להביא את אלוהים עכשיו. עידן זה חימש את הפונדמנטליזם בתודעה עצמית כוחנית וקישר שוב בין המשיחיות הדתית למשיחיות הפרומתאית.

החברה הישראלית עברה כברת דרך ארוכה מיומרתה למשיחיות אוניברסלית בעידן בן-גוריון עד לקידוש המשיחיות הכנענית, הלאומית-טריטוריאלי-תיאולוגית של חסידי ארץ-ישראל השלמה. התיאולוגיה התחבר מחדש לפוליטי. האם ישיב פרומתאוס הציוני את האש לאלים?

”אדם מחפש את זהותו”

אלי בן-גל

...הבא נצייר לעצמנו קואורדינאטות דמיוניות כדי למקם איכשהו את ה”אני”, להגדירו יחסית, לדעת במה מדובר כאשר כל איש שואל את ה”מי אני” שלו. הבה נצייר את הקו המאוזן והקו המאונך הפרטי שלנו.

הקו המאוזן, ”האדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו”

המימד הראשון שבו מגלה הילד את עצמו, הוא המישור האופקי, העולם האופף אותו מכל עבר, סביבתו. לסביבה שני רכיבים, פיסת הקרקע המסוימת, ההררית או המישורית, המכוסה חול או המכוסה שלג, ערבות או יערות, והשמים שמעליה ואקלימה, אורה, הצומח והחי שעליה, וכל הפריטים שבהם אדם נולד, גדל וחי את חייו. מציאות ממשית כל-כך עד שנדמה כאילו האיש הוא אחד מהצמחים האלה, צבר בארץ ודמוי מקביל בכל ארץ על פי הצמחים הטיפוסיים לה. השורה מהשיר של טשרניחובסקי ”האדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו” מבטאת את התחושה הממשית, שאת אופיו ותכונותיו של אדם מעצבים מאפייני אותו חלק מכדור הארץ שעליו הוא מהלך; כאילו ארץ כנען הולידה את הצעירים האלה ולא הוריהם הביולוגים ה”גלותיים”.

שני רכיבים לסביבה אמרתי, הראשון טבעי, השני אנושי, הרי לידי לא רק, ולא בעיקר עצים ונחלים וציפורים. לידי בני אדם הגדלים וצומחים, החיים בתוך הנוף, במסגרת המרחב הארצי, העומדים מול אותם פריטים גשמיים, אנשים המדברים בלשוני, השותפים לנוהגים החברתיים שלי שהמוסכמות המקומיות מקובלות עליהם כמובנות מאליהן.

מכלול גיאוגרפי זה, טבעי ואנושי, יוצר סביבי ענן עבה חודר לתוכי ואני נושם אותו מרגע היוולדי. זאת חויתי היסודית, הווי אומר, מערכת חיים חיצונית, שהאני בא איתה במגע מתמיד, והיא מעצבת אותי מן החוץ אל הפנים. מכאן תחושת הדמיון וההבנה האינסטינקטיבית עם כל מי שחוה אותה חוויה או נתקל באותה מציאות: החול, השרב, הקקטוסים; כמידת הקרבה הפיסית-חוויתית מידת ההזדהות עם בני הבית, השכונה, העיר, הארץ, דוברי לשוני, השותפות ב”זה מקובל” וב”זה לא מקובל”.

לכך מתכוון הצעיר המכריז שהוא ”קודם כל ישראלי”, שייך לא לשם אלא לכאן. והאמת היא שבדרך כלל אין לילד זהות אחרת אלא זהותו הסביבתית. אבל הסביבה איננה רק חווייתו הראשונית ממשית של האדם. יש לה מימד נוסף אובייקטיבי: השייכות המדינית.

הארץ כמדינה

על כן אין תימה שאנשים רבים יגיבו על השאלה ”מי אתה?” בטבעיות. כל המגיב ספונטאנית יאמר: ”כאן צמחתי, לכאן אני שייך, וזה הכל. הארץ הזאת 'עיצבה' אותי, וכל מי שהוא תוצר של אותו עיצוב אחי הוא!” כחומר ביד היוצר, מולדתם היא אימם, שכניהם הם קרוביהם, לשונם היא שפתם וכל חיפוש אחר מצטייר בעיניהם כהתפלספות מיותרת. אמרנו שזאת גישתו היחידה האפשרית של ילד, המרוכז בתוך ההווה, בחוויה המידית, מיטלטל ברוח הנושבת סביבו; ככל שאדם מבוגר צמוד יותר למיידיות הרגשית, כך קובעת לו יותר החיצונית, ככל שאופיו ותגובותיו ראשוניים ושטחיים יותר, כך מכריע יותר גורם השטח שעליו הוא עומד.

האזרחות, זהות שרירותית

יש בחיי האדם רגעים בהם הוא מפנה גב אל העולם החיצוני המסתנן לתוך עצמיותו מבעד לכל סדק, רגעים שבהם הוא מנסה, בהצלחה חלקית, להעמיד סכר נגד גלי הממשות המרחבית המכתרת אותו; לפעמים מרד זה נגד הסביבה הוא פועל יוצא מסוג הארציות שהוא צומח בתוכו, "ארץ אוכלת יושביה" הדורשת בלי הרף קורבן דם וקורבנות דמים, ולקיום של היחיד בה מתלווים סימן שאלה מתמיד, ארעיות, זעזועים, חוסר בטחון. איך לא ישאל את עצמו תלמיד י"ב ישראלי, ערב גיוסו לצבא, מדוע אני כאן ובני גילי ברוב המקומות בעולם אינם נדרשים למבחנים עליונים כאלה? והאזרח הנתבע שוב ושוב למילואים ולעוד ועוד היטלים, איך הוא לא ישאל את עצמו שאלות דומות?

יותר מכל בן-אדם מועד הישראלי להרהורים, על היותו דווקא כאן, אם כי לא רק הוא, ולא רק מסיבות אלה. אדם מתעורר לעצמו, מפנה את מבטו מעבר לתנאים המסוימים שנוזק אליהם, ותוהה על קיומיותו. האם אין הוא אלא תולדה של אוסף החוויות? אכן, פה נולד. יכול היה להיוולד במקום אחר ובכל זאת להיות הוא עצמו, שונה במקצת, דומה במהותו.

...שאלה אוניברסאלית, שאלת השאלות, הראשונה והאחרונה, המנוסחת במסורת ישראל: "מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון?" כל המקיץ מתרדמת הילדות יגיע לשאלה הזאת. כאשר היא עולה, חוזרת הסביבה למימדיה היחסיים, כגורם מעצב ולא כגורם יוצר ובורא, כחוויתית-חיצונית ולא כחוויתית-פנימית. המתעניין בשאלה "מי אני", במה תעזור לו הידיעה איפה הוא?

הקו המאונך, "האדם כחוליה בשרשרת הדורות"

כאשר אדם - בגלל משבר הנפש של היחיד המתבגר או משבר הקיום של הכלל חברתי- מסרב להסתפק בנתון החוויתי, מסב להיבלע בכורח המציאות המוכתבת, הוא מחויב למאמץ שכלי מופשט על מנת להגיע אל מעבר לממשות, עד מקורות מהותו הלא-אינדיווידואלי. מעבר להרי החושך, בקו המאונך של זרימת העיתים, היו בני אדם רבים, שהוא אינו מכירם ולעולם לא יכירם הכרה חוויתית ממשית; הם חיו, אהבו ופעלו עד שנמחקו מעל פני האדמה; בני-אדם אלמונים, גברים ונשים אשר הולידו וילדו, הולידו וילדו, שרשרת הנמשכת משחר גברי ימי האדם ועד ה'אני', חוליה אחרונה זו המכירה רק עוד חוליה אחת או שתיים ידיעה ממשית, הוריו, סביו, ומכאן והלאה ערפל סמיך...לא באחדות גזע מופרכת מדובר כאן אלא בהמשכיות אתנית של דורות. מדובר בקבוצת בני-אדם, הקשורים אלה באלה קשר שבטי מסתנף ואינו מתנתק; וגורם הזמן מדביק שכבה על שכבה עד שנוצרת ישות היסטורית ששמה 'עם' או 'לאום' לאחר שהיא מתעוררת לתודעתה העצמית.

אזרחות מול לאומיות

אזרחותו של אדם היא האישור המשפטי שמאחוריו יש, על-פי-רוב, מציאות גיאוגרפית ממשית; לאומיותו היא התחברותו להמשכיות היסטורית-פנימית. מכאן מולדתו, היא ביתו; מכאן עמו, הוא משפחתו. שני אלה אינם שייכים לתחום אחד, זה שייך למרחב וזה לזמן. לעיתים הם סותרים זה את זה ולעיתים משלימים זה את זה, הכל לפי הארץ והעם שמדובר בהם. לאזרחות כוח הראשוניות, המוחשיות, האובייקטיביות; ללאומיות כוח העומק, הפנימיות, הסובייקטיביות; כוחה של הגיאוגרפיה בממשותה, משמעותה של ההיסטוריה במופשטותה. נוף מתרחק מציאותו מיטשטשת; הורים נעלמים, נחיצותם מתגברת. הורים חיים הם בני בית בשל קרבתם הפיזית; נוכחותם של הורים מתים היא מעבר לכך. הם כבר אינן לידך, הם בתוכך. מולדת שנואה מאבדת תכונות של מולדת; אם שנואה נשארת אם, וביתר שאת.

אמנם אין אנו רק תוצאות גורמים חיצוניים-ארציים ופנימיים-לאומיים. האדם הוא בעל חרות בתוך התנאים הסביבתיים וההיסטוריים. אף שאין הוא יכול להתעלם מהם אין הם מכתיבים לו את כל מהלכיו... שינוי אזרחות הוא מעשה לא רק משפטי אלא גם, קודם כל, גיאוגרפי ... שינוי זה, התבוללות שמו, הוא החלפת הנפש, בניית "אני" קולקטיבי אחר במקום ה"אני" הקולקטיבי הישן. התבוללות היא בחירת משפחה חדשה, מעשה של אימוץ שהתנאי להצלחתו הוא ניתוק מן העומק ההיסטורי. התבוללות היא קודם כל אמנזיה, שכחה עצמית קולקטיבית, הפיכת האדם לדף חלק שייכתבו עליו נתונים גינאולוגיים [של שלשלת יוחסין] חדשים-דמיוניים.

הציונות כפתרון רוחני

מרטין בובר עמד על הבעיה של העם היהודי המפוזר, שנוף חווייתו זר למשמעות של הווייתו הלאומית. אכן, לא האנטישמיות היא הבעיה האמיתית של היהדות, אם כי היא עלולה להיות בעייתם של יהודים. נהפוך הוא. הבעיה הפנימית של היהודי גברה אחרי שהתמוטטו קירות הגטו וההלכה, אשר הגנו עליו בפני התקשרות לסביבתו הממשית. השניות והמתח בין השייכות הגיאוגרפית-ארצית האופפת ובין השייכות ההיסטורית-נפשית המופשטת הם בעייתו הרוחנית של היהודי אזרח מדינות העולם ... במובן זה היתה הגדרת הציונות אז קשה למימוש וקלה להסברה: שאיפה להחזיר את זמננו למקומנו, את ההיסטוריה שלנו לגיאוגרפיה שלנו ... מרטין בובר לא היה יכול לנבא את הסכנה, הצלחת יתר של שיבת ציון. יהודי הגולה הנאבקים בשתלטנות הכובשת של הסביבה לא יוכלו לתאר לעצמם את כוחה הסוחף של ארץ כנען. הם שכחו את זעקות הנביאים ערב כיבוש הארץ ואחר-כך, נגד אלי כנען, פולחן כנען, תרבות כנען, שעליכם לכבוש אותה ולא להיכבש בידה חס ושלום.

הדור הראשון שחווייתו היתה הגלות, לא ידע את הסכנה הנוראה שבממשות המשכחת והמטמטמת. נולדו דור שני, ושלישי, ובאין אזהרתם של הנביאים, באין מגבלות להתלהבות הארצית-גיאוגרפית, חודרת בהם רוח הכנעניות, ונעזרת בשלילת העבר...

מתוך: "כשאוכלים עם השטן"

מערכים

יום א': "אדם-זמן-מקום"

יום זה עוסק בפתיחת נקודות המבט דרכן נסתכל במהלך כל המסע:

נקודת מבט ראשונה היא האדם- בה נעסוק במסגרת ההרצאה, כמו כן בשיחת העיבוד של אותו היום נעסוק בסיפור האישי של כל חניך.

נקודת מבט שנייה היא הזמן- המסע ינוע על הרצף עבר-הווה-עתיד. אנו נלמד את ההיסטוריה (העבר), נחוה את הארץ כפי שהיא כיום (הווה), אך נדבר על שאלות ערכיות והשפעתן עלינו ועל עיצוב המציאות שלנו (עתיד).

נקודת מבט שלישית היא המקום- המתודה של המסע כולו עוסקת במקום כפלטפורמה לקיום השיח. נקודת מבט זו תבוא לידי ביטוי בתצפית הפתיחה בכתף שאול ובסדנה בתל חי.

תוכן	זמן
א. בוקר בפ"ם וחתימה על נשקים	7:00-6:30
יציאה מפ"ם	7:15
נסיעה לכתף שאול (כולל עצירה בדרך: קורס פ"ם אפק- מגידו, קורס פ"ם כללי תענ"כים)	9:00-7:15
תצפית מכתף שאול- 9:30-9:15 פתיחה- מפקד פ"ם, הדרכה מכללתית, תמונה מכללתית 10:45-9:35 סדנא+מסלול הליכה קצר 10:45- עליה לאוטובוסים	11:00-9:15
נסיעה לכפר גלעדי	13:00-11:00
ארוחת צהריים בכפר גלעדי	14:00-13:00
נסיעה לתל חי	14:00
תל חי – על סמלים ומיתוסים בחברה הישראלית קורס פ"ם אפק- 15:00-14:20 הדרכה לפי אוטובוסים (3 קבוצות) 16:00-15:00 סדנה בצוותים קורס פ"ם כללי- 15:20-14:20 סדנה בצוותים 16:00-15:20 הדרכה לפי אוטובוסים (2 קבוצות)	16:00-14:20
נסיעה חזרה לכפר גלעדי	16:00
התכנסות להרצאה	16:30-16:00
הרצאה	18:00-16:30
ארוחת ערב והתארגנות	19:30-18:00

שיחות עיבוד בצוותים "האדם תבנית נוף מולדתו..."	21:00-19:30
התכנסות למופע	21:30-21:00
מופע- יורם טהרלב	23:00-21:30

כתף שאול – מנהיגות ללא דופי?

פעילות פתיחה למסע

מטרות

1. פתיחת המסע והגדרת מטרותיו.
2. לימוד על כתף שאול וסיפורו של שאול המלך.
3. העמקה בחשיבותה של התמודדות ערכית בתפקיד המפקד.

הקדמה

כתף שאול מהווה אנדרטה לשאול המלך ולסיפור מותו, וכך מזכירה לנו את סיפור חייו הטראגי. שאול המלך נותר במסורת הלאומית של עם ישראל דמות של הבטחה שהוחמצה, מנהיג שניחן במרב התכונות הרצויות, ובכל זאת נכשל במבחנים הערכיים הגדולים שעמדו בפניו. אנו נעשה שימוש בדמות זו על מנת לפתוח את המסע ולהציג את מטרתו הבסיסית: התמודדות עם היבטים חברתיים וערכיים של המציאות הישראלית בתוכה אנו פועלים, שיש להם השפעה על תפקידנו כמנהיגים בצה"ל. זאת מתוך אמונה כי האתגר העומד בפני מפקד בצה"ל הינו בראש ובראשונה ערכי: אילו הכרעות ערכיות הוא מוביל, אילו חיילים ומפקדים הוא מצמיח ומה תהיה הרוח הערכית של יחידתו.

משך הפעילות: כ-45 דקות. הנחיה: מנחה בית מורשה.

מהלך הפעילות

פתח עם הקצינים את נספח א' של הפעילות. קרא איתם את המדרש מתוך מסכת יומא, כב, ב. [למנחה: לרשותך הרחבה על מדרש זה בנספח ג'] בקש מהם להתמקד בחלק הראשון, המודגש: **"מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול? מפני שלא היה בו שום דופי."**

שאל:

- כיצד ניתן להבין אמירה מוזרה זו, לפיה לא נמשכה מלכות שאול דווקא בגלל שלא היה בו שום דופי?
- באילו מובנים מנהיג צריך שיהיה בו "דופי"?

בקש מהקצינים להציע תשובות אפשריות. חשוב לתת מקום לפרשנויות השונות שהם מציעים ולקבלן כפרשנויות לגיטימיות למדרש. [כפי שתוכל לראות בנספח ג', הפירוש המקובל למדרש, העולה גם מחלקו השני, מפרש 'דופי' כדופי משפחתי, כלומר למנהיג צריך להיות דופי במשפחתו על מנת שלא יתגאה על ציבורו. אנו מבקשים כאן להציע אפשרות נוספת לפיתוח הרעיון כי מנהיג צריך שיהיה בו 'דופי'.]

אמור לקצינים שאולי תסייע היזכרות במעשה של שאול בעקבותיו נגזר עליו שמלכותו לא תימשך. המשך וקרא איתם את המובאות משמואל א', המספרות על עימות שמואל ושאול בגלגל, בו מעשיו של שאול מביאים לענישתו בלקיחת המלכות ממשפחתו.

אמור:

שאול טוען שהוא מחכה בגלגל במצב בו הוא נחות מספרית, נמצא בעמק, בעוד האויב העולה עליו בהרבה במספרו, ונמצא על ההר במיקום שולט. בכל זאת הוא מחכה שבעה ימים כפי שנצטווה, תחת לחץ אינטנסיבי של העם, ורק לאחר מכן, מתוך חשש שהאויב יתקוף והמלחמה תתחיל ללא שהוקרב קורבן לאלוהים, הוא מקריב בעצמו את הקורבן.

שאל:

- האם ניתן למצוא דופי בטיעונו של שאול?
- מהו אם כן חטאו? מהי טענתו של שמואל כלפיו?

אמור:

אכן, שאול עשה ככל יכולתו להשביע את רצון כולם: גם נעמד בעצמו בעמק אל מול המוני הפלשתים שעל ההר, וגם נתן לעם להתפזר במערות; גם חיכה שבעה ימים כמו שנצטווה על ידי שמואל, וגם נשמע בסופו של דבר לעם והקריב את הקורבן. לכאורה, איש לא יכול לחשוב עליו רעות, איש לא יכול לומר שיש דופי במה שעשה. אבל שמואל מעמיד אותו בפני האמת: שכל תירוציו אינם יכולים לחפות על אי עמידתו בציווי שהוטל עליו, לחכות בגלגל עד ששמואל יבוא להקריב את הקורבן לאלוהים. שאול נכשל במבחנו הערכי מול לחצי העם והקושי הצבאי בו נמצא.

על פי פרשנות זו, המדרש מבקש ללמד אותנו כי מנהיגות משמעה להוביל הכרעה ומחויבות ערכית אל מול הקשיים שמציבה המציאות ובני אדם אחרים. מי שלא מתעמת עם בני אדם אחרים, ועם הקשיים הממשיים שמציבה המציאות, אולי לא יימצא בו "דופי" מבחינת זה שאף אחד לא יחשוב עליו רעות והוא יוכל לספק צידוקים לכל מעשיו, אך הוא לא יהיה ראוי להיות מנהיג.

שאל:

- בפני אילו מערכות לחצים עומד מפקד בצה"ל כשהוא מוביל את יחידתו בשגרה השוטפת?
- באילו נקודות יכולה להיות ציפייה מהמפקד "לעגל פינות" ולהשלים עם הנורמות הקיימות? [בקש מהקצינים להציע דוגמאות בהקשר זה.]
- באיזו מידה לדעתכם מפקד אכן צריך גם לדעת להתגמש ולא לכפות על חייליו רף ערכי שלא ניתן לעמוד בו?
- כיצד ניתן להתמודד עם דילמות אלו בין המחויבות הערכית של המפקד לקשיים שמציבה המציאות וללחצים המופעלים עליו?

סכום:

הפיקוד בצה"ל הינו נקודת מפגש בין משימות אותן יש לבצע במציאות המציבה לעתים קשיים רבים; מערכות ערכים – אישיות, מערכתיות, תרבותיות – שלעיתים מתעמתות זו עם זו; ולחצים לא קלים

המופעלים מפקודים ומפקדים במערכת. חלק מאתגר המנהיגות הוא לדעת לעמוד בצומת זו ולהצליח לקבל בה הכרעות באופן יומיומי, בלי לוותר על המחויבות הערכית המובילה אותך כאדם וכמפקד בצה"ל. אנו מבקשים במסע זה לעמת אתכם הקצינים עם היבטים חברתיים וערכיים שונים של המציאות בחברה הישראלית, בתוכה אנו פועלים כצבא הגנה לישראל. לבחון יחד אתכם את ההקשר הרחב של הדילמות הניצבות בפני מי שמבקש להנהיג בתוך צבא שהוא צבא העם. זאת מתוך אמונה כי האתגר הגדול של מפקד בצה"ל הינו בראש ובראשונה ערכי: אילו הכרעות ערכיות הוא מוביל, אילו חיילים ומפקדים הוא מצמיח, ומה תהיה הרוח הערכית של יחידתו.

שאלו בן קיש מלך בשנים 1029 - 1005 לפני הספירה והיה המלך הראשון בישראל. על פי תיאור המקרא היה שאלו בחור גבוה ויפה, ביישן וצנוע, אך מצביא ולוחם ללא חת. הוא הקריב את חייו למען עמו, ועם זאת סבל מתחושת רדיפה שגרמה לו לרדוף את האנשים הקרובים לו, ובעיקר את דוד.

מתוך: לקסיקון לתרבות ישראל

תלמוד בבלי, מסכת יומא, כב, ב:

"אמר רב יהודה אמר שמואל: מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאלו?"

מפני שלא היה בו שום דופי. דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: אין מעמידין פרנס על הציבור, אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו, שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו 'חזור לאחוריק'."

רב יהודה בר יחזקאל היה אמורא בבלי בדור השני; נולד בשנת 220 ומת בפומבדיתא בשנת 299. למיד מובהק של רב. ישב בביתו ולמד עם בנו ר' חייא. אחרי מות רב הלך רב יהודה אצל שמואל, והוא חיבב אותו וקראו "שיננא". כוח זכרונו היה חזק מאוד, והוא הביא כארבע מאות מאמרים בהלכה בשם רב ושמואל.

מתוך: דעת - אנציקלופדיה יהודית

מתוך שמואל א' פרק י:

א וַיִּקַּח שְׂמוּאֵל אֶת-פֶּדֶּ הַשֶּׁמֶן, וַיִּצַק עַל-רֵאשׁוֹ-וַיִּשְׁקֶהוּ; וַיֹּאמֶר--הֲלוֹא כִּי-מִשְׁחָךְ יְהוָה עַל-נַחְלָתוֹ לְנָגִיד... ח וַיִּרְדֹּף לְפָנָי הַגְּלָגַל, וְהִנֵּה אֲנֹכִי יָרַד אֶלֶיךָ לְהַעֲלוֹת עֲלוֹת לְזֶבֶח זְבַחֵי שְׁלָמִים; שְׁבַעַת יָמִים תֹּחֵל עַד-בֹּאֵי אֶלֶיךָ, וְהוֹדַעְתִּי לְךָ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה.

מתוך שמואל א' פרק יב:

"ד... וַיִּצְעֲקוּ הָעָם אַחֲרַי שְׂאוּל הַגְּלָגַל. ה וּפְלִשְׁתִּים נֶאֱסָפוּ לְהִלָּחֵם עִם-יִשְׂרָאֵל, שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רָכָב וְשֵׁשֶׁת אֶלְפִים פָּרָשִׁים, וְעַם כָּחוֹל אֲשֶׁר עַל-שְׂפַת-הַיָּם לְרֹב; וַיַּעֲלוּ וַיַּחֲנוּ בְּמַכְמֶשׁ קְדַמַּת בַּיִת אֲוֹן. ו... וַיִּתְחַבְּאוּ הָעָם בְּמַעְרוֹת וּבְחַוְחִים וּבְסַלְעִים וּבְצִרְחִים וּבְבֵרוֹת. ז... וְשְׂאוּל עֹדֵנּוּ בַגְּלָגַל, וְכָל-הָעָם חָרְדוּ אַחֲרָיו. ח וַיִּחַל (וַיֹּחֵל) שְׁבַעַת יָמִים לְמוֹעֵד אֲשֶׁר שְׂמוּאֵל, וְלֹא-בָּא שְׂמוּאֵל הַגְּלָגַל; וַיִּפֹּץ הָעָם מֵעֵלָיו. ט וַיֹּאמֶר שְׂאוּל--הֲגִשׁוּ אֵלַי הַעֲלֵה וְהַשְׁלָמִים; וַיַּעַל הַעֲלָה. י וַיְהִי כִכְלָתוֹ לְהַעֲלוֹת הַעֲלָה, וְהִנֵּה שְׂמוּאֵל בָּא; וַיֵּצֵא שְׂאוּל לְקִרְאָתוֹ לְבָרְכוֹ. יא וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל מַה עָשִׂיתָ; וַיֹּאמֶר שְׂאוּל כִּי-רָאִיתִי כִּי-נִפְץ הָעָם מֵעֵלַי, וְאַתָּה לֹא-בָאתָ לְמוֹעֵד הַיָּמִים, וּפְלִשְׁתִּים נֶאֱסָפִים מְכַמֵּשׁ. יב וַאֲמַר עֲתָה יָרְדוּ פְלִשְׁתִּים אֵלַי הַגְּלָגַל, וּפָנִי יְהוָה לֹא חִלִּיתִי; וְאַתָּה אֶפְק וַאֲעֲלֵה הַעֲלָה.

יג וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֶל-שְׂאוּל נִסְכְּלָתָ: לֹא שְׁמַרְתָּ אֶת-מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר צִוָּךְ, כִּי עֲתָה הִכִּין יְהוָה אֶת-מַמְלַכְתְּךָ אֶל-יִשְׂרָאֵל עַד-עוֹלָם. יד וְעֲתָה מִמְלַכְתְּךָ לֹא-תִקוּם..."

שמואל הנביא (889 לפה"ס) - נביא ושופט בישראל; בן אלקנה ממשפחת הלויים בני קהת. אחרי מות עלי היה שמואל השופט האחרון בעמו. לעת זקנתו העמיד לשופטים את בני יואל ואביה, אך הם לא הלכו בדרכיו ויטו אחר הבצע. זקני ישראל נאספו לדרוש משמואל מלך לשפטם וללחום מלחמתם ככל הגויים אשר סביבותיהם.

מתוך דעת - אנציקלופדיה יהודית.

כתף שאול

כתף שאול הינו מצוק תלול עם נוף של שדות עמק יזרעאל המעובדים. קק"ל נטעה כאן בפסגה יער אורנים אך מדרונות הגלבוע עומדים צחיחים ונטולי צמחיה, ואת הסיבה לכך ניתן למצוא בסיפורי התנ"ך: כאן בהר הזה עמד שאול, המלך הראשון לעם ישראל וסקר את הקרב מסביבו. הקיץ להט ואדי חום עלו מההר. שמש תמוז צרבה את עור המלך וייבשה את דמעותיו על בניו שנפלו, אדמת ההר האדימה מדם בני ישראל שנקצרו בכידוני פרשי הפלשתים, תחושת כשלון נוראית צרבה את גרונו. קולות הקרב התקרבו ושאול ידע שאסור לו להיתפס חי בידי אויביו פן יתעללו בו. בייאושו פנה לסגנו ופקד עליו להרוג אותו, הצעיר בכה ולא היה מסוגל למלא את פקודת מלכו. שלף שאול את חרבו, תקע את ידית החרב באדמה והפיל את עצמו על חודה עד שמת בקללו את לוחמי הפלשתים. כששמע דוד על מות שאול ובניו דהר אל הגלבוע ושם קונן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו וקילל את ההר: "הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גיבורים. הרי בגלבוע אל-טל ואל-מטר עליכם, שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו, מנשרים קלו מאריות גברו. בנות ישראל אל שאול בכינה, יהונתן על-במותיך חלל: צר-לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאוד. איך נפלו גיבורים ויאבדו כלי מלחמה."

ואכן, עד היום הגלבוע אין טל בו ואין מטר, מדרונותיו צחיחים ויבשים כקללת דוד. סופם הטרגי של שאול ובניו במלחמתם נגד הפלשתים מונצח בשמות ישובים, ורכסים באזור, הר עמינדב, הר מלכישוע ואחרים. במזרח נמצאת העיר בית-שאן, שעל חומותיה נתלו גופותיהם של המלך ובניו. הקרב מונצח "בשביל התנך" הסובב את פסגת הר שאול. זהו שביל קצר ומעגלי המתאים לכל גיל, לאורך המסלול פזורים שלטים המספרים על מלחמתו האחרונה של המלך שאול בפלשתים.

מתוך: אתר המידע על סיורים בגלבוע:

<http://www.meny.co.il/hebrew----.html> כתף שאול.html

נספח ג' – העשרה למנחה

המדרש המלא ממסכת יומא:

אמר רב יהודה אמר שמואל: מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול? מפני שלא היה בו שום דופי, דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוודק: אין מעמידין פרנס על הציבור, אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו, שאם תזוח דעתו עליו אומרין לו 'חזור לאחוריך'.

(בבלי יומא כב, ע"ב)

לפי הפירוש המקובל מדובר באזהרה מפני "שלמות" גדולה מידי של מנהיג בייחוסו המשפחתי, שתגרום לו להתגאות על ציבורו ולהיות תקיף מידי כלפיו. הנה מספר פירושים ברוח זו:

פירוש רש"י:

"לא היה בו שום דופי" - שום דופי משפחה ויתגאו המלכים היוצאים מזרעו על ישראל אבל דוד מרות המואביה אתא. [כלומר, רש"י מסביר שכוונת המדרש היא שלא היה שום דופי במשפחת שאול, וזה עשוי להוביל כאמור אותו ואת צאצאיו להתגאות על העם. זאת לעומת דוד שהינו צאצא של רות המואביה].

רבנו מנחם המאירי (1249-1315):

אין ראוי להעמיד פרנס על הציבור, אלא מי שנודע במידותיו עניו ושפל רוח וסבלן, מפני שהוא צריך להתנהג עם הבריות בדרכים משתנים לכמה גוונים זה בכה וזה בכה, ולהתאהב עם כל אחד מהם כפי מידותיו. ואם הם במקום שאין מוצאים כן ועל כל פנים צריכים למנות אבירי לב ועזי מצח, יזהרו שלא למנות אנשים תקיפים כל כך בעניין שיהיו סבורים על אותו מינוי שיהא מוחזק בידם לעולם ושהם הראויים לכך יותר על שכיניהם מחמת תקפם עם מה שיודעים בעצמם שמעלת אבותיהם מסייעתם, שזו היא סבה להם להוסיף במכאוב הגאווה והעזות, אלא אנשים שיכירו בעצמם שיש ביניהם ראויים לכך יותר מהם, ואם הם כופרים בכך שימצאו מי שיודעים האמת וישמיע להם את הראשונות, דרך צחות ודרך הפלגה אמרו "אין ממנין פרנס על הציבור, אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לאחוריו", כלומר אף על פי שהוא הגון בעצמו, שאם תזוח דעתו עליו ויתגאה על הציבור שלא לשם שמים, אומרין לו חזור לדון את עצמך והבט אל אחריך, וכך אמרו "מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול? מפני שלא היה בה שום דופי", רצונו+ לומר: דופי של משפחה, ומתוך כך היו מתגאים על הציבור שלא לשם שמים יותר מדי.

(מתוך ספרו "בית הבחירה")

נספח ד' - העשרה

נופלים ההולכים ראשונה' – שיחה עם מפקדים לאחר ביקור בגלבו

דברים שנשא הרמטכ"ל לשעבר משה יעלון באירוע לציון 30 לנפילתו של אל"מ דרור ויינברג, מח"ט חברון שנהרג בקרב עם מחבלים ב- 15/11/02:

"במאורעות תרצ"ו נפל בגלבו סמל משה רוזנפלד עת שירת במשטרת המנדט הבריטי. בהלווייתו טבע חברו, חיים שטורמן, כי "נופלים ההולכים ראשונה". חיים נהרג שנתיים מאוחר יותר, עת הוביל בראש שיירה לטירת צבי. בנו, משה שטורמן נפל בראש מחלקתו במלחמת יום העצמאות. נכדו חיים, הנקרא על שם סבו, נהרג בפעולת השייטת באי גרין, ונכדו אמיר נהרג גם הוא במלחמת ההתשה על גדות התעלה. סיפוריהם - מורשת הם. אבנים מורות- דרך בהכשרת המפקדים בצה"ל. ראשונים הולכים המפקדים.

ראשונים באימונים וראשונים בקרב. כך למדנו, כך לימדנו. בצבא ההגנה לישראל נולד המושג "אחרי". אין לו אח ורע בעולם, אין הוא מקובל, גם לא מיושם בשום מקום אחר כמו שמתבצע אצלנו. יש מי שיפרשו את ההולך בראש כראשון בסדר התנועה. הם חוטאים למהות המושג.

ראשון, משמעו - ראשון באחריות, ראשון בעשייה, בזיהוי, בהחלטה, ראשון בהבנה, בנתינה וראשון במבחן השיא: ההסתערות נוכח פני האויב.

ראשון כדרך חיים ולעיתים הוא גם הראשון בנפילה. ראשון - הוא אופי, ראשון - תכונה נרכשת. לאחר נפילתו של מח"ט הבקעה אל"ם אריק רגב במרדף בשנת '68, ספד לו הרמטכ"ל דאז, חיים בר-לב: "אני סבור כי הליכתם של מפקדינו הבכירים יחד עם אנשיהם אל מקומות הסכנה היא בראש ובראשונה ביטוי לתכונה אנושית ולרמה מוסרית... נכונותם של המפקדים ללכת תמיד בעצמם לפני המחנה היא מקור הכוח המוסרי הדרוש להם לקבלת החלטות אלה". זה מקור כוחנו וזו תורת הלחימה כולה".

תל חי - גלגוליו של מיתוס

מטרות

1. העמקה במיתוס תל חי, האופן בו התעצב וגלגוליו עם השנים.
2. בחינת האופן בו מהווים מיתוסים ביטוי של מאבק על ערכים.
3. בחינת המיתוסים והערכים אותם אנו מבקשים לשמר ולחדש.

הקדמה

כל חברה מייצרת לעצמה מיתוסים שונים על פי האמונות והערכים המנחים אותה: "מיתוס הוא סיפור אידיאלי... באמצעותו חברה מספרת על עצמה - מאין היא באה ולאן היא הולכת" (דוד אוחנה ורוברט ויסריך, "מיתוס וזיכרון"). סיפור תל חי ובמרכזו יוסף טרומפלדור, הפך למיתוס מכונן בחברה הישראלית מראשיתה. היחס למיתוס זה השתנה במידה מסוימת במהלך השנים, בהתאם לערכים המכוננים שעמדו לנגד החברה הישראלית בכל תקופה.

במהלך הפעילות נבחן התפתחות זו של היחס למיתוס תל חי לאורך השנים, כמקרה מבחן של משמעותם ואופן התעצבותם של מיתוסים. נעמוד על המיתוס כסיפור שאינו עומד בפני עצמו, אלא כביטוי של מאבק על ערכים. מתוך כך נצא לדיון בשאלה אילו מיתוסים אנו כמפקדים בצה"ל בוחרים לשמר, ובשם אילו ערכים.

משך הפעילות: כשעה. הנחיה: מנחה בית מורשה.

מהלך הפעילות

חלק את הקצינים לשתי קבוצות, תן לקבוצה אחת את נספח א' ולשניה את נספח א'2. הנחה את הקבוצות לקרוא את הקטע שלהן ולדון יחד על השאלות המצורפות אליו.

[למנחה: בנספח א' מתארת אניטה שפירא את סיפור היווצרותו ועלייתו של מיתוס תל חי, למרות ערכו הפרקטי העובדתי של המאבק על תל חי. בנספח א'2 מתארת יעל זרובבל את התפתחות החשדנות והציניות כלפי מיתוס תל חי, למרות האישוש העובדתי של חלק מהמיתוס המקורי. שני הקטעים מראים למעשה כיצד מיתוסים מהווים יצירה חברתית, ומעוצבים על פי ערכיה וצרכיה של התקופה. הקטע של שפירא עוסק בתקופה של בנין האומה, שהתאפיינה באתוס קולקטיביסטי, ובה ביקשו להטמיע ערכים של חלוציות, התיישבות והגנה עצמית יהודית. הקטע של זרובבל, לעומת זאת, עוסק בתקופה בה האתוס האינדיבידואליסטי הופך דומיננטי יותר ויותר, ונוצרת חשדנות כלפי הניסיון "לגייס" את האזרחים למשימות הלאומיות. מתוך גלגוליו של מיתוס תל חי, אם כן, ניתן ללמוד על השינויים הערכיים שעברו על החברה הישראלית, והוא משמש לנו כאן כמקרה מבחן למשמעותם של מיתוסים בכלל.

אם הינך מעדיף לא לחלק לקבוצות באפשרותך לעבור עם הקבוצה כולה על שני הנספחים, אך עליך לקחת בחשבון את גורם הזמן. כמו כן מצורף עבורך רקע על מאורעות תל-חי בנספח ב'1, ועל יוסף טרומפלדור בנספח ב'2.]

לאחר שהקבוצות מסיימות, כנס אותן חזרה. בקש מכל קבוצה לספר בקצרה על הקטע שקראה, וכיצד ענתה על השאלות המצורפות אליו.

שאל:

- מה ניתן ללמוד ממה ששמענו על הסיבות בגללן נבנים מיתוסים, ועל הסיבות בגללן הם נבחנו מחדש ולעיתים "מנופצים"?
- באיזו מידה בחינה מחדש זו של מיתוסים תורמת ובאיזו מידה מזיקה בעיניכם?
- על אילו מיתוסים גדלתם אתם? האם עם השנים נאלצתם לבחון אותם מחדש?
- על אילו מיתוסים לדעתכם גדלו החיילים המתגייסים היום? אילו ערכים הם מבטאים?
- אילו ממיתוסים אלו הייתם רוצים להביא אותם לבחון מחדש? האם ישנם מיתוסים שהייתם רוצים ליצור או לחדש? [באפשרותך להתייחס למיתוסים מסוגים שונים הקיימים כיום, לשאול באיזו מידה הם תואמים את המציאות ומה צריך להיות יחסנו אליהם. לדוגמא: צה"ל כצבא העם והשירות הצבאי כביטוי החשוב ביותר של חובת האזרח למדינה, ישראל כ"אור לגויים"/ כנמצאת בסכנת איום קיומי, טוהר הנשק, סלבריטאים כמיתוסים של הצלחה היום...]
- כיצד מייצרים מיתוס ביחידה? באיזו מידה מיתוס כזה יכול להיות מבוסס על סיפור הצלחה של היחידה, ולא דווקא על טרגדיה (כמו מיתוס תל חי ורבים אחרים)?

סכם:

לעיתים אנו פוגשים בטענה שאנו חיים בתקופה של "ניפוץ" מיתוסים, "שחיטת פרות קדושות" וכדומה. גם אם נכונה הטענה שישנה נטייה גוברת לכך בתקופתנו, נדמה שניתן ללמוד מפעילות זו שבכל תקופה ישנם מיתוסים שנוצרים, מיתוסים שנבחנו מחדש, משתנה היחס אליהם ולעיתים הם "מנופצים", בהתאם לערכים ההופכים שליטים באותה תקופה. השאלה היא אילו מיתוסים ברצוננו לשמר, אילו לבחון מחדש ואילו לנפץ; ואולי גם אילו מיתוסים חדשים ליצור, בהתאם לערכים שאנו מבקשים שיהיו מכווננים בחברה שלנו. גלגוליו של מיתוס תל חי יכולים לשמש לנו כאן כמקרה מבחן של השינויים הערכיים שהתחוללו בחברה הישראלית עם השנים, וזהו נושא שנמשיך ונחקור לאורך המסע. כמפקדים בצה"ל ומנהיגים בחברה הישראלית, עלינו להבין שינויים אלו לעומק, ולעמוד גם על חשיבותם של המיתוסים המכווננים שלנו בתהליך זה. עלינו לדעת לבחור אילו מיתוסים אנו מבקשים לשמר ולחזק, אילו לבחון מחדש ואילו אינם עוד רלבנטיים בעינינו או מנחילים ערכים שאינם ראויים.

מיתוס הוא סיפור אידיאלי אשר אינו מציג שאלות, ובאמצעותו חברה מספרת על עצמה – מאין היא באה ולאן היא הולכת. האנשים יוצרים ומשמרים את המיתוס בזיכרון, והמיתוס יוצר את האנשים – את הזיכרון הקיבוצי שלהם, את תבניות החשיבה, הערכים והאמונות שלהם.

ע"פ ר.ס. ויסטריך וד. אוחנה, מתוך "מיתוס וזיכרון", עמ' 12

"ממהותה של אומה, שלכל חברה יש דברים משותפים רבים וגם שכולם שכחו דברים רבים".

ארנסט רנאן, מתוך "מהי אומה"

פרשת תל-חי / אניטה שפירא

"פרשת תל חי, שהסתיימה במוותם של טרומפלדור וחבריו, יכולה לשמש דגם להתפתחותו של מיתוס... מבחינה עובדתית, לא הייתה פרשת תל-חי עניין שהישוב היהודי היה צריך להתפאר בו... היה זה כישלון על פי כל קנה מידה: העזרה לא הגיעה במועד, והמגינים בעצם נעזבו לגורלם... בעקבות ההתקפה בתל חי נעזבו תל חי וכפר גלעדי, ומטולה ננטשה עוד קודם לכן. על פי קנה המידה המבצעי-צבאי – ההתנגשות הייתה חמורה מבחינת מספר הקורבנות... [באשר] לנושא הפוליטי – קביעת גבול הצפון והכללת מקורות הירדן בגבול המנדט הבריטי - ככל הידוע להתנגשות לא היו כל השלכות על גורל האזור.

כל זה היה חסר משמעות בגיבושו של המיתוס... לאחר "א באדר, היום שבו נערכה ההתנגשות בתל חי, החלה מיד הפיכת האירוע למיתוס... היה ידוע שהתנהל במקום קרב ושטרומפלדור וחבריו נפלו בעת לחימה. הייתה זו פעם ראשונה בהיסטוריה היהודית זה אלפיים שנה, שיהודים העדיפו ליפול בקרב במקום לסגת. הקרב בתל חי התקבל על ידי רבים כהוכחה, שיהודים מסוגלים להגן על עצמם, ושאינן זו גזירה משמים שבכל פעם שהם מותקפים ידם תהיה על התחטונה... הכבוד היהודי, אותו נושא רגיש... נגאל על ידי הנכונות של הצעירים להשיב מלחמה..."

(מתוך: "חרב היונה", עמ' 151-141)

- אילו ערכים ואמונות נועד מיתוס תל-חי לעצב על פי קטע זה, ואילו תבניות חשיבה ואמונות הוא ביקש להחליף?
- מה לפי תיאור זה היו צריכים חברי האומה "לשכוח"?
- האם לדעתכם ישנה בעיה ב"שכחה" או "השכחה" של עובדות העשויות לפגוע במיתוס ובאחדות סביבו?

יזכור / ברל כצנלסון

יזכור עם ישראל את הנשמות הטהורות של בניו ובנותיו: שניאור שפושניק, אהרון שר, דבורה דרכלר, בנימין מונטר, שרף, שרה צ'ז'ק, טוקר, יוסף טרומפלדור, הנאמנים והאמיצים, אנשי העבודה והשלום, אשר הלכו מאחורי המחרשה ויחרפו נפשם על כבוד ישראל ועל אדמת ישראל.

יזכור עם ישראל ויתברך בזרעו ויאבל על זיו העלומים וחמדת הגבורה וקדושת הרצון ומסירות הנפש אשר נספו במערכה הכבדה. אל ישקוט ואל ינחם ואל יפוג האבל עד בוא יום בו ישוב ישראל וגאל אדמתו השדודה.

היזכור לחללי תל חי נכתב בידי ברל כצנלסון באדר תר"פ. הוא מהווה את המקור לתפילת יזכור לחללי מערכות ישראל.

ליל יא' באדר

מילים: אנדה עמיר-פינקרפלד
לחן: משה ביק

לִיל יו"ד-אָל"ף בְּאֶדֶר,
מְלִילוֹת שׁוֹנָה וְמֶר.
הַחֲלִיל עִם תֵּן יִילִיל
בְּלִיל הָאָבֶל בְּגִילִיל.

בְּלִיל יו"ד-אָל"ף בְּאֶדֶר
אִישׁ לִפְנֵי מוֹתוֹ אָמַר:
"טוֹב לְמוֹת – נְמוֹת בְּגִיל
בְּעַד אֶרְצָנוּ בְּגִילִיל."

בְּלִיל זֶה, לִילָה בְּאֶדֶר,
הַד דְּבָרָיו לֵלֵב חֶדֶר,
וְאֵין עוֹד כּוֹחַ שְׂיִבְהִיל
אֶת שׁוֹמְרֵינוּ בְּגִילִיל.

בְּלִיל זֶה, לִילָה בְּאֶדֶר,
נְדָר כֹּל צְעִיר נְדָר:
לֹא נַחַת וְלֹא נַחִיל
בְּלִיל הַזֶּעַם בְּגִילִיל.

ארנסט רנאן (1823-1892) - פילוסוף, היסטוריון וחוקר לאומיות צרפתי.

ברל כצנלסון (1887 - 1944), ממנהיגי תנועת העבודה הציונית, הוגה דעות ודמות מרכזית ביישוב היהודי לפני הקמת המדינה. אף שמעולם לא נבחר למשרה ציבורית רשמית, היה ברל לסמכות העליונה והנערצת בקרב רבים בתנועת העבודה וביישוב העברי בארץ-ישראל. מצעירותו חש אחריות רבה לגורלו של העם היהודי והאמין במהפכה הציונית, שעיקרה עבודת אדמה, חיי שיתוף ושוויון, תחיית העברית והקמת ריבונות יהודית בארץ ישראל. ברל כצנלסון נפטר בגיל 57, ובמותו חשו רבים תחושה של אבידה "שאינן לה שילומים". (מתוך לקסיקון לתרבות ישראל).

אניטה שפירא – מבכרי ההיסטוריונים של ישראל. כתבה ספרים ומאמרים רבים על ראשית הציונות ועל אישים מרכזיים בתולדותיה.

מיתוס הוא סיפור אידיאלי אשר אינו מציג שאלות, ובאמצעותו חברה מספרת על עצמה – מאין היא באה ולאן היא הולכת. האנשים יוצרים ומשמרים את המיתוס בזיכרון, והמיתוס יוצר את האנשים – את הזיכרון הקיבוצי שלהם, את תבניות החשיבה, הערכים והאמונות שלהם.

ע"פ ר.ס. ויסטריך וד. אוחנה, מתוך "מיתוס וזיכרון", עמ' 12

"ממהותה של אומה, שלכל חברה יש דברים משותפים רבים וגם שכולם שכחו דברים רבים".

ארנסט רנאן, מתוך "מהי אומה".

השינויים במשמעות מיתוס תל-חי / יעל זרובבל

"בשנות ה-60 החלה להסתמן ירידה הדרגתית במרכזיותה של תל-חי כמיתוס פוליטי... הנכונות למות בעמידה על המשמר – מוטיב שהפעים את דור המייסדים ואת הנוער העברי בתקופת היישוב – איבד את חידושו וייחודו בחברה שהתנסתה בקרבות שהאפילו על סיפור ההגנה של תל-חי... אגדת טרומפלדור הפכה עתה מטרה לביקורת גוברת על ההגזמה שבתיאור העבר. הסופר אהרון מגד... נתן ביטוי נוקב לתהליך זה:

"...ב"א באדר סוחטים דמעות מילדים בבית הספר ושרים ברגש 'היה גיבור חידה ולו זרוע יחידה'. מי בסך הכל הגיבור-חידה הזה? קצין לשעבר לא רע, שהגן על הבית שלו מפני שודדים. אז מה? כאלה יש בלי סוף בכל העולם, איש לא זוכר את שמם... למה דרושים גיבורים במדינה הזאת? יוצרים לך רומנטיקה מכל מעשה אפור שאנשים עושים מתוך הכרח."

אך הביטוי הברור ביותר לירידת המיתוס הייתה הספקנות הציבורית לגבי אמרתו המפורסמת של הגיבור: "טוב למות בעד ארצנו". גרסה שונה של מילותיו האחרונות נפוצה, לפיה כשהבין טרומפלדור שהוא עומד למות, הפטיר קללה עסיסית ברוסית: "יוטפוימט". ממצאי המחקר דווקא מאשרים את הנוסח המוקדם. למרות זאת, הטקסט החתרני לא נעלם מן התרבות הפופולרית בישראל.

מתוך: "בין היסטוריה לאגדה: גלגולי תל-חי בזיכרון העממי", 199-216

- אילו ערכים ואמונות חדשות עומדים מאחורי ביקורת זו על "סחיטת הדמעות מהילדים וה'רומנטיקה מכל מעשה אפור שאנשים עושים מתוך הכרח"?
- מדוע מכנה זרובבל את גרסת ה'יוטפוימט' "טקסט חתרני"? מה חתרני בגרסה זו למילותיו האחרונות של טרומפלדור?
- מדוע לדעתכם לא נעלמה גרסה זו מהתרבות הפופולרית בישראל?

יזכור / ברל כצנלסון

יזכור עם ישראל את הנשמות הטהורות של בניו ובנותיו: שניאור שפושניק, אהרון שר, דבורה דרכלר, בנימין מונטר, שרף, שרה צ'ז'יק, טוקר, יוסף טרומפלדור, הנאמנים והאמיצים, אנשי העבודה והשלום, אשר הלכו מאחורי המחרשה ויחרפו נפשם על כבוד ישראל ועל אדמת ישראל.

יזכור עם ישראל ויתברך בזרעו ויאבל על זיו העלומים וחמדת הגבורה וקדושת הרצון ומסירות הנפש אשר נספו במערכה הכבדה. אל ישקוט ואל ינחם ואל יפוג האבל עד בוא יום בו ישוב ישראל וגאל אדמתו השדודה.

היזכור לחללי תל חי נכתב בידי ברל כצנלסון באדר תר"פ. הוא מהווה את המקור לתפילת יזכור לחללי מערכות ישראל.

ליל יא' באדר

מילים: אנדה עמיר-פינקרפלד
לחן: משה ביק

לִיל יו"ד-אֶלְ"ף בְּאֶדֶר,
מְלִילוֹת שׁוֹנָה וְמָר.
הַחֲלִיל עִם תֵּן יִילִיל
בְּלִיל הָאָבֶל בְּגִלִיל.
בְּלִיל יו"ד-אֶלְ"ף בְּאֶדֶר
אִישׁ לִפְנֵי מוֹתוֹ אָמַר:
"טוֹב לְמוֹת – נְמוֹת בְּגִיל
בְּעַד אֶרְצָנוּ בְּגִלִיל."
בְּלִיל זֶה, לִילָה בְּאֶדֶר,
הַד דְּבָרָיו לְלֵב חֶדֶר,
וְאֵין עוֹד כּוֹחַ שְׂבִיחֵי
אֶת שׁוֹמְרֵינוּ בְּגִלִיל.
בְּלִיל זֶה, לִילָה בְּאֶדֶר,
נְדָר כֹּל צְעִיר נְדָר:
לֹא נַחַת וְלֹא נַחִיל
בְּלִיל הַזֶּעַם בְּגִלִיל.

ארנסט רנאן (1823-1892) - פילוסוף, היסטוריון וחוקר לאומיות צרפתי.

ברל כצנלסון (1887 - 1944), ממנהיגי תנועת העבודה הציונית, הוגה דעות ודמות מרכזית ביישוב היהודי לפני הקמת המדינה. אף שמעולם לא נבחר למשרה ציבורית רשמית, היה ברל לסמכות העליונה והנערצת בקרב רבים בתנועת העבודה וביישוב העברי בארץ-ישראל. מצעירותו חש אחריות רבה לגורלו של העם היהודי והאמין במהפכה הציונית, שעיקרה עבודת אדמה, חיי שיתוף ושוויון, תחיית העברית והקמת ריבונות יהודית בארץ ישראל. ברל כצנלסון נפטר בגיל 57, ובמותו חשו רבים תחושה של אבידה " שאין לה שילומים." (מתוך לקסיקון לתרבות ישראל).

יעל זרובבל – חוקרת הזיכרון והתרבות הישראלית, ראש המכון לחקר היהדות באוני' ראטגרס בניו-ג'רסי.

נספח ב'1 – סיפור תל חי

הרקע

בסתיו תר"פ נקלעו ארבעת היישובים העבריים שבצפון עמק החולה למצב הרה פורענות. הצבא הבריטי ששלט מאז גמר המלחמה, פינה את האזור בתוקף הסכם עם הצרפתים. בדמשק שלט האמיר פייסל בתמיכת הבריטים. פייסל נישא על גלי התנועה הלאומית הערבית והכריז על מרד בצרפתים. במלחמה בין הצרפתים והנוצרים המרונים, לבין צבא השריף והבדואים, נמצאו הנקודות היהודיות בין הפטיש לסדן. בנוסף לכך ריחף החשש שאם יישאר הגבול במקומו הנוכחי, הם יישארו מחוץ לאזור ההשפעה הבריטי, ואולי מחוץ לגבולות הבית הלאומי המובטח. במצב המסובך שנוצר החליטו היהודים לשמור על נייטרליות.

פרוץ המאורעות

כגורם נייטרלי, שאינו בן חסות של כוח חזק, היו היישובים חשופים להתנפלויות שודדים. בשבת ה - 15 בנובמבר פרצו ערבים, מחופשים לאנשי צבא, לכפר גלעדי ושדדו פרידות, נשק וכסף. מועד זה מסמן את תחילת אירועי תל-חי.

שיירות אספקה שניסו להגיע מהדרום, בדרך העגלות הבודות בין הביצה להר, היו חשופות למעשי שוד. נדרשו עזרה רבה, תושייה והעזה כדי להצליח להעביר ציוד, נשק ואנשים לעזרה. בליל שבת ה - 12 בדצמבר, שבו בדואים ממסע שוד ובדרכם ירו לעבר החצר. מן היריות נהרג שניאור שפושניק, החלל הראשון של תל-חי.

בתחילת ינואר הותקף חמרה, צעיר היישובים. לא הייתה כל אפשרות להגן עליו, הוא ננטש, נשדד והועלה באש. באותם ימים הגיע טרומפלדור כדי לבדוק מה המצב ולארגן את ההגנה. לבואו הייתה חשיבות מוראלית וביטחונית. הוא חיזק את רוח האנשים, אימן אותם והיה למפקד הטבעי. אנשי תל-חי שראו את טעם חייהם פה בעבודת האדמה, החליטו להמשיך בעבודה למרות הסיכונים. אהרון שר שבא לעזרה מכנרת, כתב: "את המקום אין עוזבים ועל עבודת השדה אין מוותרים".

המפנה

ב-6 בפברואר הותקפו חורשים בשדה, והחברים נזעקו לעזרה. אהרון שר רץ ראשון ונהרג. למחרת התנפלו שודדים על מטולה, והיא ננטשה. ב - 9 בפברואר, נודע מפי ידיד בחלסה, כי הצבא השריפי (הוא צבאו של פייסל) החליט לכבוש את היישובים. הויכוח בשאלת העמידה התעצם, שוב אין מדובר בהתנפלות שודדים, אלא בסכנת התקפה של צבא סדיר. המתח גבר, שחיקת האנשים גדלה והתחזקו התביעות לתגבורת. בארץ ניטש ויכות, האם להגיש עזרה וכיצד. המתנגדים, שהבולט בהם היה ז'בוטינסקי, טענו כי אין סיכוי צבאי ואין ערך פוליטי לאחיזה ביישובים, ולכן יש לפנותם כדי להציל את האנשים.

אנשי מפלגות הפועלים סברו שאסור לעזוב יישובים, וכך אכן הוחלט. אלא שגיוס הכספים והאנשים, ובעיקר העברתם צפונה, נתקלו בקשיים עצומים. תגבורות דלילות הגיעו ואפשרו להחליף חלק מהאנשים. בליל ה-25 בפברואר, עלה טרומפלדור עם חברים אחדים למטולה ותפס אותה מחדש.

ב-28 בפברואר הגיעה תגבורת גדולה שמנתה 45 איש, ביניהם גם המנתח ד"ר גרי, שהיה רופא בגדוד העברי, הם התחלקו בין שלושת היישובים.

יום י"א באדר

בבוקר ה - 1 במרץ, הוא יום י"א באדר תר"פ, התגודדו ערבים רבים מצפון לחצר. בראשם עמדו כמה קצינים במדי הצבא השריפי וכמאל חסיין מנהיג הבדואים מחלסה. כבעבר, דרשו לבדוק אם אין צרפתים בחצר, אלא שהפעם ידעו המגינים על כוונתם לכבוש את הנקודות (טרומפלדור עצמו הטיל ספק בנכונות הידיעה). כאמל חסיין וקצינים אחדים הורשו להיכנס כדי שיווכחו כי אין מסתירים איש.

במהלך החיפוש פרץ קרב. המגינים שנערכו כלפי חוץ, מצאו עצמם מותקפים גם מבית. רבים נפגעו. האגפים השונים נותקו זה מזה, טרומפלדור נפצע והפיקוד עבר לשניאורסון. חילופי אש נמשכו שעות אחדות, אך עם חשיכה התפזרו התוקפים. רופא ותגבורת הגיעו מכפר גלעדי. אז נודע האסון, חמישה מ-30 מגיני תל-חי, נהרגו וששה נפצעו. הנותרים פינו את הנפגעים, אספו את הבהמות, הציוד ומעט המזון והבעירו את החצר. מצבו של טרומפלדור היה אנוש. ד"ר גרי קיווה לנתח אותו במטולה ולהצילו, אך במעלה השביל נפטר טרומפלדור. מותו הגביר את ההלם.

אחרי

בשעת לילה מאוחרת, נחפרו בחיפזון שני קברי אחים בחצרה של כפר גלעדי, קבר לבחורות-דבורה דרכלר ושרה צ'זיק, וקבר לבחורים - טרומפלדור, שרף, טוקר ומונטר. ביום י"ג באדר, מחשש להתקפה גדולה, נטשו גם את כפר גלעדי ומטולה. אחדים פנו ללבנון, ואחרים, בסיוע שכנים מתואלים הגיעו דרך ההרים לאיילת השחר, שם פגשו את אליהו גולומב בראש 50 לוחמים. אילו הקדימו ב-3 ימים, היו יכולים אולי, לשנות את התמונה.

מתוך אתר חצר תל-חי

<http://www.hatser-telhai.org.il/story.asp>

נספח ב'2 – יוסף טרומפלדור

יוסף טרומפלדור נולד ב"ח בכסלו תרמ"א (21.11.1880) בעיר פיאטיגורסק, בקאווקאז שברוסיה. תקופה קצרה למד ב"חדר" בעיר רוסטוב ואחר כך הועבר לבית ספר עממי רוסי. בגלל יהדותו היה סגור בפניו בית הספר התיכון הריאלי ולכן פנה ללימוד רפואת שיניים אצל אחיו הבכור. לימים, כשיכתוב יוסף על נעוריו, יתמרמר על ההגבלות עקב יהדותו: "יחד עם יהודים אחרים שתיתי מילדותי מכוס הייסורים והעלבונות כי בבוז או בשנאה היו קוראים לי 'ז'יד' או שוללים ממני זכויות שהיו לאזרחי רוסיה האחרים. בי גאון לאומי ואיש וגאווה רוממה ופצועה". ההכרה הציונית החלה להבשיל בתוכו בימי כינוס הקונגרס הציוני הראשון בבאזל בשנת 1897 הוא ארגן חוג ציוני ושימש יושב ראש החוג. בשנת 1902 נקרא לשירות צבאי ועם פרוץ מלחמת רוסיה-יפן נשלח לחזית ובשדה הקרב גילה תושיה ואומץ לב בלתי רגילים. באחד הקרבות הקשים נפצע קשה והיה הכרח לקטוע את ידו השמאלית. לאחר החלמתו ביקש להחזירו לחזית וכך אמר למפקדיו: "יד אחת נשארה לי, אבל זו ידי הימנית ולכן ברצותי לחלק כמקודם עם חברי את חייהם בחרב. אבקש מהוד מעלתו שיתנו לי חרב ואקדח". בקשתו נתמלאה ובפקודת יום מיוחדת של מפקד הגדוד צוינה גבורתו בשדה הקרב והועלה לדרגת סגן קצין. עם מפלת הכוחות הרוסיים והכניעה בפורט-ארתור נשבה יוסף עם חיילים נוספים והועבר למחנה ביפן. במחנה פעל בארגון חיי השבויים, פתח בשבילם בית ספר להשכלה יסודית ובעיקר התמסר לעבודה בקרב השבויים היהודיים. הוא ארגנם, יסד במחנה תיאטרון יהודי, פתח קופת עזרה הדדית וגם הקים את "בני ציון", קבוצה מיוחדת, שמטרתה לעלות לארץ ישראל ולהקים בה קומונה חקלאית. כשהוחזר לרוסיה לאחר המלחמה נתמנה לקצין והיה לאחד היהודים הספורים בעלי דרגת קצונה צבא הצאר. הוא דחה הצעות להישאר בצבא, נכנס ללמוד במחלקת המשפטים של אוניברסיטת פטרסבורג ובמקביל המשיך לחפש שותפים לרעיון ההתיישבות בארץ ישראל. באוקטובר 1912 עלה בקבוצת חברים לארץ ישראל ובה יצא לעבוד בחוות מגדל ובקבוצת דגניה. הוא עשה בידו האחת כמעט את כל העבודות.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה סירב טרומפלדור לקבל נתינות עותומאנית וגורש מן הארץ לדמשק. משם עבר לאלכסנדריה של מצרים. במצרים הגה את רעיון הקמתו של גדוד עברי שיילחם לצד האנגלים בכיבוש ארץ ישראל וגם פעל למימושו של רעיון זה. באפריל 1915 הוקמה יחידת תובלה בשם "גדוד נהגי הפרדות הציוני", ובשורות גדוד זה יצא לחזית גאליפולי כסגן מפקד הגדוד בדרגת סרן. במערכה קשה זו מילא כל תפקיד קשה ומסוכן ועל כך זכה הגדוד לציין-לשבח ממפקד החזית. לקראת פירוקו של הגדוד במאי 1916 נתמנה טרומפלדור למפקדו במקום הקולונל פטרסון. לאחר פירוק הגדוד יצא ללונדון והצטרף לזאב ז'בוטינסקי במערכה לייסוד גדוד עברי בקרב יהודי רוסיה שהתגוררו באנגליה. עם פרוץ המהפכה ברוסיה נסע לשם כדי לנהל משא ומתן עם הממשלה הזמנית על מתן רשות לארגן צבא יהודי שיפרוץ לארץ ישראל דרך הרי קאווקאז וארמניה. ואולם עם עליית השלטון הבולשביקי הושם קץ ליוזמה זו וטרומפלדור התמסר כולו להקמת הסתדרות "החלוץ". הוא פעל בקרים להקמת ריכוזי חלוצים ולהנחת בסיס להכשרה ולעלייה ובקושטא הקים לשכת מודיעין ותחנת מעבר לחלוצים העולים מרוסיה ומרומניה. בסוף אוקטובר 1919 חזר לארץ-ישראל ואחד מצעדיו הראשונים היה הפניית קריאה להקמת מסגרת ארגונית של הפועלים העברים בארץ לקראת התפקידים הגדולים שהם עומדים לפניהם בהתיישבות ובביטחון. נוכח הסכנה שנסקפה אז לישובים העברים בגליל העליון המזרחי עקב הקרבות שבין שלטונות צרפת ומתקוממים ערביים, שלח ועד ההגנה של הישוב העברי את טרומפלדור לארגן את הגנת הישובים. בסוף שנת 1919 יצא לגליל והתחיל בביצור הנקודות הצפוניות תל-חי, כפר גלעדי ומטולה. ב"א באדר תר"פ (1.3.1920) היה בכפר גלעדי והוזעק לתל-חי לשמע ידיעות על התקהלות ערבית לשם התקפה על הנקודה. בחילופי היריות שנתפתחו ביניהם נפצע טרומפלדור פצעים אנושים. הוא מסר את הפיקוד למחליפו ואמר: "אלה רגעי האחרונים, מסור להם שיעמדו עד הרגע האחרון על כבוד העם". כשהועבר פצוע קשה לכפר גלעדי שאלו הרופא שליווהו לשלומו ואז ענה: "אין דבר, טוב למות בעד ארצנו" והוציא את נשמתו. הוא הובא למנוחות, עם שאר מגיני תל-חי, בחצר כפר גלעדי ולאחר זמן הועברו עצמותיהם לבית הקברות שליד תל-חי.

מקור: מפעל ההנצחה "יזכור" של משרד הביטחון

<http://www.izkor.gov.il/izkor86.asp?t=505847>

יוסף טרומפלדור: ליצור בתוך הביצה כברת-אדמה מוצקה

(יוסף טרומפלדור לגרישה, חברו:)

זה לי שלושה ימים שאני רוצה לענות על מכתבך ואיני יכול משום שעומדות להתחיל בחינותיהם של תלמידי... וגרוני נחר מעשר שעות דיבור בלי הפסקה... ובכן אני כותב לך קצרות, לא כנפשי.

... גם אני, גרישה חביבי, מציב לי מטרות גדולות... רעיון המושבות החל להתרקם במוחי לפני ימים רבים, עוד בהיותי רחוק ממחשבות ציוניות. למדתי, שקשה לאדם להילחם ולהיאבק כל עוד יקיפוהו מכל צד, יון-ביצה מבאישה, כל עוד יספוג על ידי כל תאי גופו את הרעל הממלא את כל סביבתו כולה, לא רציתי לשמוע מחר בלעוג לי אויבי מאתמול: "איתנו אתה! כבר שכחת את פטפוטי הפתאים הרעבים!..." "החלטתי ליצור בתוך הביצה כברת אדמה מוצקה, בתוך המדבר - נווה דשא. קשה ליצור, אבל ידעתי, כי אמצא לי רעים נאמנים, ועמל וסבל לא הפחידוני.

... נעבוד, אפוא, לעת עתה בחביון פינתנו, בלי קולות ודברים, ולא ניתן לדיבור הקולני לבלוע את המעשה הבריאי, החי. אני בטוח בניצחוננו, אולם לפי שעה אני שותק דום. ישנם אנשים יקרים המוכנים לעשות את כל העניין לחוכא ואיטלולא. לפעמים משיב אתה על צחוק בצחוק; על הלצה בהלצה ועל חידוד בחידוד, אולם על הרוב אינך אלא מושך בכתפיק: כלום יש לך דבר בעולם שלא תוכל ללגלג עליו?..."

אוסיה

13.8.1906

אגני משעול

יד אחת

יד אחת בוחשת פְּרֹוב
יד אחת מחיגת אֶהָבָה
יד אחת מחטטת בְּאֶף
יד אחת מוחאת כֶּף
יד אחת אוֹחֶזֶת בְּעֵט
יד אחת מעופפת כְּכַנָּף
יד אחת מסתירה יד אחת
מסתירה יד אחת
וטְרוּמְפֶּלְדוֹר הִיא גֶדֶם
כָּל הַזְּמַן הִיא גֶדֶם
יד אחת במחרשה
יד שְׁנִיָּה הִיא גֶדֶם

מתוך "השפלה הפנימית" 1980
בספר מבחר וחזשים, הקבה"מ 2003

נספח ג' - העשרה

נאום ההספד של הרמטכ"ל, משה דיין על קברו של רועי רוטנברג בנחל עוז.

[רועי רוטנברג, נחלאי שהיה מפקד האזור של הישוב נחל עוז, נרצח ב-29.4.56 על-ידי מסתננים ערבים, בעת שרכב על סוסו בשדות הקיבוץ. המסתננים התעללו בגופתו של רוטנברג, וניקרו את עיניה. בתיווך האו"ם הוחזרה הגופה לישראל. רועי, בן להורים ממושב כפר יחזקאל שבעמק יזרעאל התיישב בנחל עוז לאחר שירותו הצבאי, במותו השאיר אישה ותינוק. ברקע עומד עימות בין בן-גוריון אז ראש הממשלה ושר הביטחון לבין דיין הרמטכ"ל. בן גוריון דרש מדיין להרחיק את הפטרולים של צה"ל מגבול רצועת עזה כבקשת האו"ם ובכך לעשות מעשה שיאפשר למזכיר האו"ם, דאג האמרשילד לייצב את הסכם הפסקת האש בין ישראל ומצרים]

"אתמול עם בוקר נרצח רועי. השקט של בוקר האביב סנוורו, ולא ראה את האורבים לנפשו על קו התלם. אל נא נטיח האשמות על רוצחים. מה לנו כי נטען על שנאתם העזה אלינו? שמונה שנים הם יושבים במחנות הפליטים אשר בעזה, ולמול עיניהם אנו הופכים לנו לנחלה את האדמה והכפרים בם ישבו הם ואבותיהם. לא מהערבים אשר בעזה, כי אם מעצמנו נבקש את דמו של רועי. איך עצמנו עינינו מלהסתכל נכוחה בגורלנו, מלראות את ייעוד דורנו במלוא אכזריותו? הנשכח מאיתנו כי קבוצת נערים זו, היושבת בנחל עוז נושאת על כתפיה את שערי עזה הכבדים, שערים אשר מעברם מצטופפים מאות אלפי עיניים וידיים המתפללות לחולשתנו כי תבוא, כדי שיוכלו לקרענו לגזרים- השכחנו זאת? הן אנו יודעים, כי על מנת שתגוע התקוה להשמידנו חייבים אנו להיות, בוקר וערב, מזוינים וערוכים. דור התנחלות אנו, ובלי קובע הפלדה ולוע התותח לא נוכל לטעת עץ ולבנות בית. לילדינו לא יהיו חיים אם לא נחפור מקלטים, ובלי גדר תיל ומקלע לא נוכל לסלול דרך ולקדוח מים. מיליוני היהודים, אשר הושמדו באין להם ארץ צופים אלינו מאפר ההיסטוריה הישראלית ומצווים עלינו להתנחל ולקומם ארץ לעמנו. אך מעבר לתלם הגבול גואה ים של שנאה ומאוויו נקם המצפה ליום בו תקהה השלווה את דריכותינו, ליום בו נאזין לשגרירי הצביעות המתנכלת הקוראים לנו להניח נשקנו. אלינו ורק אלינו זועקים דמי רועי מגופו השסוע. על שאלף נדרנו כי דמנו לא יוגר לשווא, ואתמול שוב נפתינו, האזנו והאמנו. את חשבוננו עם עצמנו נעשה היום, דור ההתנחלות אנו, ובלי קובע הפלדה ולוע התותח לא נוכל לטעת עץ ולבנות בית. אל נרתע מלראות את המשטמה המלווה וממלאת חיי מאות אלפים ערבים היושבים סביבנו ומצפים לרגע בו תוכל ידם להשיג את דמנו. אל נסב את עינינו פן תיחלש ידנו. זו גזרת דורנו. זו ברירת חיינו- להיות נכונים וחמושים, חזקים ונוקשים, או כי תישמט החרב מאגרופינו וייכרתו חיינו. רועי רוטנברג, הנער הבלונדיני הצנום, אשר הלך מתל - אביב לבנות ביתו בשערי עזה, להיות חומה; רועי- האור שבלבו עיוור את עיניו, ולא ראה את ברק המאכלת. הערגה לשלום החרישה את אוזניו, ולא שמע את קול הרצח האורב. כבדו שערי עזה מכתפיו ויכלו לו."

אליפלט - נתן אלתרמן וסשה ארגוב

נזמר נא את שיר אליפלט
ונגידה כולנו בקול:
כאשר עוד היה הוא רק ילד,
כבר היה הוא ביש גדא גדול.
בו שכנים ושכנות דיברו דופי
ואמרו שום דבר לא יועיל-
אליפלט הוא ילד בלי אופי,
אין לו אופי אפילו במיל.

אם גוזלים מידי צעצוע,
הוא נשאר מבולבל ומחייך,
מחייך מבלי דעת מדוע,
וכיצד ובשל מה זה ואיך.

ונדמה כי סביבו זה מוזר,
אז דבר מה התרוגן כה ושר.
בלי מדוע ובלי כיצד,
בלי היכן ובלי איך ולמה,
בלי לאן ומאיזה צד,
בלי מתי ובלי אן וכמה.
כי סביב ככינור וחליל
מנגינה מאירה, מצלצלת.
אם נסביר לך מה זה יועיל,
איזה ילד אתה אליפלט.

בליל קרב ברעום אש מזנקת,
בין אנשי הפלוגה קול עבר:
העמדה הקדמית מנותקת,
מלאי התחמושת אזל בה מכבר.
אז הרגיש אליפלט כאילו
הוא מוכרח את המלאי לחדש,
וכיוון שאין אופי במיל לו,
הוא זחל כך ישר אל האש.

ובשובו מהומהם ופצוע,
התמוטט הוא כרע וחיך.
הוא חיך מבלי דעת מדוע,
וכיצד ובשל מה זה ואיך.

ובליבות חבריו, זה מוזר
אז דבר מה התרוגן כה ושר,
בלי מדוע ובלי כיצד,
בלי היכן ובלי איך ולמה
בלי לאן ומאיזה צד,
בלי מתי ובלי אן וכמה.
מסביב בכינור וחליל
מנגינה מאירה מצלצלת,
אם נסביר לך מה זה יועיל,
איזה ילד אתה אליפלט.

ובלילה חבוש קסדת פלד
אז ירד המלאך גבריאל,
וניגש למראשות אליפלט,
ששכב למראשות על התל.
הוא אמר: אליפלט אל פחד,
אליפלט אל פחד וחיל,
במרום לנו יש ממך נחת,
אף שאין לך אופי במיל.

זהו זמר פשוט גם תמוה,
אין ראשית לו וסוף והמשך,
זמרנוהו בלי דעת מדוע
וכיצד ובשל מה זה ואיך.

דוד גרוסמן על אורי

בעשרים לשלוש בלילה, בין שבת לראשון, צלצלו בדלת שלנו. באינטרקום. אמרו שזה מקצין העיר. כבר שלושה ימים שכמעט כל מחשבה מתחילה ב "לא". לא יבוא, לא נדבר, לא נצחק. לא יהיה עוד הנער הזה עם המבט האירוני ועם חוש ההומור המשגע. לא יהיה האיש הצעיר עם התבונה העמוקה בהרבה משנותיו. לא יהיה החיוך החם והתיאבון הבריא. לא יתקיים הצירוף הנדיר של הנחישות והעדינות, לא יהיה השכל הישר שלו ולא חוכמת לבו. לא תהיה עוד הרכות האין סופית של אורי, ולא השקט שבו הוא מייצב כל סופה. ולא נראה עוד ביחד "משפחת סימפסון". ואת "סיינפלד" ולא נשמע אתך את ג'וני קש, ולא נרגיש את החיבוק החזק שלך ולא נראה אותך הולך ומדבר עם יונתן בתנועות ידיים נלהבות ולא נראה אותך מחבק את רותי אהובת לבך.

אורי אהובי, כל חיך הקצרים למדנו ממך כולנו. מהכוח ומהנחישות שלך ללכת בדרכך שלך. ללכת בה גם אם אין כל סיכוי שתצליח בה. עקבנו בהשתאות אחר המאבקים שלך להתקבל לקורס מפקדי טנקים. איך לא ויתרת למפקדים שלך, כי ידעת שאתה יכול להיות מפקד טוב, ולא היית מוכן להסתפק בכך שתתרום פחות ממה שאתה מסוגל. וכשהצלחת, חשבת, הנה אדם שיודע את יכולותיו באופן כל כך פשוט ומפוכח. שאין בו יומרה ואין בו יוהרה. שאינו מושפע ממה שאחרים אומרים. שמקור כוחו בתוכו.

וכבר מילדות היית כזה. ילד שחי בהרמוניה עם עצמו ועם סובביו. ילד שיודע את מקומו, ויודע שהוא אהוב, ומכיר במגבלותיו ויודע את סגולותיו. ובאמת, מרגע שכופפת את הצבא כולו, ונעשית מפקד, היה ברור איזה מפקד ואדם אתה. ואנחנו שומעים היום מחברך ומחיילך על המפקד והחבר, ועל זה שהיה קם לפני כולם כדי לארגן הכל, והולך לישון רק אחרי שכולם נרדמו. ואתמול, בחצות, הסתכלתי על הבית שהיה די מבולגן אחרי מאות אנשים שביקרו אותנו וניחמו, ואמרתי, נו, כעת צריך את אורי, שיעזור לארגן.

היית השמאלן של הגדוד שלך, וכיבדו אותך כי עמדת על דעותיך בלי לוותר על אף אחת מהמשימות הצבאיות שלך. כשיצאת ללבנון, אמא אמרה שהדבר שהיא הכי פוחדת ממנו זה "תסמונת אליפלט" שלך. פחדנו מאוד שכמו אליפלט שבשיר, אם יצטרכו לרוץ להציל פצוע, אתה תרוץ ישר מול האש, ואתה תהיה הראשון שיתנדב להביא מלאי תחמושת שאזל כבר מזמן. וכפי שהיית כל חיך, בבית ובבית הספר ובשירות שלך, וכפי שתמיד התנדבת לוותר על יציאה לחופשה, כי החייל האחר צריך את החופשה יותר ממך, או מפני שהבית של ההוא במצב קשה יותר, כך בדיוק תפעל גם שם, בלבנון, אל מול הלחימה הקשה.

היית לי בן וגם חבר. וככה היית גם לאמא. נפשנו קשורה בנפשך. היית אדם שלם עם עצמו, אדם שטוב להיות איתו. אני אפילו לא מסוגל לומר בקול עד כמה היית לי משהו לרוץ איתו. בכל חופשה שלך היית אומר: "אבא, בוא נדבר" והיינו הולכים ביחד, בדרך כלל למסעדה, ויושבים ומדברים. סיפרת לי כל כך הרבה, אורי, והרגשתי גאווה על זה שזכיתי להיות איש סודך, על זה שאיש כמוך בחר בי.

הארת את חיינו אורי. אמא ואני גידלנו אותך באהבה. היה פשוט כל כך לאהוב אותך מכל הלב, ואני יודע שהיה לך טוב. שחיך הקצרים היו טובים. אני מקווה שהיית אבא ראוי לילד כמוך. אבל אני יודע שלהיות ילד של מיכל פירושו לגדול בתוך נדיבות וחסד ואהבה אין סופיים, ואתה קיבלת את כל אלה בשפע רב, וידעת להעריך וידעת להודות ושום דבר שקיבלת לא היה לך מובן מאליו.

אני לא אומר כרגע דבר על המלחמה שבה נהרגת. אנחנו, המשפחה שלנו, כבר הפסדנו במלחמה הזאת. מדינת ישראל תעשה כעת את חשבון נפשה. אנחנו נתכנס בתוך כאבנו, מוקפים בחברינו הטובים, עטופים באהבה עצומה שאנו חשים היום מכל כך הרבה אנשים, שאת רובם איננו מכירים, ואני מודה להם על תמיכתם שאין לה גבול. הלוואי שאת האהבה והסולידריות האלה נדע לתת אלה גם בזמנים אחרים. זה אולי המשאב הלאומי הייחודי ביותר שלנו. הלוואי ונדע להיות קצת יותר עדינים זה אל זה. הלוואי ונצליח לחלץ את עצמנו מן האלימות והאיבה שחלחלו כל כך עמוק אל כל מערכי חיינו. הלוואי שנדע להתעשת ולהציל את עצמנו כעת, ברגע האחרון ממש, כי זמנים קשים מאוד מחכים לנו.

אורי היה ילד ישראלי מאוד, אפילו שמו ישראלי ועברי כל כך. הוא היה תמצית הישראליות כפי שהיית רוצה לראות אותה. זו שכבר כמעט נשכחה. זו שלפעמים נחשבת לקוריוז. והוא היה אדם ערכי. המלה הזאת נשחקה מאוד וגם היתה ללעג בשנים האחרונות, כי בעולמנו המטורף האכזר והציני זה לא "קול" להיות ערכי, להיות הומניסט, או

להיות רגיש באמת למצוקתו של האחר, גם אם האחר הוא אויבך בשדה הקרב. אבל אני למדתי מאורי שאפשר וצריך גם וגם. שאנחנו צרכים לעמוד על נפשנו. אבל לעמוד על נפשנו בשני המובנים: גם להתגונן, אבל גם להתעקש על נפשנו. להתעקש לשמור עליה מפני הכוח והחשיבה הפשטנית, מפני ההשחתה שיש בציניות, מפני זיהום הלב והזלזול באדם שהם הקללה הגדולה באמת של מי שחי את כל חייו באזור אסון כמו שלנו.

לאורי היה פשוט האומץ להיות עצמו, תמיד, בכל מצב. ולמצוא את קולו המדויק בכל דבר שאמר ועשה, זה מה שהגן עליו מפני הזיהום וההשחתה וצמצום הנפש.

בלילה שבין שבת לראשון, בעשרים לשלוש בלילה, צלצלו בדלת שלנו. באנטרקום אמרו שזה מקצין העיר, ואני הלכתי לפתוח, וחשבתי לעצמי- זהו, החיים נגמרו. אבל כעבור חמש שעות, כשמיכל ואני נכנסנו לחדר של רותי, אחרי הבכי הראשון, אמרה: "אבל אנחנו נחיה, נכון? אנחנו נחיה ונטייל כמו קודם ואני רוצה להמשיך לשיר במקהלה ושנמשיך לצחוק כמו תמיד ואני רוצה ללמוד לנגן בגיטרה". וחיבקנו אותה ואמרנו שנחיה.

את הכוח שלנו ניקח מאורי, היו בו עוצמות שיספיקו לנו להרבה שנים. היתה בו קרינה כה עזה של חיים, של חיוניות ושל חום ואהבה, והאור שלה ימשיך ויזרח עלינו, גם אם הכוכב שהפיק אותה כבה. אהוב שלנו, היתה לנו זכות גדולה לחיות אתך. תודה על כל רגע שהיית שלנו.

אמא, אבא, יונתן ורותי.

שיחת עיבוד בערב היום הראשון

מטרות

1. עיבוד וסיכום היום.
2. חיבור בין האירועים, הדמויות ההיסטוריות והמיתוסים בהם עסקנו לאורך היום, לסיפורם האישי של הקצינים.

הקדמה

את היום הראשון למסע פתחנו בכתף שאול, שם עסקנו בסיפורו של שאול המלך וניסינו לבחון מה באפשרותנו ללמוד, לטוב ולרע, מדרך מנהיגותו. לאחר מכן נסענו לתל חי / כפר גלעדי, שם ביקשנו ללמוד מתוך סיפור תל חי על דרך עיצובם והשפעתם של המיתוסים הקולקטיביים של החברה הישראלית, וכיצד הם מעצבים את אמונותינו ודרכי החשיבה שלנו. בהמשך היום המשכנו לעסוק באישים ואירועים היסטוריים מרכזיים יחד עם מודי בר און. וכעת התכנסנו כאן לסיכום היום.

בשיחת הסיכום נבחן אילו נקודות מפגש ישנן בין האירועים ההיסטוריים, הדמויות והמיתוסים בהם עסקנו במהלך היום, לבין הביוגרפיה האישית של הקצינים, ומה ניתן ללמוד מכך על השפעתם על חיינו ועל הסיפור הקולקטיבי הישראלי.

באפשרותך לעשות שימוש בקטעים המצורפים בנספח א', הממחישים את היחסים המורכבים בין הסיפור האישי שלנו לזיכרון הקולקטיבי. ניתן לשאול את הקצינים אלו אלמנטים מהזיכרון הקולקטיבי היהודי-ישראלי הם יכולים למצוא בסיפור האישי המוצג, ואיזה יחס משקף הסיפור לאלמנטים אלו.

משך הפעילות: כשעה ורבע. הנחיה: מפק"צ.

מהלך הפעילות

רצוי בתחילת הפעילות לסקור את מה שהיה במהלך היום, ולאחר מכן לומר לקצינים כי לאחר שלאורך היום הוצגה בפניהם היסטוריה של ארץ ישראל ועם ישראל, מיתוסים מכוננים, אישים מרכזיים, הינך מבקש כעת לבחון יחד איתם באילו נקודות בחייהם היה להם מפגש אישי עם אלו.

ניתן כעת לבקש מהקצינים לנסות לחשוב על נקודות בחייהם – אירועים שחוו, אנשים שהכירו או החלטות שעשו, שהיו קשורים בדרך כלשהי לאירוע היסטורי, אישיות מרכזית או מיתוס מכונן, מאלו שהוצגו בפניהם היום או אחרים שלא הוזכרו. לאחר שנותנים לקצינים כמה רגעים לחשוב על כך, ניתן לבקש מהם להציג כל אחד נקודה אחת כזו מחייו.

בשלב זה אפשר לשאול את הקצינים מה ניתן ללמוד לדעתם ממה ששמעו בסבב זה, על מקומם של מיתוסים מכוננים אלו בסיפור האישי והקולקטיבי הישראלי.

ניתן כעת לומר לקצינים שברצונך לפנות לסוגיה של מיתוסים בצה"ל.
שאלות לדיון:

- באיזו מידה ישנו מיתוס של "דמות המפקד" בצה"ל – דרך מסוימת בה מפקד צריך להתנהג, דברים מסוימים שהוא צריך להקריין?
- כיצד משפיע מיתוס זה לדעתכם? באיזו מידה הוא מועיל ובאיזו מידה מזיק?
- כיצד השפיע מיתוס זה עליכם בשירותכם עד כה?

נספח א'

אבי היה אלוהים / יהודה עמיחי

אבי היה אלוהים ולא ידע.

הוא נתן לי את עשרת הדיברות לא ברעם ולא בזעם,

לא באש ולא בענן אלא ברכות ובאהבה.

והוסיף לטופים והוסיף מילים טובות, והוסיף "אנא" והוסיף "בבקשה".

וזמר זכור ושומר בניגון אחד והתחנן ובכה בשקט בין דבר לדבר,

לא תשא שם אלוהיך לשווא, לא תשא, לא לשווא,

אנא, אל תענה ברעך עד שקר.

וחבק אותי חזק ולחש באוזני, לא תגנוב, לא תנאף, לא תרצח.

ושם את כפות ידיו הפתוחות על ראיי בברכת יום כפור.

כבד, אהב, למען יאריכון ימיך על פני האדמה.

וקול אבי לבן כמו שער ראשו.

אחר כך הפנה את פניו אלי בפעם האחרונה כמו ביום שמת בזרועותיי, ואמר:

"אני רוצה להוסיף שנים לעשרת הדברות:

הדבר האחד-עשר, "לא תשתנה"

והדבר השנים-עשר, "השתנה, תשתנה"

כך אמר אבי ופנה ממני והלך ונעלם במרחקו המוזרים.

יהודה עמיחי (1924 - 2000) היה בכיר המשוררים העבריים במחצית השנייה של המאה העשרים. שירת עמיחי עוסקת ביחיד, בעולמו ובקיומו היומיומי, והיא מציגה שינוי מהפכני גם בתכנים ובתפיסת העולם וגם בסגנון ובלשון. שירת עמיחי מעוגנת בתרבות היהודית ובשפה העברית לרבדיה, והאתוס החילוני בשירתו "נשען על מסורת של געגועים ותקווה של דורות רבים". שירתו של עמיחי תורגמה לעשרות שפות, והוא זכה לפרסים רבים בארץ ובח"ל. יהודה עמיחי נפטר בגיל 76 ונקבר בעירו, "בירושלים של אמצע", שבה חי ועליה כתב.

מתוך: לקסיקון לתרבות ישראל

אתגר קרת, סופר, תסריטאי ויוצר קומיקס ישראלי, נולד ב"ד באב תשכ"ז, 20 באוגוסט 1967 ברמת-גן, להורים ניצולי שואה. קרת הוא מהיוצרים הפופולריים בספרות הישראלית של שנות התשעים ואילך.

מתוך: לקסיקון הספרות העברית החדשה

מתוך: "פתוח סגור פתוח"

צפירה / אתגר קרת

ביום השואה לקחו את כל הכיתות לאולם התעמלות. באולם סידרו מין במה מאולתרת ומאחוריה הדביקו על הקיר בריסטולים שחורים עם שמות של מחנות ריכוז וציורים של גדרות תיל. כשנכנסנו לאולם, סיון ביקשה ממני שאשמור לה מקום. תפסתי לנו שני מקומות. סיון התיישבה לידי, היה קצת צפוף על הספסלים. שמתי את המרפק על הרגל שלי וגב ידי נגעה בגינס שלה. הגינס היה דק ונעים כזה, והתרגשתי כאילו נגעתי לה ממש בגוף. "איפה שרון?" שאלתי, "לא ראיתי אותו היום." הקול שלי קצת רעד. "שרון במבדקים של הקומנדו הימי", אמרה סיון בגאווה, "הוא כבר עבר כמעט את כל השלבים, נשאר לו רק עוד איזה ראיון". מרחוק ראיתי את גלעד מתקרב אלינו במעבר, "אתה יודע שהוא הולך לקבל במסיבת סיום פרס תלמיד מצטיין? המנהל כבר הודיע". "סיון", אמר גלעד שהגיע כבר ממש עד אלינו, "מה את עושה כאן? הספסלים האלה ממש לא נוחים. בואי, שמרתי לך מקום בכיסאות מאחורה". "כן", חייכה אלי סיון חיוך מתנצל וקמה, "כאן ממש צפוף". היא הלכה לשבת עם גלעד מאחורה. גלעד היה החבר הכי טוב של שרון, הם שיחקו יחד בנבחרת הכדורסל של התיכון. אני הסתכלתי על הבמה ונשמתי עמוק, כף-היד שלי עדיין הזיעה. כמה מהטטניקים עלו על הבמה והטקס התחיל.

אחרי שכל התלמידים דיקלמו את הקטעים הרגילים עלה על הבמה איש אחד די מבוגר עם סוודר בורדו וסיפר על אושוויץ. הוא היה אבא של מישהו מהתלמידים. הוא לא דיבר הרבה, רבע שעה בערך. אחר-כך חזרנו לכיתות. כשיצאנו החוצה ראיתי את שולם השרת שלנו יושב על המדרגות של חדר האחות ובוכה. "הי, שולם, מה קרה?" שאלתי. "האיש הזה באולם", אמר שולם, "אני מכיר אותו, גם אני הייתי בזונדרן קומנדו". "אתה היית בקומנדו?"

מתי?" שאלתי, לא יכולתי לדמיין את שולם הרזה והקטן שלנו בשום יחידת קומנדו, אבל מי יודע, אולי. שולם ניגב את העיניים שלו בכפות ידיו ונעמד, "לא חשוב", אמר לי שולם, "לך, לך לכיתה. זה באמת לא חשוב."

[...]

מאחורי הצריפים חיכה לי שרון. "אל תחשוב על זה אפילו", אמר, "אין לך סיכוי". הסתובבתי. מאחורי עמד גלעד. "תמיד ידעתי שאתה נקניק", אמר שרון, "אבל אף פעם לא חשבתי שאתה טיפוס של מלשין". "למה הלשנת עלינו, יא זבל?" דחף אותי גלעד בכוח, עפתי על שרון והוא דחף אותי ממנו. "אני אגיד לך למה הוא הלשין". אמר שרון, "בגלל שאלי שלנו קנאי מלוכלך. הוא מסתכל עלי ורואה שאני תלמיד יותר טוב ממנו וספורטאי יותר טוב ממנו, ושיש לי חברה שהיא הבחורה הכי יפה בבית-ספר, בזמן שהוא עוד מסכן ובתול, וזה אוכל אותו מבפנים". שרון הוריד את ז'קט העור שלו והושיט אותו לגלעד, "אז הנה, אלי, הצלחת, דפקת אותי", אמר ופתח את רצועת שעון הצלילה שלו ושם אותו "אבא שלי חושב שאני גנב, כמעט פתחו לי תיק במשטרה.

תלמיד מצטיין אני כבר לא אקבל. עכשיו אתה מרוצה?" רציתי להגיד לו שזה לא בגלל זה, שזה בגלל שולם, שגם הוא היה ביחידת קומנדו, שהוא בכה כמו ילד ביום השואה. במקום זה אמרתי, "זה בכלל לא זה... לא הייתם צריכים לגנוב לו את האופניים, לא היה בזה שום טעם. אין לכם כבוד". כשדיברתי רעד לי הקול, "אתה שומע, גלעד, השטינקר הבכין הזה יסביר לנו מה זה כבוד. כבוד זה לא להלשין על חברים, יא חרא", אמר שרון ואיגרף את ידו, "אני וגלעד נלמד אותך עכשיו מה זה כבוד, בדרך הקשה". רציתי לזוז משם, לברוח, להרים את הידיים כדי להגן על הפנים אבל הפחד שיתק אותי. פתאום משום מקום באה צפירה, שכחתי בכלל שהיום יום הזכרון. שרון וגלעד הזדקפו שניהם. הסתכלתי עליהם עומדים כמו בובות בחלון ראווה, וכל הפחד שלי פתאום נעלם. גלעד שעמד מתוח, עיניו עצומות, והחזיק את הז'קט של שרון בידו נראה לי כמו קולב בגדים מגודל. ושרון, עם המבט הרצחני שלו והיד המאוגרפת, נראה פתאום כמו ילד קטן שמנסה לחקות איזה פוזה שראה פעם בסרט פעולה. הלכתי לפרצה בגדר ויצאתי ממנה לאט ובשקט, מאחורי שמעתי את שרון מסנן בשקט, "אנחנו עוד נזיין אותך". אבל הוא לא זז אפילו מילימטר. אני המשכתי ללכת הביתה, עובר ברחוב בין האנשים הקפואים כמו בובות שעווה, הצפירה עוטפת אותי במגן בלתי-נראה.

מתוך: "צינורות"

יום ב': "מנהיגות בקצה ההר"

השאלות המרכזיות שילוו את היום יעסקו בסוגיות של: אחריות המפקד, קבלת החלטות ע"י המפקד והשפעתן על הקבוצה, ערכי הפיקוד ("אחר"), פיקוד במצבי קיצון. השאלות יוצגו במסגרת לימוד הבוקר ויקבלו התייחסות נוספת באתרי מורשת הקרב, בגמלא ובמהלך שיחת העיבוד בערב.

תוכן	זמן
מד"ס.	07:00-06:00
התארגנות ו-א. בוקר.	08:20-07:20
נסיעה לאגם החולה.	08:50-08:20
סיור באגם החולה 09:50- עליה לאוטובוסים	10:00-08:50
נסיעה לרמת הגולן – לפי קורסים	11:00-10:00
סיור ברמת הגולן- לפי קורסים	15:30-11:00
קורס פר"ם כללי 12:30-11:00 מור"ק תל-סאקי- מפגש עם יה-יה 13:00-12:30 נסיעה לגמלא 13:30-13:00 -א. צהריים בגמלא 15:30-13:30 גמלא (הדרכה אוטובוסית+סדנה בצוותים) קורס פר"ם אפק 12:30-11:00 גמלא (הדרכה אוטובוסית+סדנה בצוותים) 13:00-12:30 ארוחת צהריים בגמלא 14:00-13:00 נסיעה לעמק הבכא 15:30-14:00 מור"ק עמק הבכא- מפגש עם קהלני	
נסיעה למתנ"ס קצרין- לפי קורסים	16:30-15:30
"פיסת מציאות" - אלי מלכה (ראש מועצה אזורית גולן) על מנהיגות אזורית-התיישבותית בגולן.	17:30-16:30
נסיעה למלונות בצפת : מלון רון - קורס פר"ם אפק מלון מרכזי - קורס פר"ם כללי	18:30-17:30
א. ערב והתארגנות.	19:45-18:30
שיחות עיבוד בצוותים (במלונות)	21:00-19:45

<p>יציאה ממלון רון למלון מרכזי מלון מרכזי - חלוקה לסיורים בצפת (בחירה אישית)</p>	21:00
<p>סיורים ליליים בצפת - צפת בתש"ח - סיור בבית הקברות העתיק - הצגה מטיילת- צפת במאה ה-16</p>	23:00-21:15
<p>חזרה למלונות, לינה בצפת</p>	23:00

העשרה – אגם החולה

אנשי אגם החולה

לצד הצמחים והג'מוסים מי עוד נפגע מייבוש האגם המפורסם?

[יוסי נחמיאס](#), ידיעות אחרונות, 09.08.07

אמת או כזב? היסטוריה או סיפורי אגדות? רבות דובר על תפקידם של מיתוסים ביצירתה ובגיבושה של תפיסת המציאות שלנו. הרבה פחות נאמר על כוחם של מיתוסים להשכיח ולהעלים מן השיח הציבורי מידע רב ערך, היכול לסייע בהבנת המציאות מסביבנו. מבחינה זאת מהווה מיתוס ייבוש הביצות וההשלכות שלו על מדיניותה וביטחונה של מדינת ישראל, מקרה מעניין לבחינה מחודשת של המחיר שאנו משלמים על התמדתם של מיתוסים בזיכרון הקולקטיבי של החברה הישראלית. השבוע במנהרת הזמן נשוב בזמן אל אחד מהמיתוסים הגדולים ביותר של מפעל יבוש הביצות – יבוש אגם החולה (1951 – 1959) .

עוד לפני ייבוש אגם החולה היתה כרוכה אידיאולוגיית הפיתוח הצינונית בהשפעות ניכרות על הסביבה, אולם לא היה לפניו פרויקט בודד, התחום במרחב ובזמן מוגדרים, אשר הפיל אסון אקולוגי בקנה מידה דומה על מערכת אקולוגית שלמה בארץ-ישראל. אך האם בצל הבכיה לדורות על הנזק הסביבתי, שכחנו לעסוק בשאלות חשובות לא פחות: האם במהלך יבוש החולה נפגעו גם בני אדם? האם היו למהלך השלכות מדיניות? אנציקלופדיה ynet יוצאת לחקור.

הצינונות נגד האגם

צירוף של נסיבות הניע את מדינת ישראל למהר ולהוציא לפועל את הפרויקט השאפתני. מלבד התפיסה של אגן ההיקוות והזרימה של הירדן כנכס אסטרטגי ישראלי, והרצון להבטיח את הריבונות בשטחים הנתונים במחלוקת עם סוריה על-ידי "קביעת עובדות" בשטח, היו גם אינטרסים אדמיניסטרטיביים שהשפיעו על קבלת ההחלטה. ד"ר ישראל לוי, אשר חקר את קרקעות החולה, טוען כי הקרן הקיימת לישראל חפצה בפרויקט ענק בעיקר על מנת להוכיח את נחיצותה בעידן המדינה. לדבריו, מאחר ונראה היה כי לאחר קום המדינה הושלמה משימתה העיקרית של הקק"ל, "גאולת קרקעות", חשוב היה למצוא לה אפיקי פעולה חדשים.

עד היום מתארת הקק"ל עצמה את הפרויקט במילים אלה: "באביב 1951 בעוד ישראל מלאה מחנות עולים ומעברות, יצאה קרן קיימת לישראל למבצע ענק, הגדול במפעלי הפיתוח שנעשו אי פעם במדינה..." (מתוך אתר האינטרנט הרשמי של קק"ל).

בנסיון לבאר את המהלך בדיון שנערך בעניין, אמר הסופר יזהר סמילנסקי: "הרבה זמן נחשבה הצינונות כהצהרה חגיגית כנגד השממה, כאנטי-שממה, ככובשת השממה, כמפריחת השממה... הפרחת השממה התפרשה כביטול קיום השממה. כמחיקת הלא-כלום. כניצול כל המשאבים עד תומם. חשבנו אז, שאם נצליח לעשות את הדבר הזה, אם נעלה על השממה, נבטלה, ונעשה אותה פורחת, כלומר מיושבת, כלומר לא פראית, לא חסרת ערכי אדם בתוכה – אז גם יקרו הדברים הטובים ביותר שהצינונות חלמה עליהם. עם קום המדינה הפכנו ל'בעלי-הבית', לבעלי הארץ – 20,000 קמ"ר הפכו באחת ל'מקרקעי ישראל'. האחריות הוטלה עלינו – זאת על רקע האופנסיבה הצינונית של הפרחת השממה, הדברת השממה, כיבוש השממה! – כל נוף שלא היה בגדר שדה חקלאי, פרדס, יישוב, או יער קק"ל, נתפס כ'שממה' – במובן שלילי מובהק. עד היום, במפגשים בסביבות חדרה, עוד שואלים אותי פה ושם על פיסת דיונות וצומח טבעי שנותרה: מתי סוף-סוף נקים פה משהו?... זאת הייתה הצינונות. כל מי שיצא נגד הגישה הטוטלית הזאת סווג כ'עוכר ישראל'".

החזון והמציאות

במאמרו "האפשרות להעלאת פוריות קרקעות החולה" מסביר ד"ר לוי: "המטרות המוגדרות והמוצהרות של התכניות היו: מניעת מלריה, תוספת קרקע לחקלאות, סילוק מכשול לתחבורה, הגדלת פוטנציאל המים של המדינה על-ידי הפחתת ההתאדות מהאגם ומהביצות, ניצול הכבול לשם דישון, והפקתו כחומר גלם לתעשייה ולאנרגיה. אולם, בבדיקה מדוקדקת של המטרות האלה, נגלה שהמציאות בת הזמן הוא לא חייבה דווקא את ייבוש החולה בתור "פלטפורמה" שעליה הורכבו המשימות. מניעת המלריה, שנחשבה זמן רב למטרה ראשונה בחשיבותה, הודברה בינתיים בעמק החולה עוד לפני הקמת המדינה ולפני שמבצע הייבוש נכנס להילוך מעשי, ולמרות זאת המשיך נושא זה לתפוס מקום מרכזי בתעמולה למפעל הייבוש".

על מטרות תוספת הקרקע אומר ד"ר לוי כי זאת נחשבה מלכתחילה מטרה משנית למפעל הייבוש, כי לא היה ברור אם הקרקעות המיובשות תתאמנה לעיבוד חקלאי. כמו כן, יועדו כ-5,000 דונם מן השטח הנותר לערבים מקומיים. אך בסופו של דבר "ערביי החולה נמלטו במלחמת העצמאות, והשטחים שהתכוונו לתת להם שימשו עתה להרחבת הבסיס הקרקעי להתיישבות יהודית. כיום מעובד באזור זה שטח של כ-50,000 דונם...". באשר למטרות הנוספות שנקשרו בפרויקט: ניצול כבול החולה כחומר גלם לעשייה כימית, כחומר דלק וכדשן, הפקת אנרגיה מנפילת מי הירדן אל הכנרת, סלילת כבישים בעמק, ויצירת עורקי שיט להובלת תוצרת העמק עד בית-נטופה – כל אלה לא הגיעו, כידוע, לכלל מימוש.

מי גר על גדות אגם החולה?

לאחר מלחמת העצמאות, עם תום הקרבות בין ישראל וסוריה, התקיימה באגן החולה (אזור הספר בין המדינות) מערכת אקולוגית טבעית שכללה לא רק צמחים ובעלי חיים ייחודיים, אלא גם פסיפס אתני-תרבותי של קהילות ושבטים כפריים, שהסכם שביתת הנשק הישראלי-סורי נתן לו ביטוי מדיני. בין קבוצות אלה נמנו גם שבטים בדווים ממוצא סודני, בהם שבט ממטה הע'וורנה (קרי: ר'וורנה Ghawarna) שתרבותם החומרית וכלכלתם נסמכה על מיומנותם בניצול משאבי האגם: דייג; קציר גומא, קנה, עבקנה וסוף וניצולם לבנייה ולקליעה; גידול "ג'מוסים" (תאו מים) לשם הפקת חלב ובשר וכן שימוש בהם לחריש קרקעות על גדות האגם.

תהליך הגסיסה של אגם החולה וביצותיו, עד הפיכתם לאדמה חקלאית בשנת 1958, תועד על-ידי הצלם פטר מירום, חבר קיבוץ חולתה. ספרו "שירת האגם הגווע" הופיע ב-1960, וזכה לתפוצה בעשרות אלפי עותקים. הכיתוב המלווה את הצילום רווי נוסטלגיה, כיסופים, אך גם השלמה: "...אכן, במהירות מדהימה החלה ירקות חדשה מכסה אדמה חדשה. קני סוכר שגשגו. כותנה הלבנה פקעיות-פקעיות. כאילו כאן, בשדות ציד-הדגה-ממש, כאילו כאן בית גידולם מאז ומתמיד. אף אנו מטיילים בשדות החדשים. חוגגים את חג האדמה הכבושה, אך בלבנו הזכר וההד... תודה לאגם על חסד הנעורים... היה היה אגם... תם סיפור".

פלאח ערבי, אגם החולה

נקודות לדיון לאחר הסיור באגם החולה:

- אילו מניעים הובילו להחלטה לייבש אגם החולה?
- איזה תפקיד שיחקו מיתוסים ואידיאולוגיות בהחלטה זו?
- האם לדעתכם השפעה גדולה זו של מיתוסים ואידיאולוגיות על הכרעות פוליטיות שייכת ל"רוח התקופה" שהייתה קיימת אז, או שהיא קיימת גם היום?
- כיצד ניתן לשמור על ביקורתיות ומחשבה עצמאית אל מול מיתוסים ואידיאולוגיות שולטים?
- אנו רואים כאן כיצד הכרעה מסוימת בתחום האזרחי יכולה להוביל למחירים גדולים במונחים של משאבים, נזקים סביבתיים ועוד. זוהי המחשה למשמעותה של אחריות מקבלי ההחלטות בתחום האזרחי. כשאנו עוברים לתחום הצבאי אנו מוצאים לעיתים סיכונים גדולים אף יותר היכולים להתממש כתוצאה מהחלטה לא נכונה של מפקד. כיצד אתם, כמפקדים, מתמודדים עם אחריות זו?

גמלא

"והרומאים כבשו את כל מבצרי הגליל...
אולם גמלא לא נכנעה, כי יושביה בטחו
במשגב עירם... כי ממעל להר גבוה מתנשא
שם צוק זקוף ובתוך הוא מעלה גבנון
ומשתרע במישור למעלה ונוטה לפנים
ולאחור, והוא דומה בתבניתו לגמל, ועל כן
נקרא בשם הזה..."

מטרות

1. לימוד סיפור עמידתה ונפילתה של גמלא.
2. בחינת משמעותן ומחירן של ההכרעות להן נדרשת מנהיגות צבאית.

הקדמה

סיפורה של גמלא הינו סיפור של עמידה עיקשת נוכח האויב, שסופה בטרגדיה קשה. במהלך הפעילות נלמד על סיפור הגנתה ונפילתה של גמלא, ונבחן מה באפשרותנו ללמוד ממנו. מתוך כך נבקש להעמיק במשמעותן ומחירן של ההכרעות להן נדרשת מנהיגות צבאית.

משך הפעילות: פו"ם כללי: כ-50 דקות. פו"ם אפק כשעה. הנחיה: מנחה בית מורשה.

מהלך הפעילות

כשאתם משקיפים אל הנוף מההר, בקש מהקצינים לדמיין לעצמם שהם הינם כעת מנהיגי גמלא, העומדת בפני התקפה צפויה של הרומאים. שאל אותם על מה היו מבססים את ההגנה על גמלא.

קרא עם הקצינים את קטע מספר 1 מתוך נספח א', המביא קטעים מסיפור עמידתה ונפילתה של גמלא.

שאל:

- מה היו החלופות שעמדו לרשות מנהיגי גמלא באשר להגנת העיר, ומהי החלטה האסטרטגית שקיבלו? [ניתן להבין מהקטע כי מנהיגי גמלא בחרו לסמוך על מיקומה של העיר על ראש ההר, שהיווה ביצור טבעי, ועל חיזוק ביצורים אלו, והיו כה בטוחים בעצמם עד שלא הכניסו לעיר כוח אדם נוסף שיכול היה לעמוד לרשותם].
- מה דעתכם על החלטה זו?

קרא עם הקצינים את קטע מספר 2.

שאל:

- כיצד אתם מבינים את מעשה ההתאבדות עליו מסופר בקטע? האם מדובר לדעתכם במסירות נפש, קנאות מסוכנת, או אולי פשוט פחד מפני נקמנות הרומאים?
- היכן עובר בעיניכם הקו המפריד, אם ישנו כזה, בין מחויבות למטרה ונכונות למסירות נפש, לבין קנאות מוגזמת למטרה שאינה לוקחת בחשבון את קדושת חיי האדם?

- האם נתקלתם במהלך שירותכם במקרים בהם נחצה קו זה?
- איזה מקום צריך לקבל לדעתכם החשש מפגיעה בחיי חיילים בתכנון וביצוע המשימות? [למנחה: ניתן להתייחס בהקשר זה לטענות שעלו בעקבות מלחמת לבנון השנייה, כי החשש מפגיעה בחיילים הביא לפגיעה בתכנון וביצוע המשימות, כמו גם לטענות שעלו בעקבות מבצע עופרת יצוקה, לפיהן החשש מפגיעה בחיילים הביא לפגיעה מוגזמת בחיי חפים מפשע.]
- באילו נקודות נוספות, לאו דווקא בקרב, עשוי מפקד לעמוד בדילמה של "הליכה עד הקצה" במחויבותו למשימה המוטלת עליו, ובין חובתו להתחשב בקדושת או כבוד האדם של חייליו? [בקש מהקצינים לתת דוגמאות בעבר בהם עמדו בפני דילמה כזו, אם ישנן כאלה].

סכום:

סיפורה של גמלא מציב בפנינו את המחיר הטראגי ששילמו תושביה במאבקם, ומדגיש את חשיבותן ומחירן של ההכרעות להן נדרשת מנהיגות צבאית. בהמשך היום נבחן סוגיות אלו ודומות להן בהקשר עכשווי יותר.

נספח א' – עמידתה ונפילתה של גמלא

1. "והרומאים כבשו את כל מבצרי הגליל מלבד גוש-חלב והר-תבור, אשר החזיקו בו היהודים. אולם גמלא לא נכנעה, כי יושביה בטחו במשגב עירם, אשר היתה חזקה מיוחדת. כי ממעל להר גבוה מתנשא שם צוק זקוף ובתוך הוא מעלה גבנון ומשתרע במישור למעלה ונוטה לפנים ולאחור, והוא דומה בתבניתו לגמל, ועל כן נקרא בשם הזה... משתי צלעותיו וממול פניו מוקף הסלע הזה תהומות, אשר אין איש יכול לעבור בהן, ורק מאחור, אשר שם הכף מסתעף מההר, אין הדרך אליו כה תלולה. אולם גם במקום הזה חפרו יושבי המקום חריץ עמוק מן הצד לסגור על מבואי העיר. - - -

את העיר אשר ככה שגבה בתכונתה, חיזק עוד יוסף במנהרות ובשוחות. ואף כי יושבי המקום הרבו לבטוח בתכונת חוסן עירם גם מיושבי יודפת, נפלה גמלא מיוחדת במספר אנשי המלחמה אשר בקרבה. ובהאמינם במעוז מקומם לא נתנו ללוחמים חדשים לבוא בשעריה בהמון, כי כבר מלאה העיר פליטים מהקרבות הראשונים, אשר בקשו מנוס במבצר הנשגב הזה, ושבעה חודשים שגבה העיר בפני הצבא, אשר שלח אגריפס לצור עליה.

2. "ובהיוודע הדבר לאנשי-העיר, כי באו הרומאים אל תוכה, תפשו אלה את נשיהם ובניהם וסחבו אותם אחריהם לברוח אתם יחד אל ראש ההר ביללה ובזעקה... וכאשר נואשו היהודים מעזרה, תפשו רבים את טפם ונשיהם והתגלגלו אתם אל התהום, אשר פיה עמוק מאד לצלע ההר... וזעם הרומאים היה קל יותר מקשי-לב היהודים הנתפשים, כי מספר הנשחטים בידי הרומאים היה ארבעת אלפים ולעומתם נמנו חמשת אלפים חללים, אשר התנפלו מראש ההר. ואיש לא נשאר בחיים, מלבד שתי נשים... וגם הן נצלו ממות בהצליחן להיחבא מזעם הרומאים בעת מפלת העיר. כי ביום ההוא לא חמלו הרומאים גם על נפש עוללים ותפשו רבים מהם והשליכום מראש הגבעה. ככה נפלה גמלא בעשרים ושלושה להיפרברטיוס (תשרי) והמרד החל בה בעשרים ואחד לגורפיאיוס (אלול)".

מתוך "תולדות מלחמת היהודים ברומאים" / יוספוס פלוויוס

יוסף בן מתתיהו (100-37 לספירה) - היסטוריון יהודי שפעל בשורות הרומאים. **יוספוס פלביוס** היה שמו הרומי. הוא היה מפקד המורדים היהודים בגליל בעת המרד הגדול ברומאים, שסופו בחורבן בית המקדש השני בשנת 70 לספירה. לאחר מכן שימש מלווה של מפקד הצבא הרומאי בארץ, לאחר שנכנע לרומאים ונשבה. יוסף בן מתתיהו היה כהן והכיר היטב את ירושלים ואת המקדש. הוא חיבר כמה ספרים חשובים על תולדות היהודים והמרד שבו השתתף, ומשמש מקור חשוב מאין כמוהו להכרת התקופה.

מתוך: דעת – אנציקלופדיה יהודית

נספח ב' – גמלא, העשרה למנחה

גמלא הינו ישוב עתיק יומין השוכן במרכז רמת הגולן, ונראה כי הוא נוסד לראשונה כבר בתקופה הכלקוליתית (3300-4500 לפנה"ס), עת ידע אזור הגולן פריחה יישובית. במהלך תקופת הברונזה הקדומה (2200-3300 לפנה"ס) שכן כאן ישוב חשוב כפי שמעידים הממצאים הארכיאולוגיים שהתגלו במקום. בתקופה זו היתה גמלא ישוב מוקף חומה בדומה לישובים נוספים באזור, כפי שהדבר עולה מהמחקר הארכיאולוגי של אוניברסיטת תל אביב במסגרת "פרויקט ארץ גשור". הישוב במקום פסק סביב אמצע האלף השלישי לפנה"ס וסיבת נטישתו או חורבנו לא הובררו עדיין.

גמלא אומנם נזכרת בתלמוד כעיר מוקפת חומה בתקופת כיבוש הארץ על ידי יהושע בן נון, אם כי הממצא הארכיאולוגי מעיד כי הישוב היה נטוש כ-2300 שנים עד אמצע המאה ה-2 לפנה"ס, קרי עד התקופה ההלניסטית (63-332 לפנה"ס). ישוב זה נתכנתה בשם גמלא בשל המבנה המיוחד של ההר עליו שוכן הישוב, המזכיר את דבשת הגמל. שמו מעיד שתושביו היו יהודים ויתכן שנוסד על ידי גולי בבל, אם כי בתקופה מאוחרת יותר, ככל הנראה בעקבות הצלחות החשמונאים. עם כיבוש הגולן ע"י המלך החשמונאי אלכסנדר ינאי (76-103 לפנה"ס) סביב שנת 80 לפנה"ס, קיבלה גמלא תנופה משמעותית, ועד מהרה הפכה לבירת המחוז של מרכז רמת הגולן בשם גולניטיס.

העיר גמלא התפרסמה במרד הגדול כנגד הרומאים (66-70 לספירה) כעיר המבצר החשובה בגולן. ההיסטוריון והמפקד היהודי יוסף בן מתתיהו מתאר בספרו "מלחמות היהודים" כי רק לאחר מאמצים רבים, ולאחר שנהדפו פעם אחר פעם על ידי מגיני העיר, הצליחו הרומאים לחדור את הביצורים האדירים ולכבוש את העיר הנצורה. ע"פ יוסף בן מתתיהו טבחו הרומאים אלפים מתושבי העיר, ואילו אלפים אחרים שנסו מפני חיילות הרומאים נאלצו לקפוץ אל מותם מראש הצוק, היות ולא היתה להם אפשרות לברוח הלאה. סה"כ מונה בן מתתיהו 9000 חללים בקרב תושבי העיר ובקרב תושבי הכפרים הסמוכים שמצאו בה מחסה בזמן המלחמה.

גמלא העתיקה נמצאת כיום במסגרת שמורת הטבע גמלא בהנהלת רשות הטבע והגנים הלאומיים. ניתן להתרשם במקום משרידי העיר הקדומה ובניהם מבני ציבור שונים, בית הבד, מקווה לטבילה, חומות העיר ובית כנסת מרשים ככל הנראה מתקופתו של המלך הורדוס (37-4 לפנה"ס).

מתוך: פרויקט שבעה פלאי ישראל

<http://www.google.co.il/search?hl=iw&source=hp&q=-ב+חיפוש&btnG=גמלא>
[Google&meta=&aq=f&oq=](http://www.google.co.il/search?hl=iw&source=hp&q=-ב+חיפוש&btnG=גמלא)

נספח ד' – העשרה: סיפור המרד בגמלא

מראה העיר

"הגליליים, אשר התקוממו ברומאים אחרי מפלת יודפת, נכנעו לפניהם לשמע המפלה אשר היתה בטריכי, והרומאים כבשו את כל מבצרי הגליל מלבד גוש-חלב והר-תבור, אשר החזיקו בו היהודים. וגם העיר גמלא, אשר מעבר לים כנרת, מול טריכי, מרדה עוד ברומאים. - - - ועם יושבי סוגני וסיליקיה כרת אגריפס ברית שלום בראשית המרד. אולם גמלא לא נכנעה תחתיו, כי יושביה בטחו במשגב עירם, אשר היתה חזקה מיוחדת. כי ממעל להר גבוה מתנשא שם צוק זקוף ובתוך הוא מעלה גבנון ומשתרע במישור למעלה ונוטה לפנים ולאחור, והוא דומה בתבניתו לגמל, ועל כן נקרא בשם הזה... ועל הצלע הזקופה נבנו הבתים צפופים מאד, עד אשר דמתה כל העיר התלולה כתלויה על פי התהום וצונחת למטה."

הגנה טבעית

"משתי צלעותיו וממול פניו מוקף הסלע הזה תהומות, אשר אין איש יכול לעבור בהן, ורק מאחור, אשר שם הכף מסתעף מההר, אין הדרך אליו כה תלולה. אולם גם במקום הזה חפרו יושבי המקום חריץ עמוק מן הצד לסגור על מבואי העיר. - - - ופני העיר היו למול רוח דרומית, והצוק המתרומם לאין-חקר ממעל לעיר גם הוא נשקף לצד דרום, ועליו נמצאת מצודת העיר, ולמטה ממנה היתה צלע ההר הזקופה באין חומה, כי נפלה אל תהום עמוקה."

הכנת העיר למרד

"ואת העיר אשר ככה שגבה בתכונתה, חזק עוד יוסף במנהרות ובשוחות. ואף כי יושבי המקום הרבו לבטוח בתכונת חוסן עירם גם מיושבי יודפת, נפלה גמלא מיוודפת במספר אנשי המלחמה אשר בקרבה. ובהאמינם במעוז מקומם לא נתנו ללוחמים חדשים לבוא בשעריה בהמון, כי כבר מלאה העיר פליטים מהקרבות הראשונים, אשר בקשו מנוס במבצר הנשגב הזה, ושבעה חודשים שגבה העיר בפני הצבא, אשר שלח אגריפס לצור עליה."

הצבת המצור

"ואספסינוס הסיע את חילו מחמת, אשר שם חנה בקרבת טבריה - - - ועלה על גמלא. הוא ראה, כי לא יהיה לאל-ידו לשים חיל-משמר על העיר מסיב מפני תכונת המקום, ועל-כן העמיד צופים רק במקומות אשר מצאה ידו וכבש את ההר אשר ממעל לעיר. ואחרי אשר ביצרו הלגיונות שם את מחנם, כדרכם במלחמה, החל אספסינוס לשפוך סוללה מאחורי העיר... - - - ועבודת הסוללה שלמה מהר, כי רב היה מספר הידיים העוסקות בה, וכל אנשי המלחמה היו מהירים במלאכתם והרומאים הקריבו את מכוונות הרעש."

ניסיון לפרוץ את המצור

"ותָּרַשׁ ויוסף והאנשים הקרובים אליהם, הם טובי העיר, נבהלו מאד לדבר הזה, אך ערכו את אנשי-חילם המזוינים למלחמה, בחשבם, כי לא יוכלו לשאת את המצור זמן רב, יען אשר לא נמצאו להם די מים וצידה, על כן אספו את האנשים ועלו על החומה וזמן מצער נלחמו באנשי הצבא, המקריבים את המכוונות, אולם מכוונות-הקלע והבליסטראות הכו בהם וגרשו אותם אל העיר."

הקרבת הראשון

"והרומאים הביאו את אילי-הברזל והרעישו את החומה בשלושה מקומות ונשפכו דרך פרצי החומה בתקיעת חצוצרות ובמשק כלי-נשקם ובתרועת ניצחון אל תוך העיר והשתערו על יושביה. והיהודים עמדו על נפשם במבוא העיר בחוזק-יד ולא נתנו את הרומאים לעבור, ואחרי-כן חזקה עליהם יד אויביהם הרבים והעצומים, הבאים עליהם מעברים, והם נסוגו אחר ועלו אל מרומי העיר. אך פתאום הפנו פניהם והתנפלו על האויבים, המעפילים לעלות אחריהם, ולחצו אותם אל מורד ההר התלול והמיתו בהם רבים, אשר לא מצאו מעמד במקום הצר והקשה הזה, כי לא יכלו הרומאים להילחם ביהודים העומדים מלמעלה ולא עצרו כח לבקוע להם דרך בקרב המון אחיהם, ההורסים לעלות על העיר אחריהם."

מפלת הרומאים

"ועל-כן בקשו להם מחסה על בתי האויבים, אשר היו שפלים לארץ. וכאשר נמלאו הבתים אנשים כרעו תחת סבל משאם ונהרסו, וכל בית נופל הרס את הבית העומד תחתיו, ומפלת הבית הזה הפכה גם היא את הבתים אשר מתחתיו והמון גדול מהרומאים נהרג. - - - ורבים נקברו תחת מפולת הבתים ורבים ריסקו את חלקי גופם במנוסתם ועוד רבים מהם נחנקו באבק אשר כיסה עליהם. ובני גמלא ראו בזה אות, כי אלוהים עוזר להם במלחמתם ולא שמו לב אל פגיעיהם ורדפו אחרי השונאים. הם דחפו אותם מעל הגגות והמיתו את הכושלים ברחובות התלולים ובלי הרף ירו ממעלה בשונאיהם הנופלים והכו בהם. - - - וגם לבורחים לא היה קל להימלט, כי לא ידעו את הדרכים..."

היאוש בקרב היהודים

"...ושמחת יושבי גמלא על ניצחונם היתה עד ארגיעה, אף כי היה הניצחון ישועה גדולה, אשר באה להם בהסח-הדעת. כעבור זמן קצר שמו את ליבם, כי אפסה כל תקוה להציל את נפשם בברית עם הרומאים וגם אבד מנוס מהם, וכבר חסרה להם צידה, ועל-כן התעצבו אל לבם מאד ורוחם נפלה בקרבם. - - - כאשר חזקו הרומאים את הסוללות ונסו להתנפל על החומה מחדש, נמלטו רבים מיושבי העיר דרך הנקיקים הקשים לעבור ברגל, אשר לא נמצאו שם שומרי הרומאים, ורבים ברחו דרך המנהרות. והאנשים אשר נשארו בעיר, ביראם פן יפלו בידי האויבים בעת מנוסתם, ספו בחוסר כל, כי כל הלחם הנמצא בעיר נאסף למען אנשי-המלחמה השומרים עליה. - - - ומיושבי גמלא ברחו עזי-הנפש ונמלטו על נפשם, והחלשים ספו ברעב. ואנשי-המלחמה החזיקו עוד מעמד במצור עד יום עשרים ושנים לחודש היפרברטיוס (תשרי)."

נפילת המגדל

"כי ביום ההוא באשמורת הבוקר התגנבו שלושה אנשים מן הלגיון החמישה-עשר בלאט אל המגדל הזקוף אשר ממולם וחתרו תחתיו. והצופים בראש המגדל לא ראו אותם בעלותם, כי חושך הלילה כיסה עליהם, וגם לא חשו אותם בבואם. אנשי-הצבא נשמרו מכל המילה ובידם עלה לגולל חמש אבנים גדולות ולהימלט. ופתאום נהפך המגדל תחתיו בקול שאון גדול והצופים התגלגלו אתו אל התהום. והשומרים אשר על החומה נבהלו מאד ועזבו את משמרותיהם וברחו, ורבים נועזו לבקוע להם דרך בין מערכות הרומאים ונפלו בחרב. - - - לקול ההרס קמה מבוכה גדולה בין יושבי העיר ומחתה נוראה נפלה עליהם, בחשבם, כי כבר פרצו כל האויבים לתוך העיר. - - - אולם הרומאים זכרו את תבוסתם הראשונה ולא באו בשערי העיר עד יום עשרים ושלושה לחודש זה."

הקרבת השני

"וטיטוס שב בעת ההיא - - - ובחר לו מאתיים רוכבים וגם לקח עמו אנשי-צבא רגלים ובא בראשם בשערי העיר בלאט. אולם הצופים ראוהו בבואו והרימו קול צעקה ולקחו את נשקם בידיהם. - - - ואלה יצאו להלחם בטיטוס ונפלו חללים איש אחרי אחיו. - - - ונוראה היתה אנקת החללים בכל מקום, ודמם הציף את כל העיר ונשפך למטה במורד. ואספסינוס בא לעזרת אנשיו בראש כל חילו ועלה להלחם בפליטים אשר נמלטו אל ראש ההר. כי הגבעה התרוממה לאין-חקר והיתה מכוסה אבנים מסביב וקשה היה לעלות עליה, ועתה היתה מלאה המון אדם ומורדותיה התלולים סוככו עליה. וכאשר העפילו הרומאים לעלות עליה, ירו בהם היהודים חצים וכל מיני קלע וגם גוללו עליהם אבנים גדולות והשחיתו בהם, תחת אשר חצי הרומאים לא יכלו להגיע עד מרום מעמדם. אולם לאסון היהודים שלח אלוהים רוח סערה אל עבר פניהם והיא משכה אליהם את חצי הרומאים והשיבה את חציהם אחור או דחפה אותם הצדה. מפני כח הסערה לא יכלו היהודים להתחזק במורד התלול, כי לא מצאו שם מעמד לרגליהם וגם נבצר מהם לראות את השונאים העולים עליהם. והרומאים עלו על ההר והקיפו את היהודים והמיתו מהם את כל הלוחמים העומדים על נפשם וגם לא חמלו על האנשים הפושטים אליהם יד לבקש חנינה, כי זכר אחיהם הנגפים בעת עלותם על העיר לראשונה הקשיח את לבם מאד."

ההתאבדות

"ובהיוודע הדבר לאנשי-העיר, כי באו הרומאים אל תוכה, תפשו אלה את נשיהם ובניהם וסחבו אותם אחריהם לברוח אתם יחד אל ראש ההר ביללה ובזעקה... - - - והאנשים, אשר לא מצאה ידם להימלט אל ראש ההר, קפצו בצר להם מתוך העיר ונפלו בידי שומרי הרומאים. - - - וכאשר נואשו היהודים מעזרה, תפשו רבים את טפם ונשיהם והתגלגלו אתם אל התהום, אשר פיה עמוק מאד לצלע ההר. וזעם הרומאים היה קל יותר מקשי-לב היהודים הנתפשים, כי מספר הנשחטים בידי הרומאים היה ארבעת אלפים ולעומתם נמנו חמשת אלפים חללים, אשר התנפלו מראש ההר. ואיש לא נשאר בחיים, מלבד שתי נשים - - - וגם הן נצלו ממות בהצליחן להחבא מזעם הרומאים בעת מפלת העיר. כי ביום ההוא לא חמלו הרומאים גם על נפש עוללים ותפשו רבים מהם והשליכום מראש הגבעה. ככה נפלה גמלא בעשרים ושלושה להיפרברטיוס (תשרי) והמרד החל בה בעשרים ואחד לגורפיאיוס (אלול)."

מתוך "תולדות מלחמת היהודים ברומאים" / יוספוס פלוויוס

שיחת עיבוד בערב היום השני

מטרות

1. עיבוד וסיכום היום.
2. בחינת התכונות הדרושות למנהיג ומשמעותה של מנהיגות.

הקדמה

את היום השני פתחנו בלימוד בוקר באגם החולה, בו עסקנו בייבוש אגם החולה ומה שבאפשרותנו ללמוד ממפעל היסטורי זה, המניעים ליצירתו והשלכותיו. בהמשך היום סיירנו בגמלא, בה למדנו על עמידתה וסופה הטראגי, ובחנו מה אנו יכולים ללמוד מסיפור זה על המבחנים העומדים בפני מנהיגים והערכים המניעים אותם; ופגשנו מיתוס חי של צה"ל: קהלני / יה-יה. לבסוף פגשנו את אלי מלכה, ראש המועצה האזורית גולן, שדיבר איתנו על מנהיגות אזורית-התיישבותית בגולן. בפעילות הסיכום נעסוק במשמעותה של מנהיגות בעינינו, לפי אלו תכונות או קריטריונים נבחן מנהיג, ואילו אתגרים עשויים לעמוד בפני הקצינים כמנהיגים ביחידותיהם. במהלך הדיון באפשרותך לעשות שימוש בקטעים המצורפים בנספח א'. ניתן לקרוא את הקטעים עם הקצינים ולשאול אותם מה יכולים ללמד אותנו קטעים אלו על מנהיגות.

משך הפעילות: כשעה וחצי. הנחיה: מפק"צ.

מהלך הפעילות

רצוי בתחילת הפעילות לסקור את מה שהיה במהלך היום. לפעילות זו מצורפים "קלפי מנהיגים" (בהתאם לתמונות בנספח א'), המציגים מנהיגים שונים מהעבר וההווה.

להלן שתי אפשרויות שונות להשתמש בהם:

- א. ניתן לפזר את התמונות על הרצפה, ולבקש מכל קצין לבחור את הדמות שהכי מייצגת בעיניו מנהיגות. לאחר מכן לבקש מכל קצין לספר מדוע בחר דווקא בדמות שבחר – מה בעיניו הופך דמות זו למנהיג.
- ב. ניתן לפזר את התמונות על הרצפה, להגדיר ציר מ-1 עד 10 בין צידי החדר, ולבקש מהקצינים לדרג יחד את הדמויות השונות על פי המידה בה הם מהווים לדעתם דמות של מנהיג (כש-10 הוא "הכי מנהיג" ו-1 "הכי פחות מנהיג"). לאחר מכן לבקש מהקצינים לספר מדוע דירגו כך את המנהיגים, על פי אילו קריטריונים, היכן הייתה להם התלבטות האם דמות מסוימת היא מנהיגה וכיו"ב.

שאלות לדיון:

- אילו מהתכונות שתיארתם כאן כחיוניות למנהיגים, או אחרות שאתם מעריכים, פגשתם היום?

- האם למדתם היום משהו חדש, או התחדדה לכם ההבנה, של מה נדרש ממנהיג?
- האם למדתם היום משהו חדש על התכונות או הנטיות העשויות להכשיל מנהיג?

בשלב זה ניתן לשאול את הקצינים אלו אתגרי מנהיגות לדעתם צפויים להם בתפקידיהם העתידיים.

ר' יצחק מגור (1799-1866) – מגדולי רבני החסידות. נולד בשנת תקנ"ט (1799) לרבי ישראל רוטנברג, רבן של מגנישוב וגור. אביו היה מתלמידי רבי לוי יצחק מברדיטשוב וממקורביו של המגיד מקוזניץ. בהגיעו למצוות נשא לאישה את בת הגביר ר' משה חלפן-ליפשיץ מווארשה. עד מהרה נתפרסם כעילוי מווארשה, אך גם מווארשה המשיך לנסוע לקוזניץ ולעתים גם לחוזה ללובלין. אחר פטירת רבי ישראל היה נוסע לבנו רבי משה אליקום ובסוף הצטרף לחסידי פשיסחה והפך לתלמידו המובהק של רבי שמחה בונם. היה מייסד שושלת גור המפורסמת שהגיעה לממדים עצומים, בלתי נודעים, בתנועה החסידית.

מתוך: דעת – אנציקלופדיה יהודית

הנקודה הפנימית / ר' יצחק מגור

כשמתגלה האמת לאדם, יש והוא נעשה למנהיג. מן הצורך הוא, שיהיו מוכנים כל הדברים: בית מדרש וחדרים, ושולחנות, וספסלים, ואחד נעשה גבאי, ואחד נעשה שמש, וכיוצא בזה. ואחר כך בא השטן, וחוטף את הנקודה הפנימית, ומשאיר את כל השאר, והגלגל מתגלגל, ורק הנקודה הפנימית חסרה.

שני כיסים / ר' שמחה בונם מפשיסחה

ר' שמחה בונם אמר לתלמידיו: "כל אחד מכם צריך שיהיו לו שני כיסים, כדי שיוכל להשתמש בזה או בזה לפי הצורך. בכיס הימני מונח המאמר: "בשבילי נברא העולם", ובכיס השמאלי: "אנוכי עפר ואפר".

ר' שמחה בונם מפשיסחה (1765-1827) – מגדולי רבני החסידות. נולד בשנת תקכ"ה בוואדיסלב לאביו רבי צבי הירש, שהיה "מגיד נודד", מוכיח ודרשן גדול. למד בצעירותו בישיבות מטרסדוף וניקלשפורג, והושפע במיוחד מהגאון ר' ירמיה ממטרסדורף. עם שובו מהונגריה נשא לאישה את רבקה בת ר' משה מבנדין, ובביתו ישב שנים אחדות. כאן התקרב לחסידות, והתחיל לנסוע לרבי משה לייב מסאסוב ולרבי ישראל מקוזניץ. בהשפעת רבי דוד מלילוב התחיל לנסוע לחוזה מלובלין, והיה לתלמידו הקרוב ביותר. כשהיהודי הקדוש פרש מלובלין ובנה את חצרו בפשיסחה, הלך אחריו רבי שמחה בונם. כשנפטר ירש את מקומו. אלפים מכל שכבות העם נהרו אליו. אף בחוגי המשכילים התייחסו אליו בכבוד רב. רש"ב נפטר ב"ב אלול תקפ"ז (1827).

מתוך: דעת – אנציקלופדיה יהודית

בנימין זאב הרצל

יצחק רבין

דוד בן-גוריון

אהוד אולמרט

עמיר פרץ

יוסף סטלין

הרב עובדיה יוסף

גולדה מאיר

מנחם בגין

ברק אובמה

בני בגין

שלי יחימוביץ

הילרי קלינטון

ג'ורג' בוש

מחמוד אחמדיניג'אד

חסן נסראללה

שמעון פרס

נתן שרנסקי

שרי אריסון

חוסני מובארק

מדונה

יום ג': "בגובה פני הים"

השנה תל אביב מציינת 100 שנים להיווסדה. תל אביב נתפסת לעיתים כעיר "שטוחה", ללא עומק. ביום זה נבחן את רבדיה השונים של העיר, כפי שבאים לידי ביטוי בהיסטוריה שלה במשך 100 שנות קיומה. נעסוק במה היה החזון של מקימי העיר ת"א ובמימוש החזון בעיר כיום. נציג את השאלות במסגרת לימוד הבוקר, החניכים יבחנו אותם במהלך הניווט בעיר, שיעסוק גם בראשיתה של תל אביב, ונעסוק בהם בשיחת העיבוד בערב.

תוכן	זמן
התארגנות ו-א.בוקר.	07:45-7:00
נסיעה לת"א (עצירה באלונים)	10:45-07:45
החלפת אוטובוסים ויציאה לניווט לפי צוותים	11:00-10:45
לימוד בוקר- חוף דרומי בת"א	12:00-11:00
תדריך לניווט ויציאה לפי צוותים	12:15-12:00
<u>ניווט בת"א עפ"י צוותים:</u> ניווט בצוותים בת"א והגעה לנקודות הדרכה באמצעות כתבי חידה, לכל צוות במסלול שונה.	15:45-12:15
נסיעה והתכנסות בבית החייל בתל אביב	16:30-15:45
"פיסת מציאות" תל אביבית.	17:45-16:30
עליה לאוטובוסים	18:00-17:45
נסיעה דרומה לחאן-שיירות	20:30-18:00
א. ערב – על האש.	21:30-20:30
שיחות עיבוד בצוותים- סביב מדורות.	23:00-21:30
לינה בחאן השיירות (מאהל בדואי).	23:00

תל אביב – דברים שרואים מכאן...

מטרות

1. מפגש עם זוויות מבט שונות על העיר תל אביב.
2. בחינת משמעותה של תל אביב בישראל היום.
3. הכנה לניווט בתל אביב.

הקדמה

יש הרואים בתל אביב את "הבירה האמיתית" של ישראל. תל אביב מהווה עבורם מרכז תרבותי עשיר ומגוון, בעיניהם תל אביב הינה עיר פתוחה, סובלנית, צעירה, המגשימה את חזון הנורמליות הציוני וההומניסטי. אחרים רואים בתל אביב דווקא ביטוי של אובדן הערכים הישראלי, מרכז של נהנתנות ואינדיבידואליזם המשתמט מהתמודדות עם בעיותיה הבווערות של מדינת ישראל ומנשיאה בעול המשותף. בפעילות זו נבחן מעמד מרכזי ושנוי במחלוקת זה של תל אביב בציבוריות הישראלית. נעמוד על הדימויים השונים והמנוגדים הקיימים לתל אביב, ונבחן את יחסם של הקצינים עצמם לדימויים אלו. פעילות זו תשמש אותנו כהכנה לניווט בתל אביב.

משך הפעילות: כשעה. הנחיה: מנחה בית מורשה.

מהלך הפעילות

בקש מהקצינים לומר כל אחד מילה אחת או משפט אחד המייצגים מבחינתו את תל אביב, ולהסביר בקצרה מדוע. בהנחה שקיים שוני משמעותי בין התשובות השונות של הקצינים, שאל אותם מהו לדעתם מקור ההבדלים ביניהם באופן בו הם תופסים את תל אביב.

קרא עם הקצינים את הקטע הראשון בנספח א'.

שאל:

- באיזו מידה לדעתכם מדייק כותב הקטע בניתוח שלו את הדימוי העצמי של תל אביב?
- באיזו מידה דימוי זה קרוב למציאות לדעתכם?

קרא עם הקצינים את הכתבות המצורפות בנספח א'.

שאל:

- איזו דמות של תל אביב מציירת כל אחת משתי הכתבות?

- האם אתם מזדהים עם הערכת המגוון התרבותי והפלורליזם אותו מבטא לוי? האם אכן אלו מתקיימים בתל אביב לדעתכם? [למנחה: בקש מהם לחשוב מהו למשל מעמדם של הפליטים מאפריקה, מהגרי העבודה והערבים בתוך תל אביב, ומה זה אומר על הפלורליזם התרבותי שעולה מהתיאור של לוי].
- מה מהווה עבור שטרן השכול והשותפות בשכול? האם אתם מזדהים עם תפיסה זו?
- באיזו מידה לדעתכם מבטא היחס לתל אביב שמביע כל אחד מהדוברים, תפיסה ערכית רחבה יותר לגבי דמות החברה הישראלית אותה היה רוצה לראות? כיצד משרת התיאור שמציע כל אחד לתל אביב תפיסה זו?
- תל אביב חגגה השנה מאה שנה להיווסדה כעיר העברית הראשונה. באיזו מידה בעיניכם תל אביב היום מייצגת המשך של עשייה ציונית, ובאיזו מידה מגמה הפוכה לה?

קרא עם הקצינים את הקטע האחרון בנספח.

- איזה יחס לתל אביב מצד קצינים בצה"ל והמערכת הצה"לית מתאר הקטע? האם לדעתכם זוהי תמונת מצב נכונה?
- האם אתם מזדהים עם יחס זה כלפי תל אביב?
- האם באותה "זירת מאבק" על ערכים שתל אביב מהווה, צה"ל צריך לנקוט עמדה לדעתכם? באיזה אופן?

סכום:

לתל אביב ישנו מעמד מרכזי אך שנוי במחלוקת בציבוריות הישראלית. עבור חלק היא סמל של פתיחות, סובלנות ונורמליות, בעוד עבור אחרים היא סמל של נהנתנות ואינדיבידואליזם שמשתמט מנשיאה בעול המשותף. בפעילות זו עסקנו בדימויים השונים של תל אביב והתפיסות הערכיות שהן מבטאים ומשרתים, וניסינו לבחון באיזו מידה תל אביב של היום מהווה המשך של העשייה הציונית. כעת נצא לניווט בתל אביב, בו נכיר את תל אביב בדגש על ראשיתה. מתוך כך ננסה גם להכיר טוב יותר את המציאות בתל אביב היום ואת המורכבות שמסתתרת מאחורי הדימויים השונים.

המיתוס של תל אביב

ב-1929 הגדיר מאיר דיזינגוף את תל אבי 'עיר החלומות'... הגדרה זו ביקשה להדגיש כי גם העיר העברית הראשונה הייתה התגשמות של חלום.

ב-1934 התייחס משה סמילנסקי למה שאיפיון כ-'תל אביביות' וכתב: 'מחשבתה היסודית של תל אביב הייתה: ליצור נקודה מובדלת לה לעצמה, מובדלת וטהורה במאה אחוזים ולא מעורבת...'... מייסדיה של תל אביב ביקשו לבנות לעצמן שכונה מודרנית, אירופית באופייה... היא נועדה להיות להיות 'נווה מדבר אירופי בתוך מדבר אסיה'. התפיסה של תל אביב כאי של תרבות מערבית בלב ים של נחשלות, של קנאות ושל בערות... הייתה חלק מן הקוד התרבותי של העיר.

ברמה המיתית, העיר ללא הפסקה ירשה את העיר העברית הראשונה... לפי תפיסה זאת, תל אביב הייתה אי של שפיות ונורמליות בים של בערות וקנאות השוטף את ישראל: 'הסמל של חילוניות, של שאיפה לנורמליות, של אווירה ים תיכונית ושל שייכות לחברה עירונית גלובלית שמאפייניה הם תרבות, צעירים, צרכנות וחיי לילה...'... התפיסה כי תל אביב וירושלים מייצגות שני קטבים של ההווה הישראלית, כי 'תל אביב וירושלים נפרדות זו מזו, מעשית ורוחנית', וכי בפועל קיים פילוג בין 'ארץ תל אביב' ל'ארץ ירושלים', התפיסה הזאת נעשתה קלישאה... הדגשת הניגוד שבמהות בין ירושלים לתל אביב כשתי קרנות דילמת הזהות, משקפת בעיקר את נקודת ההשקפה החילונית הרואה בתל אביב את התגשמות 'חזון הציוניות החדשה'. במילותיו של רון חולדאי, ראש העיריה: 'אני רוצה לראות את ישראל יותר תל אביב ופחות ירושלים, על כל מה שמשמע מזה.'

(מעוז עזריהו, מתוך "תל אביב - העיר הא-מיתית: מיתוגרפיה היסטורית)

ראש אכ"א רומז: בתל-אביב אין שכול
ידיעות אחרונות, 16.8.06

ראש אגף כוח אדם (משאבי אנוש) בצה"ל, האלוף אלעזר שטרן, אמר היום (יום ד') בתוכנית "מה בוער" בגלי צה"ל כי הוא לא ביקר באחרונה משפחות שכולות בתל אביב... הנה קטע מחילופי הדברים בין מגיש התכנית, רזי ברקאי, לאלוף שטרן:

ברקאי: "אתה שומע מהמשפחות השכולות תלונות על חלוקת הנטל?"

שטרן: "מהן לא, אבל אני מסתכל על זה. אני רואה לאיזה בתים אני הולך ועם כל הכאב עם כל הגאווה, אני מסתכל גם לאיזה בתים אני לא הולך, והדברים האלו לא חד משמעיים - בבתים האלו אין שכול. כי אין שם שכול ולא יהיה שם שכול..."

ברקאי: אתה לא מגיע לתל אביב, זה מה שאתה אומר לי."

שטרן: נכון. כמעט ולא. לא לגמרי אבל כמעט ולא...

בחירות בתל אביב: גדעון לוי רוצה שלא יקלקלו לו את תל אביב
מאת גדעון לוי, הארץ, 11.11.08.

קומוניסט בן קומוניסט מתמודד כשווה אל שווה כמעט מול קולונל טייס... רק בתל אביב; שינקין עם הורים חרדים שמביאים את ילדיהם על אופניים לבית הספר, בצד גברים שמתנשקים זה עם זה - רק בתל אביב; בננה ביץ' עם אוזו על המים, בזמן שהאפאצ'ים עוברים ממעל בדרך להפציץ את עזה או לבנון - רק בתל-אביב; עשירים ועניים, לבנים ושחורים, חילונים וחרדים, ערבים ויהודים, פיליפינים וזקנים - רק בתל אביב; פירושקי רוסי באלנבי, סטייק טרטור בבראסרי, מרק רגל בכרם, דונה קארן בכיכר המדינה, יד שנייה בשוק בצלאל - רק בתל אביב; עיר קטנה-גדולה, מכוערת עד כדי יופי, נורמלית עד כדי שיגעון, פרובינציאלית כשטעטל ומטרופוליטנית כניו יורק - רק בתל אביב.

מסביב מתפוררות ערים, ראשיהן מושחתים ותושביהן מתרוששים, מתחרדים ומקצינים. ערים אחרות הופכות לפרברי שינה משוכללים, עם רחובות "הולנדיים" מפלסטיק, כיכרות מגוחכות ו"איכות חיים" - ורק בתל אביב אפשר באמת לחיות. "עיר בלי קונספציה, טיח נופל, תריס מתייפח, אוטובוס מת". אני מת על ת"א...

"מטרופולין תל אביב הוא מוקד הכוח הצבאי בישראל. במרחב זה שוכנים המטכ"ל ומשרד הביטחון, המודיעין, המכללות הצבאיות - המכללה לביטחון לאומי, בית הספר לפיקוד ומטה של צה"ל; התקשורת הצבאית, דובר צה"ל, גלי צה"ל והעיתון "במחנה". בתל אביב נמצאים המתקנים הצבאיים, שאמורים היו לשרת את המדינה כולה, בצריפין, בתל השומר וברמת גן; בסיסי הדרכה, בסיסי לוגיסטיקה, נמל התעופה שדה דב... **קציני הצבא מאוד אוהבים את תל אביב**, כמו כולם. אין להם עניין לרדת דרומה, לעיר הבה"דים, למבני חיל האוויר והמודיעין המיועדים. זו הסיבה שכבר 50 שנה מדברים על העברת הבה"ד דרומה ו-30 שנה על העתקת המכללה לביטחון לאומי לירושלים."

ארנון סופר ויבגניה ביסטרוב, מתוך "מדינת תל אביב - איום על ישראל", הוצאת אוניברסיטת חיפה, 2008, עמ' 35

ארנון סופר (1935 -) - גיאוגרף ישראלי, ממקימי אוניברסיטת חיפה. מחקריו דנים בבעיות הגאוגרפיה-אסטטיות של ישראל, כמו דמוגרפיה, מים ויחסי יהודים-ערבים.

גדעון לוי (1953 -) - עיתונאי ופובליציסט ישראלי, חבר מערכת עיתון 'הארץ'. נודע בתיאוריו את מצבה של האוכלוסייה הפלסטינית ביהודה, שומרון וחבל עזה.

שיחת עיבוד בערב היום השלישי

מטרות

1. עיבוד וסיכום היום.
2. עמידה על הצורך ההשתחררות מדיונים וסטיגמות הנפוצים בקרבנו באשר למקומות מסוימים וקבוצות אוכלוסיה מסוימות, ועל חשיבות הפתוחים למגוון אפשרויות של עשייה ערכית וחברתית בחברה הישראלית היום.

הקדמה

את היום השלישי למסע פתחנו בלימוד בוקר על תל אביב, שעסק בדימויים השונים הקיימים על תל אביב, והאופן בו תל אביב מהווה זירה למאבק בין תפיסות עולם לגבי דמותה הרצויה של החברה הישראלית. משם יצאנו לניווט בתל אביב בצוותים, בו ביקשנו לפגוש את פניה השונים של תל אביב, "פיסת מציאות תל אביבית", בדגש על ראשיתה וההתפתחות שחלה בה מאז. לאחר הסיור פגשנו את מר יאיר לפיד לשיחה על האופן בו הם רואים את תל אביב, וכעת התכנסנו כאן בחאן השיירות, על מנת לסכם את היום. בסיכום נחזור אל הדיון בו התחלנו את היום – הדימויים שיש לנו על תל אביב, ונברר בקרב מי מהקצינים השתנה הדימוי שהיה לו על תל אביב, ובקרב מי קיבל הדימוי דווקא אישור. מתוך כך נדון בשאלה האם יחסם של הקצינים לתל אביב מבטא תפיסה רחבה יותר שלהם על דמותה הרצויה של החברה הישראלית, ובאיזו מידה יש ביניהם היבטים משותפים בסוגיה זו, הקשורים לבחירתם להיות קצינים בצה"ל. לבסוף נחזור לשאלת מקומו של צה"ל בתוך המאבק בין תפיסות עולם ודמותה הרצויה של החברה הישראלית, לו תל אביב משמשת זירה. נעמוד על כך שצה"ל אינו מגדיר מהי יהדות, ישראליות או ציונות, וכי חלק ממטרת המסע היא להשתחרר מדימויים וסטיגמות נפוצות לגבי מקומות וקבוצות אוכלוסיה בישראל, ולאפשר חשיפה למגוון אפשרויות העשייה הערכית והחברתית הקיימות כיום בחברה הישראלית.

משך הפעילות: כשעה. הנחיה: מפק"צ.

מהלך הפעילות

באפשרותך לפתוח עם השיר של אלתרמן על תל אביב, המופיע בנספח א', ולאחר מכן לבקש מהקצינים לומר כל אחד דבר אחד חדש שהוא למד היום על תל אביב.

שאלות לדיון:

- מי מכם קיבל היום בסך הכל אישור לדימוי שלו על תל אביב, ומי גילה תל אביב שונה באופן משמעותי ממה שציפה?
- דיברנו בבוקר על התפיסה הערכית הרחבה יותר שמבטא היחס לתל אביב. באיזו מידה מבטא היחס שאתם הצגתם כאן לתל אביב, תפיסה רחבה יותר באשר לדמות הרצויה של החברה הישראלית בעיניכם?
- באיזו מידה ישנם היבטים משותפים ביחס שלכם לתל אביב?

- באיזו מידה לדעתכם קשורים היבטים משותפים אלו להיותכם קצינים בצה"ל?
- בשלב זה ניתן לחזור ולהעלות לדיון את השאלה שנשאלה בסיום פעילות פתיחת היום: האם באותה "זירת מאבק" על ערכים שתל אביב מהווה, צה"ל צריך לנקוט עמדה? באיזה אופן?

לסיום ניתן להקריא את הקטע הבא מתוך מסמך יעוד ויחוד:

"צה"ל אינו מגדיר "יהדות" מהי או "ישראליות" מהי, מקומן של שאלות אלה הוא ה"מגרש החברתי" ושם הן אמורות להידון ולהתברר."

ולסכם באמירה כי צה"ל אינו מגדיר גם ציונות מהי, וכי חלק ממטרת המסע הינה לפגוש מגוון של אפשרויות לעשייה ציונית היום, חלקן בתל חי ובנגב, וחלקן בתל אביב. לכן חשוב להשתחרר מדימויים וסטיגמות שיש לנו לעיתים על מקומות מסוימים ואף על קבוצות אוכלוסיה מסוימות – ציוניים יותר וציוניים פחות, נושאים יותר או פחות בעול המשותף, ולנסות לבחון בפתיחות את המשמעויות השונות שאנו פוגשים בקרב כל מקום וכל קבוצת אוכלוסיה לעשייה חברתית וערכית בחברה הישראלית היום.

נתן אלתרמן (1910-1970) - משורר, מחזאי, מתרגם ובעל טור. נולד בפולין, עלה לארץ ישראל ב־1925, למד בגימנסיה "הרצליה". שיריו פורסמו מאז 1931, וספרו הראשון, "כוכבים בחוץ", נדפס ב־1938. מ־1934 כתב בעיתונים "הארץ" ו"דבר", שירה שהייתה גם פובליציסטיקה מחורזת במיטבה. כתב מחזות וכתב לילדים. כתב פזמונים לתיאטרון הסאטירי, "המטאטא" ו"לילה לך", בהם יותר מ־20 פזמונים שתלאביב שימשה להם השראה. תירגם לתיאטרון ממחזות שיקספיר, מוליר, ראסין, ועוד.

מתוך: לקסיקון לספרות העברית החדשה

נספח א'

מאיר ויזלטיר (1940-) - משורר ומתרגם ישראלי, יליד מוסקבה. בשנת 1949 עלתה המשפחה ארצה והתיישבה בתנ"ה. ויזלטיר חי בתל-אביב משנת 1955. שיריו הראשונים הודפסו ב"משא" בהיותו בן 18. לאחר סיום לימודיו, נמנה בין "משוררי תל-אביב", היה ממייסדי כתב העת הספרותי "סימן קריאה" ושימש כעורך שירה בהוצאת 'עם עובד'. שיריו תורגמו ללשונות רבות, כולל, אנגלית, ערבית, סינית, ויטנמית, צ'כית ועוד. זכה בפרסים ספרותיים רבים וביניהם פרס ישראל בשנת 2000.

מתוך: לקסיקון לספרות העברית החדשה

בכל זאת יש בה משהו / נתן אלתרמן

אומרים אנשי ירושלים:
כן, תל אביב, זה סתם גלגל....
אין פרופסורים בה כזית
ונביאים בה אין בכלל.
היסטוריה אין לה אף כזרת.
אין רצינות בה. אין משקל.

נכון מאוד, אדון וגברת,
לא, אין בה כלום... לא כלום...
אבל...
בכל זאת יש בה משהו,
כן, יש בה איזה משהו...

כי יש בה איזה זיק שהוא,
שכלל הוא לא מזיק שהוא.
יש בה איזה חן שהוא,
שלאחרת אין שהוא...
כל צר ומעצור שהוא,
אותה לא יעצור שהוא,
כי אין כל פחד איכשהוא
אצלה זה כבר ילך שהוא.
לא, אין בה כל ממש שהוא...
ובכל זאת יש בה משהו.

צלום אָויר צולל / מאיר ויזלטיר

תל-אביב המתחדשת/קורסת/נוסקת
מתפרקת/מתפרקת לחוף הים התכלל, העיר שטופת האור
הטיילת המתארכת/מטפחת/מתפתחת, בתי קומות מגדליים בסטיל החדש
מסעדות ובתי קפה חדשים וישנים מחליפים בעלות ומטבחים
עם גוון קולינרי מתעדן בסגנונות שנות ה-90,
מדרחובים מרבי-עציצים בין רחובות/כבישים מטלאים סתומים בחשרת רכב
חדש, מהביל, מוצפים צעירים שלמדו להתלבש, קשישים המומים,
נשים קשות יום מרחבי גוש דן, פליטי אוקראינה, נכים ופועלים זרים,
מתחת, במנהרות ערטילאיות, דוהרת רכבת תחתית וירטואלית תכלת-לבן,
ומעל מתרבים השפוצים בלב העיר, התיאטרואות מתמלאים מדי ערב
קהל מנויים שבע, בלתי תובעני, ויותר קונצרטים מאי-פעם
והערנה הפתאומית לאופרה, הנהירה המפתיעה למופעי מחול
הפתוחות בתפזרת הגלריות, בתי-הספר היצירתיים, מגמות אמנותיות/מדעיות,
העתונים הכרסתנים/אחידים/ססגוניים, הוצאות הספרים
המקפיצות יחצניות פעלתניות סביב חנייות מ'עלות עד מות,
הסדנאות לאמנות לחימה/קבלה מעשית/כתיבה יוצרת/שירה,
המקלדות החדשות ההומיות
חרש-חרש בחללים ממזגים -

היא חור חשוף ומחניק של שממה רוחנית חדשה. עיר החיים עוטי המסכה המטרפת
בפרוטה המרקדת על קברי העבר והעתיד, כי רק בעיר הזאת גם לעתיד יש קבר, והיא
מוחאת כף לילדיה המכרסמים ללא רחם, בלי משים. עיר בלי מודעות. בלי זכרון. בלי
רצון. או נורא מזה, עיר של זכרון מדמה, מטרלל, מחליף שקר שקוף בשקר שקוף,
מודעות תדמיתית-יחצנית, רצון פסיכוטי, עיר שעושה כמו, או אף גרוע מזה, מדמה
לעצמה שהיא עושה כמו, מתה לעשות כמו. כמו ניו-יורק, כמו אמסטרדם, כמו
שטוטגארט. כמו משהו. אבל המעטה התרבותי המנצנץ שלה דק ושביר ומתמוסס
ובעל תוחלת ימים של שלט גאון. אין הוא מתחבר לשים תוף, לשום תהליך, הוא
פרום לגמרי - עטיפה רפויה כרוכה סביב גוש של מסוס, רביכה דוחה של חמרנות
מטמטמת, כחנות תינוקות תובענית, אלימה, עצלות בוהה, התפנקות בריונית, נצול
דורסני, מניפולציה קצרת ראי, שחיתות, אטימות, שעמום, שתוק רוחני, עזובה,
ריקנות תפוחת פֶרס, מפהקת, חיוך נושר אל הטבור.

ההתכנסות לתל אביב רבתי

ייחודה הגאופוליטי של ישראל

בשטחה של ישראל מתגוררים שני עמים, העם היהודי, שהוא הרוב במדינה, והעם הערבי – מיעוט לאומי בישראל אך רוב במרחב ארץ ישראל ההיסטורית, ובוודאי במזרח התיכון כולו. ישראל היא מקרה ייחודי של דמוקרטיה אתנית יציבה, כזאת שמזוהה עם אחת הקבוצות באוכלוסייה ושנועדה לשרת אותה, כך שהדומיננטיות האתנית היהודית הממוסדת בישראל מתנגשת בהכרח עם העיקרון של שוויון זכויות לכל האזרחים. המדינה מצהירה על עצמה כעל מולדתו של העם היהודי; השפה

השלטת היא עברית; המוסדות, החגים הרשמיים, הסמלים והגיבורים הלאומיים הם יהודים; חוק השבות מקנה אזרחות מיידית ובלתי מותנית לעולים יהודים, אך מונע את זכות השיבה מהפליטים הפלסטינים; העדיפות של היהודים מתבטאת בדרכים רבות ושונות, ורובם מעוניינים לשמר את המצב שבו המדינה מגדירה את עצמה כיהודית וציונית. ערביי ישראל מכירים בישראל כמדינה, אך דוחים את צביונה האתני, ואף מגדירים את עצמם כלא-ציונים ואנטי-ציונים, בייחוד האוכלוסייה המוסלמית. ערביי ישראל המטילים ספק בזכות הקיום של ישראל כישות יהודית-ציונית נתפסים כגורם עוין וחתרני (סמוחה 1993, 2005).

המנהיגות היהודית מאז שנות העשרים ועד שנות השמונים הבינה את המציאות, שלכאורה היא מובנת מאליה, של ייחודה הגאופוליטי של ישראל שתיארנו בקצרה. משום כך נקטו ממשלות ישראל מדיניות של פיזור אוכלוסין. ביטוייה היו הקמת יישובים חדשים וחיזוק אזורים ותיקים בשוליים הדלים באוכלוסין, משיכת הפעילות הכלכלית, בעיקר בתעשייה, לעבר אזורי השוליים, והשקעות בתשתית התחבורה ובתקשורת כדי לשפר את הנגישות של המרכז והשוליים אלה אל אלה. ואולם, למרות המדיניות המוצהרת ובשעתו גם המדיניות המעשית בנושא פריסת האוכלוסייה, ממשיך להתקיים במלוא העוצמה התהליך של התרכזות האוכלוסייה במרכז הארץ (גרדוס 1990). מטרופולין תל אביב משתרע מחדרה בצפון ועד אשקלון בדרום. גבולו המזרחי הוא בעייתני. מחד גיסא, יש קשרים רבים בין ירושלים – שאינה אלא הבירה הווירטואלית מרחב תל אביב, מטרופולין תל אביב, הליבה הישראלית, "מדינת תל אביב". של ישראל – ומטרופולין תל אביב. מאידך גיסא, יש תחרות רבה בין שני המרכזים על אוכלוסייה, על משאבים ועל עצם מעמד. הגבול בין שני המרכזים לפי תפיסתנו מבוסס על תנועת היוממות העיקרית בציר מודיעין-בית שמש.

בעיה דומה נמצא בניסיון לקבוע את גבולות ההשפעה של מטרופולין תל אביב ומטרופולין חיפה, המטרופולין הצפונית (חיפה, ככל יישובי מישור החוף הצפוני, היא חלק אינטגרלי ממרחב תל אביב, אך במספר תחומים מנסה לשמור על זהות מקומית – ללא הצלחה. ("קו פרשת המים" בין תל אביב רבתי לחיפה עובר באזור בנימינה-זיכרון יעקב). באר שבע חלשה מכדי לעצב עצמאות משמעותית כלשהי, ואם בכל זאת נחפש את "קו פרשת המים" בינה ובין מרחב תל אביב, נמצא אותו בין קרית גת לצומת להבים. אשקלון ושדרות קשורות לתל אביב יותר מאשר לבאר שבע. מרחב תל אביב עצמו מורכב מהעיר המרכזית תל אביב-יפו. סביבה שאר יישובי גוש דן הסוגרים עליה מכל עבר, וזו הטבעת הראשונה של תל אביב רבתי. סביב גוש דן ממוקם מחוז המרכז היוצר את הטבעת השנייה, ובה היישובים ראשון לציון, פתח תקוה, כפר סבא, רעננה, הרצליה ואחרים. בשנת 2008 ניתן לראות שטבעת זו מתרחבת לעבר נתניה, חדרה, יישובי כביש 4 עד חדרה, יישובי הכוכבים במזרח המחוז, ועד למודיעין ופרבריה, רחובות, גדרה ויישובי הסביבה, וכן לעבר אשדוד ואשקלון עם כל נפת אשדוד.

מטרופולין תל אביב מרכז פעילות ארצית בתחומים עתירי הון (אנושי ופיננסי) כגון שירותים עסקיים ופיננסיים ותעשייה עתירת ידע (הייטק), וכן משמש מוקד של שליטה ופיקוח כלכליים ברמה הלאומית. שוכנים בו הבורסה לניירות ערך, ההנהלות הראשיות של חברות ותאגידים בינלאומיים רבים, מוסדות תרבות והשכלה רבים, ואף חלק מן המוסדות המדיניים של ישראל וכמעט כל השגרירויות של המדינות הזרות. הפונקציות הכלכליות שקיימות כיום

בין היתר בתל אביב רבתי מאפשרות לישראל לתפקד ברמה הדרושה כדי לעמוד בתחרות הבינלאומית ולהיות חלק מהכלכלה הגלובלית.

ישראל הצליחה לפתח משק כלכלי שמתפקד ברמה של מדינות העולם המפותח למרות הנסיבות החברתיות, התרבותיות, הביטחוניות, הפוליטיות והגאופוליטיות שאין כמוהן בשום מדינה מערבית. למעשה, היא "אי של מערביות" בלב המזרח התיכון העוין ומקרה ייחודי בעולם. אוכלוסייתה מגוונת מאוד מבחינת הרכבה הלאומי, הדתי, האתני והתרבותי. כל אחד מהמגזרים באוכלוסייה הוא בעל מאפיינים דמוגרפיים, חברתיים וכלכליים שונים. לכן, ההצלחה היחסית של ישראל לשמור על אופיה המערבי עד כה אינה צריכה להיות דבר מובן מאליו, והיא אף אינה מובטחת לעד. כבר היום יש בתוך החברה הישראלית ניצנים של תהליכים העלולים לשנות מציאות זו בעתיד הנראה לעין.

הממדים הכמותיים של ההתכנסות לתל אביב רבתי

בשנים הראשונות לקיומה נקטה ישראל מדיניות אגרסיבית לפיזור האוכלוסייה, ובעקבות זאת, גם אם התוצאות לא היו מזהירות, הלכו וצמחו בקצב אטי השוליים של המדינה. בדיקה של קצב גידול השוליים מול הליבה מעלה: בשנת 1962 ישבו בשוליים 37.1% מכלל האוכלוסייה היהודית ושיעור זה גדל לכדי 39% ב-1983. הדבר יהיה נכון גם אם נחשב את כלל יישובי השוליים מול כלל היישובים על חוץ ים התיכון:

21.8% מהיהודים ב-1962 לעומת 25.8% ב-1983. שנות העלייה מחבר המדינות היו אירוע חשוב לישראל, ואם כי עיקר העולים שוכנו בליבה, היו גם מספר תהליכי התיישבות בשוליים. למשל, בצפון חוזקו נצרת עילית, כרמיאל וחיפה, בדרום באר שבע, וגם לירושלים הגיעו מעט עולים.

מפה 2 מלמדת כי העולים שהתיישבו בפריפריה מהגרים אף הם ל"מדינת תל אביב" בדיוק כמו התושבים הוותיקים. אין זו מגמה אקראית של שנה אחת, אלא מגמה מתמשכת. מצער לראות, כי חיפה, שעוד ב-1998 שלחה את בניה לגליל, מאז ראשית שנות ה-2000 החלה לייצא תושבים לתל אביב. סיפורה של ירושלים מורכב יותר: חילונים מהגרים בכיוון תל אביב והמרכז, החרדים לעיירות הדתיות במודיעין עילית וביתר עילית, ונוער" הכיפות הסרוגות" עוזב את ירושלים בדרכו ליהודה ושומרון בעשור 1995-2007 נעצרה מגמת פיזור האוכלוסייה היהודית. לכאורה, לוח 2 אינו מראה על קריסת השוליים, לפחות מבחינה מספרית, אלא רק על האטה בפיזור, אך תמונה זו אינה מלאה. ראשית, משום שאוכלוסייה צעירה מהגרת מן השוליים למרכז ומותרה בשוליים אוכלוסייה בוגרת וחלשה יותר. שנית, באותן שנים התחזק מאוד סקטור המיעוטים בשוליים הלאומיים. נטישת השוליים מאוד משמעותית לישראל. מפה 2 והחלק השני בלוח 2 מלמדים, כי המגמה של פיזור האוכלוסייה לחלקיה הפנימיים של המדינה נעצרה עם תום קליטת העלייה של שנות התשעים. כך, תפרוסת האוכלוסין ב-2008- מחזירה אותנו אל המציאות שראינו ב-1983-25 שנים אחרונות!

בשנים 1990-2005 יצאו מירושלים כ-200 אלף נפש ונכנסו אליה כ-100 אלף. ממחוז ירושלים היגרו כ-55,000 נפש, בעיקר לליבה. זהו סדר גודל משמעותי – כאילו הערים כרמיאל ומעלות היו נעזבות לחלוטין בתוך 15 שנה! בצפון, לרבות חיפה, נטשו לכיוון הליבה כ-43,300 נפש, בדרך כלל צעירים. זהו מספרם של כלל תושבי כרמיאל! במחוז הדרום נרשמה הגירה חיובית של 36,000 נפש, הרוב לאשדוד ולאשקלון, וכמעט לא לנגב. הגירה חיובית נרשמת כל השנים גם מעבר לקו הירוק, אך האוכלוסייה שם קטנה, וברוב המקרים מדובר למעשה בעורף הליבה התל אביבית (מודיעין עילית, קו התפר המרכזי ועד אזור אריאל). בסך הכל, ב-15 השנים האחרונות קלטו מחוז המרכז ומחוז תל אביב כ-100,000 יהודים מאזורי השוליים!

התחזקות אוכלוסיית המיעוטים בשוליים רוב המתגוררים במחוז המרכז הם יהודים, כ-92%. השאר, 8%, הם המיעוט הערבי. הגידול העצום בכל הנפות במחוז המרכז חל בעיקר בשל ההגירה הפנימית של יהודים אל מרכז הארץ. יש לציין, כי מאזן ההגירה של האוכלוסייה הערבית הוא כמעט אפסי.

בעקבות נטישת יהודים את השוליים ועקב הריבוי הטבעי הגבוה בקרב הערבים גדל שיעור האוכלוסייה הלא-יהודית שם, ובכך הופך תהליך ההתכנסות לתל אביב רבתי לתופעה שאפשר לכנותה אסון לאומי, שכן השוליים נשמטים מן הריבונות היהודית בתחום הדמוגרפי (ראה נתוני לוח 3), אך הדבר מתבטא גם בשורה של תהליכים נוספים, כפי שנראה בהמשך. מלוח 3 מצטיירת תמונה ברורה ונוקבת. האוכלוסייה היהודית פוחתת בנפות צפת, יזרעאל, חיפה, חדרה ובאזור באר שבע, שבה לירידת שיעור היהודים משמעות מיוחדת. בירושלים התמונה קודרת. עליות חסרות משמעות בשיעור היהודים, ורק בארבע השנים האחרונות, היו בנפת כנרת ובעיר באר שבע. התהליך ברור: היהודים נוטשים את השוליים בדרכם למרכז, ואת המרחבים של שוליים אלה תופסים בקצב מוגבר ובהתמדה בעיקר מוסלמים. בהרי הגליל, בתחום החופף לאזור שנקבע כפלסטיני בתוכנית החלוקה מנובמבר 1947, שיעור היהודים ב-2007 אינו עולה על 22%-24%. באזור ואדי ערה שיעור היהודים הוא 4.9% בלבד! באזור באר שבע מתקרבים היהודים לתיקו עם הבדוים: ב-1990 עדיין היה שיעורם 69%, וכיום הוא 53.7% בלבד. המצב בירושלים בירת ישראל דומה לכך.

המחוז היחיד בישראל הגדל כל השנים הוא מחוז המרכז וכן מחוזות יו"ש. שיעור האוכלוסייה המתגוררת בו עלה מ 17.1% ב-1962 ל 23.7% ב-2007. ההתכנסות לתל אביב רבתי הופכת להיות תהליך חד-סטרי ואולי בלתי ניתן לשינוי, וכל מי שאחראי לאובדן השוליים היהודיים נושא באחריות ציבורית וממלכתית ואף אישית! נמנים עמם מנהיגים פוליטיים, מתכננים, יזמים ואנשי נדל"ן פקידי האוצר והתקשורת.

תפרוסת האוכלוסייה בישראל מתאפיינת בין השאר בכך שבמרכז הארץ ובעיקר סביב תל אביב יושבים לרוב יהודים, בעוד באזורי הספר של המדינה מרוכזים ערבים: פריסה ערבית עבה ומתעבה מהגליל העליון בצפון דרך כל שדרת ההר, הגליל, השומרון, ירושלים (במרחב העיר יש רוב ערבי מוחץ ורק בתחומים הפורמליים של ירושלים יש רוב יהודי, אך מספרם של היהודים הציונים שם קטן מחצי האוכלוסייה), דרך הרי חברון ומרחבי הבדוים בואכה רצועת עזה. ואם אין די בכך, הרי תפרוסתו של העם הפלסטיני איננה מסתיימת בנהר הירדן, אלא נמשכת לעבר הירדן. כך מקבלת ההתכנסות לתל אביב של יהודי ישראל – מול העם הפלסטיני כולו משמעות הרת-אסון: אם במדינת תל אביב מתגוררים כ-3.5-3 מיליון יהודים ויתרם פזורים במרחבי ארץ ישראל באיים קטנים חסרי משמעות גאופוליטית והם צפויים להתכנס ולהגר למדינת תל אביב – אזי כ-9 מיליון פלסטינים סוגרים עליהם במרחקים של מטרים ספורים בלבד. מכיוון שלמיקום האוכלוסייה במרחב (במרכז או בשוליים) יש חשיבות בלתי מבוטלת בכל הנוגע להזדמנויות הכלכליות והחברתיות של הפרט, יש לכך השלכות בולטות גם על הגדלת הפערים התרבותיים, החברתיים והכלכליים בין שני העמים. פערים אלה היו גדולים מלכתחילה, שכן המהגרים היהודים מאירופה הביאו עמם תרבות וטכנולוגיה מערביים ופיתחו בארץ ישראל משק מתקדם בכל תחומי החיים. החברה הערבית בארץ ישראל הייתה ברובה של פלחים, עם מעט מלאכה ותעשייה זעירה. הפער גדל בעקבות מלחמת השחרור, אז עזבו את ארץ ישראל המשכילים הפלסטינים ונותרו בה רק פלחים. מנקודת התחלה זו, ברור שסגירת הפערים תארך שנים, אם היא בכלל אפשרית.

מתוך: "מדינת תל אביב – איום על ישראל", ארנון סופר ויבגניה ביסטרוב, הוצאת אוניברסיטת חיפה, 2008

יום ד': "מתחת לפני השטח"

בחינה של הדימויים הקיימים על אזור הדרום ושל מה שקיים מתחת לפני השטח, הבעיות מודחקות לעיתים לשוליים וגם הפרויקטים המוצלחים אשר לא זוכים לתהילה הראויה, בחינה של הפוטנציאל הרב שקיים באזור, היכן הוא ממומש והיכן לא. נתחיל בלימוד בוקר על חזון בן גוריון לנגב ואחר כך נעבור לעיסוק בבחינת המציאות והאתגרים העתידיים העומדים בפני החברה הישראלית בנגב, נמשיך לגוש עציון למפגש עם הרב יעקב מידן ונסכם את הנושא במהלך שיחת העיבוד בערב.

זמן	תוכן
7:00-6:00	מד"ס- אופניים.
08:30-07:00	התארגנות, ארוחת בוקר ועליה לאוטובוסים
08:45-08:30	נסיעה לקבר בן-גוריון
10:15:08:45	קבר בן-גוריון 9:00-9:15- הדרכה מכללתית, תמונה מכללתית 9:15-10:00 לימוד בוקר בצוותים
10:15	יציאה לפעילות במרחב דרום- לפי קורסים
13:00-10:15	פעילות במרחב דרום- לפי קורסים
	קורס פר"ם כללי- ירוחם- דימוי מול מציאות 10:15-10:35 נסיעה לירוחם 10:35-11:00 סיור בירוחם 11:15-12:45 פאנל עם תושבי ירוחם 12:45-13:15 ארוחת צהריים קורס פר"ם אפק – חזון מול מציאות 10:15-11:45 סיור מדרשת בן גוריון, מכון לחקר המדבר, מכון לאנרגיה סולרית ועוד 11:45-12:00 התכנסות באודיטוריום 12:00-12:30 מפגש עם גרעין איילים 12:30-13:00 ארוחת צהריים
15:45-13:00	נסיעה לגוש עציון (דרך כביש 60)
16:15-15:45	הגעה לשיבת הר עציון(באלון שבות)- הפסקה וכיבוד
16:35-16:15	תצפית מכללתית מגג הישיבה וסקירה על אי"ש- מפקד פר"ם
18:00-16:45	"פיסת מציאות"- הרב יעקב מידן סיפור גוש עציון ומשמעותו בהיסטוריה של העם היהודי וארץ ישראל

נסיעה למעלה החמישה	19:15-18:15
ארוחת ערב והתארגנות	20:30-19:15
שיחת עיבוד בצוותים	21:45-20:30
ערב תרבות- ג'קי לוי ואריאל הורוביץ	23:30-22:00
לינה במעלה החמישה	23:30

דרומה

פעילות פתיחה ליום המסע הרביעי

מטרות

1. היכרות עם חזונו של דוד בן גוריון לנגב.
2. בחינת הרלבנטיות של חזון זה היום.
3. פתיחה ליום הסיור בדרום.

הקדמה

"בנגב ייבחנו העם בישראל", כתב ראש הממשלה הראשון, דוד בן גוריון, ב-1957. היה זה בעיניו צורך בטחוני – הנגב שימש כחיץ בין מצרים למרכז הארץ - אך גם אבן בוחן ליכולת היצירה וההגשמה החלוצית בארץ ישראל. ב-1953 בחר לשמש דוגמא אישית ולהתיישב בשדה בוקר, בתקווה שיבואו רבים אחריו. בפעילות זו נבחנו את חזונו של בן גוריון לנגב. נעמוד על הסיבות השונות בגללן ראה בן גוריון בנגב את אחד המבחנים הגדולים למדינת ישראל, ונשאל אילו מהסיבות האלו רלבנטיות גם כיום. פעילות זו תשמש לנו פתיחה לסיור החוקר בנגב.

משך הפעילות: כשעה. הנחיה: מפק"צ.

מהלך הפעילות

כנס את הקצינים אל מול קברם של דוד ופולה בן גוריון. בקש מהם לקרא את הכתוב על המצבה.

שאל:

- מה חסר בכיתובים שעל המצבות? מדוע לדעתכם?
- מדוע לדעתכם בוחר בן גוריון להזכיר את מועד עלייתו ועלייתה של אשתו פולה לארץ?

[למנחה: על המצבות חסרים אלמנטים שונים המופיעים בדרך כלל על קברים יהודיים: תנצב"ה (תהה נשמתו צרורה בצרור החיים), פ"נ (פה נטמן), שם האב. אם כי בן גוריון הדגיש פעמים רבות את הקשר הבלתי נפרד בין הציונות ליהדות ההיסטורית ויהדות הגולה, לא הזדהה עם חלק מהסמלים המקובלים במסורת היהודית. יחס מורכב זה איפיין רבים מבני דורו ועד דורנו. לעומת זאת מופיע, שלא כבדרך כלל על מצבות, תאריך עלייתם ארצה של פולה ודוד בן גוריון. בכך ביקש בן גוריון להדגיש את מרכזיות הציונות בחייו.]

קרא עם הקצינים את סיפור בחירת הקבר על ידי בן גוריון, המופיע בנספח א'.

שאל:

- מה אפשר ללמוד מסיפור זה על יחסו של בן גוריון לנגב, ועל החזון שראה בעיני רוחו?
- מה אפשר ללמוד מהנוף שאנו רואים מכאן על המידה בה התגשם חזון זה של בן גוריון?

- האם אכן יש צורך שהכל יהיה ירוק, מיושב ומתועש? מדוע לא להשאיר חלק מדבר, שמורת טבע? [למנחה: הזכר לקצינים בהקשר זה את אגם החולה והדיון שערכתם סביב ייבושו וניסיונות שיקומו מחדש כיום.]

קרא יחד עם הקצינים את ניתוחו של בן גוריון לגבי הנגב המובא בצד ימין של הנספח.

שאל:

- באיזו מידה הניתוח של בן גוריון עדיין רלבנטי היום לדעתכם? [למנחה: נסה לברר עם הקצינים באיזו מידה נתונים שלא התקיימו בזמנו של בן גוריון כגון השלום עם מצרים וירדן, ההשפעות השליליות של שיכון העולים בעיירות פיתוח בנגב על העולים עצמם ועל עיירות הפיתוח, המודעות הסביבתית הנוכחית וגורמים דומים - משפיעים על תפיסתנו את הדרוש בנגב.]

הנחה את הקצינים לעיין בנתונים המובאים בצידו השמאלי של הנספח.

שאל:

- לפי נתונים אלו, מהם האתגרים המרכזיים בנגב היום?
- האם ישנם אתגרים אחרים אותם אתם מכירים שאינם באים לידי ביטוי בנתונים?
- מהי בעיניכם משמעותה של עשייה ציונית בנגב היום?

סכם:

משלב מוקדם בתנועה הציונית נודע לנגב מקום חשוב כאתגר ציוני מהמעלה הראשונה, מבחינה ביטחונית, התיישבותית וכלכלית-חברתית. במיוחד קיבל אתגר זה ביטוי אצל בן גוריון, שהדגיש פעמים רבות את חשיבותו של הנגב ופיתוחו עבור מדינת ישראל. בשעות הקרובות נערוך סיור חוקר במהלכו ננסה להעמיק בשאלה באיזו מידה התגשם חזון זה במציאות, מהי המציאות כיום בנגב ומהם האתגרים המרכזיים באזור זה.

ב- 1953 החליט בן גוריון להתפטר מראשות הממשלה ולהתיישב בשדה בוקר, שם גם בחר להיקבר. כך סופר סיפור איתור המקום לקבר, מפי עמוס בן גוריון (בנו):

היה חורף קר, יהושע (כהן) בא בג'פ ונסענו למדרשה. אבא שוטט פה ושם נעצר ובחן נקודה מסוימת. "פה יקברו את פולה, פה!" אני מסתכל - זה באמצע מדרון תלול - אם הוא רוצה שיקברו פה את פולה ברור שגם הוא ייקבר כאן. אמרתי ליהושע "מוכרחים לבחור מקום אחר, כאן באמצע המדרון אי אפשר להקים אתר הנצחה ראוי". יהושע ניגש אליו ודיבר על ליבו לקבור את פולה במקום שטוח. אחזנו בו והלכנו איתו לעבר שטח מישורי. אנחנו סוחבים אותו לשם והוא בחזרה לשטח שלו, אנחנו לוקחים אותו למישור - הוא מסתלק למדרון. לבסוף נמאס והוא שואל ברוגז "תגיד עמוס, מי ישכב פה אני או אתה?" לא עזר כלום, הזקן ניצח. למחרת באו בולדוזרים והכשירו את השטח. כעבור זמן שאלתי אותו: "למה דווקא כאן, למה התעקשת?" והוא שלח מבט חולם לעבר האופק ואמר "תראה את הנוף השומם והנפלא, כאן הכל יהיה ירוק ירוק".

(מקור: מדרשת בן גוריון)

הנגב / דוד בן גוריון

"בדרום ובנגב עמדה עריסת אומתנו; הם אזורי התורפה המסוכנים של המדינה; הם גם תוחלתה הגדולה. ...מאז נגאלו מרחבי הנגב על ידי צבא הגנה לישראל נסקר ונחקר הנגב מחדש... נתברר, כי הנחושת והברזל אינם המחצבים היחידים בנגב. נתגלו מקורות פוספאט מרובים, שבחלקם הם מנוצלים, ומהם נתקבל החומר היקר למחקר אטומי: אוראניום... אבל אין לומר עדיין כי נחשפו על האוצרות הספונים בחיק המדבר הגדול ומעבה אדמתו... בנגב יבחן כושר המדע והמחקר היהודי. אולם במחקר לא סגי.

המשולש של הנגב תקוע בין שתי ארצות עוינות: מצרים וירדן... מדינת ישראל הקטנה לא תוכל לסבול בתוכה לאורך ימים מדבר התופס למעלה ממחצית שטחה. אם המדינה לא תחסל את המדבר - עלול המדבר לחסל את המדינה. הרצועה הצרה שבין יפו וחיפה, באורך של 15-25 קילומטר, המכילה רובו של העם בישראל, לא תעמוד לאורך ימים בלי ישוב רב ומבוצר במרחבי הדרום והנגב... צו קיומה של מדינת ישראל, גם צו כלכלי וגם צו בטחוני, הוא להדלים: להזרים מימי הארץ וגשמייה דרומה; להפנות הנוער החלוצי והעולים המתיישבים דרומה; לכוון תקציבי פיתוח בעיקר דרומה; לעקור חלק גדול מבתי המלאכה והחרושת ולהעבירם דרומה... לרכז מחשבת אנשי המדע והמחקר הישראליים בחקר הכוחות הגלויים והגנוזים שבעזרתם נוכל להפרות ולהפריח אדמות הדרום והנגב."

מתוך "חזון ודרך", כרך ה, עמ' 302.

נתונים על הנגב

שטח: הנגב משתרע על פני כ-13 אלף קמ"ר, שהם כ-60% משטחה של מדינת ישראל בגבולותיה הבינלאומיים.

אוכלוסייה: בין השנים 1999-2004 גדלה אוכלוסיית ישראל ב- 10.54% בסך הכל. בשלוש רשויות שבמרחב הרשות לפיתוח הנגב, הצטמצמה האוכלוסייה: בדימונה, ירוחם ובמצפה רמון. גידול אוכלוסייה ניכר נרשם בכל הרשויות הבדואיות. בשנת 2003 גדלה אוכלוסיית ישראל ב- 1.8% אבל בחלק מהרשויות המקומיות בנגב היה גידול אוכלוסייה נמוך מזה: באר שבע, ערד, מצפה רמון, עומר, אשכול, מרחבים, תמר ושער הנגב.

עלייה: בעוד שהעולים מהווים 15% מכלל אוכלוסיית ישראל, הרי שחלקם בערי הנגב גבוה יותר. למשל, עולי שנות התשעים מהווים 42.9% מתושבי ערד, 36.5% מתושבי שדרות, 31.3% מתושבי קריית גת ו- 30.2% מתושבי באר שבע.

תעסוקה: באפריל 2007 דיווח שירות התעסוקה על שיעורי אבטלה גבוהים יחסית לממוצע הארצי ברוב יישובי הנגב, למעט אילת, להבים, מיתר ועומר. דורשי העבודה היו רבים ומספר ההפניות לעבודה היה נמוך. המצב חמור במיוחד ביישובי הבדואים.

חינוך: בשנת תשס"ה היו 53.8% מתלמידי י"ב זכאים לתעודת בגרות ו- 43.7% מהתלמידים עמדו בתנאי הסף של האוניברסיטאות. ברוב המועצות האזוריות, חוץ ממרחבים, השיגו התלמידים תעודה איכותית המאפשרת להם השכלה גבוהה, במידה וירצו בכך. ביישובים הבדואים ובערי הפיתוח, חוץ מערד ומצפה רמון, היה אחוז גבוה של תלמידים שהתעודה שלהם אינה עונה לדרישות הסף.

מקור: הרשות לפיתוח הנגב ומרכז הנגב לפיתוח אזורי

"המבחן העליון של ישראל בדורנו הוא לא במאבקו עם כוחות עוינים מבחוץ, אלא בהשתלטותו, בכוח המדע והחלוציות, על שממת ארצו במרחבי הדרום והנגב."

דוד בן גוריון, מתוך "חזון ודרך", כרך ה, עמ' 309.

דוד בן-גוריון (1886-1973) - ראש הממשלה הראשון של מדינת ישראל. נולד בעיירה פלונסק שבפולין, וב-1906 עלה לארץ. בראשותו נאבקה התנועה הציונית למען הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. במאי 1948 הוביל לקבלת החלטה בעד הקמת המדינה, והנהיג את המדינה בעת מלחמת העצמאות. אחרי הבחירות לכנסת הראשונה, נבחר לתפקיד ראש הממשלה ושר הביטחון וכיהן במשרות אלה בשנים 1949-1953. הוא הנהיג את המדינה בעת קליטת העלייה ההמונית, מפעלי התיישבות גדולים, תהליכי בנייתם של צה"ל ומערכת הביטחון, ואת המאבק נגד ההסתננות והפגיעה באזרחים ישראלים לאורך הגבולות נפטר ב-1 בדצמבר 1973.

נספח ב' - העשרה

שלוש אחיות / ש"י עגנון, מתוך "אלו ואלר" (לב. כצנלסון בברכה)

שלוש אחיות דרו בבית אפל והיו תופרות כלי לבן לאחרים. מאור הבוקר עד חצות לילה, ממוצאי שבת עם חשיכה לא זזו מאצבעותיהן לא מספרים ולא מחט ולא פסקה גניחה מליבן, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. אבל ברכה לא ראו בעמלן. ואם מצאו פת חריבה לא היה בה כדי שביעה. פעם אחת נתעסקו בעשיית כתונת נאה לכלה עשירה. משסיימו מלאכתן נזכרו צרתן שאין להן כלום חוץ מעורן על בשרן, ואף הוא מזקין ותושש.

נתמלא ליבן צער.

נתאנחה אחת ואמרה כל ימינו אנו יושבות ומתייגעות לאחרות ואנחנו אפילו פיסת בד כדי לעשות לעצמנו תכריכים אין לנו.

אמרה שניה אחותי, אל תפתחי פה לשטן.

ואף היא נתאנחה עד שזלגה דמעות.

ביקשה שלישית לומר אף היא דבר. כיון שפתחה פיה ניתזה צינורה של דם מפיה וטינפה את הכותונת.

כשהביאה את הכותונת אצל הכלה, יצא הגביר מטרקלינו. ראה את הכתם. גער בתופרת והוציאה בנזיפה. ואין צריך לומר שלא נתן לה שכרה.

הוי, אילו רקקה שניה דם והשלישית הייתה בוכה, יכולים היינו לכבס את הכותונת בדמעותיה ולא היה הגביר בא לידי כעס. אבל אין הכל עשוי יפה בעתו. ואפילו הכל היה עשוי יפה בעיתו, כלומר אילו היתה זו בוכה אחר שזו רקקה דם, עדיין אין כאן משום נחמה גמורה.

שמואל יוסף עגנון (1887-1970) - נולד בגליציה ב"ח באב תרמ"ז (8 באוגוסט 1887). אביו, שלום מרדכי הלוי, היה בעל סמיכה לרבנות, אך עסק במסחר בפרוות. הוא לא למד בבית ספר, ואת השכלתו קיבל מהוריו. כשהיה בן שמונה החל לכתוב בעברית וביידיש, והירבה לקרוא את יצירות סופרי דור ההשכלה. בגיל 15 פירסם את יצירתו הראשונה - פואמה ביידיש על המקובל יוסף דלה ריינה, ובל"ג בעומר ה'תרס"ד, בגיל 16, פרסם את שירו הראשון בעברית. בל"ג בעומר ה'תרס"ז (1907) עלה לארץ-ישראל. כאן נטש לזמן מה את אורח החיים הדתי, אך חזר לדת ודבק בה עד סוף ימיו. יצירתו הראשונה שפורסמה בארץ הייתה "עגונות", בשנת 1908. על יצירה זו חתם בשם העט "עגנון" (הנובע משם היצירה), שהפך לשמו הספרותי, ומשנת 1924 - לשם משפחתו הרשמי. בשנת 1966 זכה בפרס נובל לספרות. נפטר בירושלים ב-17 בפברואר 1970, "א באדר א' תשל"ל.

מתוך: לקסיקון הספרות העברית החדשה

קהלת פרק ג:

(א) לְכָל זְמַן וְעַת לְכָל חַפְץ תַּחַת הַשָּׁמַיִם:

(ב) עֵת לְלֹדֵת וְעַת לָמוֹת עֵת לְטַעַת וְעַת לְעִקּוֹר נְטוּעַ:

(ג) עֵת לְהַרוֹג וְעַת לְרְפוּאָה עֵת לְפְרוֹץ וְעַת לְבָנוֹת:

(ד) עֵת לְבָכוֹת וְעַת לְשִׁחוּק עֵת סְפוּד וְעַת רְקוּד:

(ה) עֵת לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעַת כְּנוֹס אֲבָנִים עֵת לְחִבּוֹק וְעַת לְרַחֵק מִחֶבֶק:

(ו) עֵת לְבַקֵּשׁ וְעַת לְאַבֵּד עֵת לְשָׁמֹר וְעַת לְהַשְׁלִיךְ:

(ז) עֵת לְקַרְוֵעַ וְעַת לְתַפּוֹר עֵת לְחֻשׁוֹת וְעַת לְדַבֵּר:

(ח) עֵת לְאָהֵב וְעַת לְשָׂנֵא עֵת מְלַחֵמָה וְעַת שְׁלוֹם:

(ט) מֵה יִתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בְּאֶשֶׁר הוּא עֹמֵל:

(י) רְאִיתִי אֶת הָעֶגְזִין אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְבְנֵי הָאָדָם לְעֵנוֹת בּוֹ:

(יא) אֶת הַכֹּל עָשָׂה יְפֵה בְּעֵתוֹ גַּם אֶת הָעֵלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלֵי אֲשֶׁר לֹא יִמְצָא הָאָדָם אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֵאשִׁית וְעַד סוֹף:

שיחת עיבוד בערב היום הרביעי

מטרות

1. עיבוד וסיכום של היום.
2. דיון במפגש הבין תרבותי המתקיים בצה"ל ובמידת השוויון שהוא מקיים לאוכלוסיות השונות המשרתות בו.

הקדמה

את היום הרביעי למסע פתחנו במד"ס אופנים. לאחר מכן התארגנות בוקר ונסיעה לקבר בן גוריון, שם קיימנו לימוד בוקר בנושא חזונו של בן גוריון לנגב, המידה בה חזון זה הוגשם במציאות ומשמעותה של עשייה ציונית בנגב היום.

לאחר מכן ביקרנו בירוחם, גרעין איילים ומדרשת שדה בוקר, שם פגשנו ניסיונות לעשייה חברתית בנגב. לאחר ארוחת הצהרים המשכנו לגוש עציון, שם טיילנו ב"דרך האבות" ופגשנו את הרב יעקב מידן לשיחה על גוש עציון ומשמעותו בהיסטוריה של העם היהודי וארץ ישראל. עוד מצפה לנו היום מופע תרבות עם ג'קי לוי ואריאל הורוביץ, אך לפנינו אנו מבקשים לסכם יחד עם הקצינים יום זה.

את הסיכום נמקד בתפקידו החברתי של צה"ל בחברה הישראלית. נבקש מהקצינים להתייחס מתוך חווייתם האישית – באיזו מידה צה"ל מהווה מקום מפגש בין-תרבותי המקיים שוויון לאוכלוסיות השונות המתקיימות בו. נבקש התייחסויות גם לתחושות שהעלו בקרב הקצינים הטיוול בגוש עציון והמפגש עם הרב מידן.

בדיון זה באפשרותך לעשות שימוש בקטעים השונים המופיעים בנספח א'1 ו-א'2 (נספח א'1 מתמקד בצה"ל, בעוד נספח א'2 עוסק בנגב בין מרכז ופריפריה), על מנת להציג תפיסות שונות בנושא זה אליהן יוכלו הקצינים להתייחס.

משך הפעילות: כשעה ורבע.

מהלך הפעילות

רצוי בתחילת השיחה להזכיר לקצינים את מה שעברו לאורך היום.

לרשותך מספר שאלות לפתיחת הדיון:

- עסקנו במחצית הראשונה של היום בתופעות חברתיות שונות - פערים כלכליים, מתחים תרבותיים, סוגיות של מרכז ופריפריה... באילו מתופעות אלו נתקלתם ביחידות בהן שירתתם עד כה?
- כיצד הן השפיעו על היחידה?
- כיצד השירות ביחידה השפיע על תופעות אלו? [האם השירות העצים מתחים או דווקא מיתן אותם? האם השירות פגע בחיילים מאוכלוסיות קשות מבחינה כלכלית או דווקא הקל עליהם? וכדומה].
- כיצד התמודדו מפקדי היחידה עם תופעות אלו?

בהקשר זה ניתן להקריא לקצינים את הקטע הבא, מתוך מסמך "יעוד ויחוד":

השירות בצה"ל מזמן בעבור חייליו מפגש בין אוכלוסיות שונות בחברה הישראלית (כדוגמת מגדר, דתות, מוצא ועדות). על צה"ל לאפשר שירות שוויוני, משמעותי ומכבד לכל חייליו באשר הם תוך הקפדה על המפגש הבין תרבותי, המתקיים ביחידות השונות, מפגש אשר טומן בחובו פוטנציאל לצמיחה להעשרה הדדית ולתחושת שותפות אך גם סיכוי ליצירת מתחים וקונפליקטים. במקביל נדרש צה"ל לאפשר בעבור המתגייסים אליו מגוון אפשרויות רחב ככל האפשר.

שאלות אפשריות להמשך הדיון:

- האם הגיוס לצה"ל והשירות בו אכן זימן עבורכם מפגש או היכרות טובה יותר עם אוכלוסיות שונות מזו ממנה באתם?
- מתוך ניסיון השירות שלכם - האם צה"ל מאפשר שירות שוויוני ומכבד לכל חייליו?
- האם צה"ל תורם ליצירת שוויון חברתי ולקירוב בין מרכז ופריפריה? האם זהו תפקידו?

רצוי להתייחס גם לביקור בגוש עציון ולשיחה עם הרב יעקב מידן, ולשאול את הקצינים אילו תחושות העלו בהם הסיור והשיחה. ניתן גם לבקש מהם להתייחס להבדלים בחוויה ובתחושות בין סיור בגוש עציון לסיור בתל אביב ביום הקודם.

"לצה"ל יש תפקיד חינוכי מיוחד... מפני הייחוד ההיסטורי של אומתנו... בזאת אני מתכוון לקיבוץ גלויות, זו העובדה המרכזית של ימינו אלה... אשר ממנה תוצאות לכל עתידותינו... הצבא הוא המסגרת היחידה בארץ שבה נפגשים כשווים עם שווים ובתנאי חיים שווים יוצאי כל הגלויות, כל העדות, כל המעמדות. וכאן יש הזדמנות יחידה ויקרה לתקן... את ההתפצלות והמחיצות המרובות".

מתוך "יחוד ויעוד", דוד בן-גוריון

"צה"ל, כ"צבא העם", ימשיך לגייס לשורותיו, רבים ככל האפשר, בסדיר ובמילואים. הזרם המרכזי של החברה הישראלית שותף להסכמה המחייבת שירות בצה"ל, בסדיר ובמילואים. להסכמה זו נודעת חשיבות רבה בהבטחת חוסנו הלאומי ובשל כך ראוי לפעול במלוא המרץ לטיפוחה, לביסוסה ולחיזוקה של הסכמה זאת. על צה"ל להשתדל ליצור הזדמנויות שוות, ככל האפשר, לבאים בשערו גם כאשר הדבר דורש התייחסות ייחודית לחלק מהם, על מנת לשלבם באופן המיטבי בצה"ל בפרט ובחברה הישראלית בכלל".

מתוך מסמך יעוד ויחוד

צבא העם זה כבר לא / עופר שלח

בשטח, כמו שאוהבים לומר אצלנו, הוויכוח כבר נגמר... באופן הכי פשוט, צבא העם כבר איננו קיים מסיבה אחת: רוב אזרחי ישראל אינם משרתים בו. הנה המספרים: בשנת 2002 77% מהבנים ו- 61% מהבנות התגייסו. מחצית מהבנים שלא התגייסו שוחררו על סעיף "תורתו אמנותו", ואחרים מסיבות רפואיות, נפשיות, אי התאמה וכו'. שיעור הלא מתגייסים הולך וגדל. הוא עלה בכמעט מחצית מ- 1990 ל-2002... כשמגיעים למילואים, תפיסת צבא העם מתמוטטת לגמרי. בשנת 2000, רק אחד מכל חמישה גברים המצויים ב"פוטנציאל המילואים" (מתחת לגיל 45), שירת במילואים אפילו יום אחד. 30% מהמילואימניקים נשאו בנטל של 80% מימי המילואים. רק אחד מכל 22 גברים שירת יותר מ- 26 יום. זה רק שמץ מן הנתונים הסטטיסטיים, שמכולם עולם תמונה דומה... חיבור כל המספרים האלה נותן את התמונה הבאה: מעט יותר ממחצית הישראלים שהגיעו השנה לגיל 18 לא ישרתו שירות צבאי מלא ולא יעשו יום אחד של מילואים. במבט קדימה התמונה מתחדדת – ואם תרצו, משחירה. בפועל, השירות הפך להיות כמעט עניין של חוזה פרטי בין המשרת לבין הצבא... הצטברות הנסיבות - הגידול במחזורי הגיוס, הצרכים המשתנים, השינויים החברתיים – גרמה לכך שתפיסת צבא העם הפכה לנטל על הצבא ולא לנכס בעבורו. הדברים ידועים, אבל המיתוס עדיין חזק מכולנו.

מתוך "המגש והכסף – מדוע דרושה מהפכה בצה"ל"

עופר שלח (1960-) – עיתונאי, פובליציסט ופרשן ספורט ישראלי. כתב מספר ספרים בנושאים אקטואליים וצבאיים.

ראש אכ"א [לשעבר]: עדיף לא לגייס חיילים

מאוכלוסיות חלשות

יום שני, 11 בנובמבר 2002, מאת: מערכת וואלה!

ראש אגף כוח אדם בצה"ל [לשעבר], האלוף גיל רגב, אמר כי אינו מעוניין בגיוס חיילים מאוכלוסיות חלשות, כיוון ש"יותר משהם תורמים לצבא, אנחנו משקיעים בהם". לדבריו עדיף צבא מקצועי יותר גם על חשבון תפיסת "צבא העם"... רגב הבהיר כי הוא תומך בשילובו של כל חייל בתפקידי לחימה, אך יש לו ביקורת על כך שצה"ל משקיע בחיילים כסף רב ותרומתם של רבים מהם לצה"ל נמוכה, כיוון שהתפקידים שהם ממלאים אינם משמעותיים. חיילים המתגייסים לצה"ל וסובלים ממצוקה כלכלית בבית, או חיילים נשואים והורים לילדים זוכים לסיוע כלכלי המגיע לעתים לאלפי שקלים בחודש. רק מעטים מהם משרתים בתפקידי לחימה. דבריו של רגב חוללו סערה כבר במהלך נאומו. קצין חינוך ראשי [לשעבר], תא"ל אלעזר שטרן, התפרץ לדבריו ואמר כי "צה"ל חייב להישאר צבא העם. ערך השירות הוא לגייס שכבות רבות ככל האפשר ולטפל בהם". רגב התעמת לאחרונה עם סגן הרמטכ"ל [הרמטכ"ל הנוכחי], האלוף גבי אשכנזי, שקרא להגביר את התמיכה בחיילים משכבות מצוקה, משום שלדבריו, "יש בצה"ל חיילים רעבים".

צה"ל והפערים בחברה – העדפה מתקנת?

"...מצד אחד, שירות החובה נותן הזדמנות לפרטים משכבות סוציו-אקונומיות נמוכות לשינוי ולמוביליות חברתית. מצד שני, צה"ל משמש כזרז להעצמת הבדלים מעמדיים נתונים. לדוגמה, שני חיילים אשר קיבלו קב"א 52 וקב"א 51 – הבדל קטן לכל הדעות בנתוני הפתיחה שלהם – ונניח שההבדל נובע מעדיפות במרכיב ההשכלה שבקב"א, הראשון יתקבל לקורס קצינים, השני לא. הראשון יזכה לקרש קפיצה בהמשך, השני – לא.

מאליה עולה השאלה – האם יש מקום להעדפה מתקנת בצבא מתוך ראייה ממלכתית ולא דווקא צבאית. שאלת ההעדפה המתקנת מעמתת באופן חד את הקונפליקט שבין החתירה לבניית כוח צבאי מיטבי לבין הצורך הרחב יותר לצמצם פערים חברתיים. ייתכן ויש מקום לחשיבה בכיוון זה בצה"ל".

מתוך: "החווה בין צה"ל לחברה הישראלית: שירות החובה" / פרויקט צבא-חברה

ישראל הרגה את הנגב

דניאל בן-סימון היה כתב מדיני עד שמהפך '96 הוכיח שאין לו מושג מה קורה סביבו. הוא עבר לדבר עם האנשים שגרים בפריפריה וגילה שמשם, מדינת ישראל נראית אחרת לגמרי. הספר החדש שלו, "עסקה אפלה בדרום", מביא את הסיפור האמיתי של הנגב, האזור שמרכז את מיטב חטאי הישראליות של כל הזמנים. הוא פגש שם את נפגעי הקיפוח הממסדי לדורותיו, עיירה שאין בה איש אחד המוכשר לעבוד בהי-טק, תושבים שמעדיפים לשקוע בייאוש ובתרופות פלא במקום לשפר את מצבם, וממשלה שגם היום לא באמת אכפת לה מכל זה... "תשלח לי הצעה באי-מייל, הנה הכתובת שלי", אומר דב פרומן, הנשיא הפורש של חברת אינטל ישראל, לראש מועצת נתיבות, יחיאל זוהר, בסיומה של שיחה עגומה שניהלו על מצבו של הנגב בכלל ונתיבות בפרט (בשיחה נתגלה, למשל, שבנתיבות אין אפילו בוגר תיכון אחד בעשור האחרון שיכול לעבוד בתעשיית ההי-טק). פרומן, מאמין גדול בהי-טק כמפתח לשינוי חברתי, הציע לעשות משהו, אולי להקים מפעל ביישוב. "אי אפשר לשלוח לך מכתב רגיל בדואר?", מתעקש זוהר. "לא, במחשב זה מגיע הכי מהר", משיב פרומן. "אז אולי אפשר בפקס?", ממשיך זוהר. "לא רציתי להתערב, ידעתי ששום דבר שאגיד לא יישמע טוב", מספר העיתונאי דניאל בן סימון ("הארץ"), שתיעד את המפגש בספרו החדש, "עסקה אפלה בדרום". "בעצם רציתי להגיד לפרומן: 'דב, תירגע. כאן זה נתיבות, כאן לא כותבים אי-מיילים, כאן מדברים ישר עם אלוהים'". בקריית-גת, רק 20 דקות משם, מזכיר בן סימון, יושב מפעל ההי-טק של אינטל, "אבל בנתיבות יש תעשיית מקובלים, שהיא מפותחת בדרום הרבה יותר מתעשיית ההי-טק. לטקס פתיחת מפעל אינטל החדש בקריית-גת ב-99' הגיעו 4,000 איש. בדיוק באותו יום נערכה ההילולה לכבוד הבאבא שלום, האבא של הרב איפרגן, 'הרנטגן', ולשם הגיעו 20 אלף איש. וזה, אם תרצי, כל הסיפור של הנגב על רגל אחת".

מתוך: "ישראל הרגה את הנגב - כל הסיפור של הנגב על רגל אחת", טל בשן, NRG, 02/02/01

הנגב הוקם בחטא

אבן הריחיים, אזור הדמדומים - שלל דימויים מדכאים נפוצים למצבו העגום של הנגב, וכולם אומרים אותו דבר: הנגב הוא הכישלון של המדינה. מדובר באזור העני ביותר, הכי פחות משכיל (על פי מדדי הזכאות לבגרות), מוכה האבטלה ביותר, הננטש ביותר בידי המשכילים לטובת המרכז, הכי פחות מושקע בתשתיות. כשלוש הנגב נולד מצירוף קטלני של גורמים - החל מכך ששלחו עולים מארצות מצוקה, ללא שום מוטיבציה חלוצית, ותקעו אותם באמצע המדבר; דרך האופן שבו הנציחו ממשלות ישראל את נחשלות הדרום, עם מפעלי הטקסטיל הכושלים וקצבאות הסעד, במקום לחולל שם שינוי קריטי; ועד התלות בממסד, הייאוש וחוסר האונים שהשתלטו על התושבים עצמם, כמו גם ההנהגה המקומית החמולתית, המפולגת, שהזיקה לתושבים יותר משהועילה...

העדויות בספרו של בן סימון, כיצד נשלחו העולים היישר מהאוניות במשאיות למדבר, נוגעות בשורשי הכאב. לימים, מספרים בירוחם, אנשים סירבו לשכוח, והעבירו את הטרומה הלאה, לדור שני ושלישי. "אני מופתע כמה העבר הוא המרכיב הכי חזק בתודעה של האנשים כאן", אומר אריה מימון, ראש אגף החינוך בירוחם. "הם לא מסוגלים לשכוח את העלבון ההוא, ואפילו מטפחים אותו כדי להצדיק את המצב שבו הם נמצאים".

מתוך: "ישראל הרגה את הנגב - כל הסיפור של הנגב על רגל

אחת", טל בשן, NRG, 02/02/01

אשמת הבטחוניזם

הרבה סיבות הפכו את הנגב למה שהוא - שטח ההפקר של המדינה, אבל יותר מכל היתה זו מנטליות הבטחוניזם הישראלית, שהנגב שילם את מחירה, ובגדול. "אצלנו, מה שלא מדיף ריח של איום בטחוני לא נחשב, ולכן תראי את יישובי הצפון או ההתנחלויות לעומת הנגב. סעי לקרית-שמונה ותביני. כשהייתי בקרית-שמונה אמרו לי שם שהם מתנגדים לנסיגה. לא הבנתי איך זה, לא לרצות עתיד בלי קטיושות? הם ענו בפירוט: 'אם תהיה נסיגה - אנחנו נהיה כמו נתיבות. הצבא ילך, התקשורת תלך, ראש הממשלה לא יבוא לבקר. מי ירצה לשמוע מאיתנו?'..."

הלוא אם היו משקיעים גרם אחד של היכולת ותשומת הלב שהוקדשו לחיסול של ראד כרמי במחשבה על עתידה של ירוחם, או אופקים, הדברים היו נראים לגמרי אחרת. לצערי זה לא מזיז לאיש. את ההנהגה שלנו מעניין רק ביטחון. כל פוליטיקאי שנבחר הופך מיד למועצת הביטחון... את מבינה? אז מה הפתרון? אתה מצייר תסריט שחור לגמרי - הרי גם כשמצליחים כאן עם החינוך וההי-טק, הטובים עוזבים". בכלל לא, אני דווקא אופטימי. אני מאמין שיהיה כאן מה שימשוך אנשים להישאר, שיהיה היי-טק ויהיו כאן תושבים ויהיה כאן חינוך. אני מאמין שבסופו של דבר הנגב יתגבר על כל טירופי השלטון, פשוט מפני שהוא כאן. אין לנו ארץ אחרת, פה זאת המציאות".

מתוך: "ישראל הרגה את הנגב - כל הסיפור של הנגב על רגל

אחת", טל בשן, NRG, 02/02/01

נספח ב' - העשרה

יחסי מרכז – פריפריה, זאב צחור

לפני כ- 200 שנה ערך נפוליון בונפרטה, גנרל צעיר בצבא הצרפתי, מסע בזק לכיבוש ארץ-ישראל. מבחינה צבאית היה המסע כישלון, ונפוליון הסתלק מהארץ בעור שיניו. אף-על-פי-כן היה המסע הכושל הזה לנקודת זינוק כפולה: נפוליון היה זמן קצר אחר-כך לשליטה הגדול של צרפת, וארץ-ישראל הפכה, בזכותו, לראשונה מזה מאות שנים, ליעד מבוקש לתיירים, לעולי רגל, ובעיקר לחולמי חלומות.

ספרי המסע לארץ-ישראל שפורסמו במאה ה-19, היו פופולריים מאוד באירופה. הם היו אחד הגורמים החשובים בהתעוררות הלאומית היהודית. לאורך מאות שנים התייחסו היהודים אל הארץ כאל מחוז כיסופים דתי, שבו עתידיים להתרכז היהודים. שובם לארץ הקודש לא יתרחש במהלך ההיסטוריה, אלא רק לאחר תום ההיסטוריה. או אז יבוא משיח ותפרח מלכות ישראל השמימית. והנה עתה, בעקבות נפוליון, הפכה הארץ מחלום משיחי לישות גיאוגרפית.

תהליך ההשכלה של היהודים שהתחולל אז, הוליד את החילוניות. החילוניות הולידה את הלאומיות. הלאומיות הולידה את הציונות, הציוניות הולידה את ההתיישבות, וההתיישבות הייתה התשתית ממנה נולדה מדינת ישראל. המרכיבים הללו היו שילוב של כיסופים רגשיים ואידיאולוגיה פוליטית.

ההתיישבות הייתה המקום בו התקיים המפגש בין האידיאולוגיה לאנשים שהיו מוכנים להגשים אותה. אלה היו אנשים מיוחדים, שקיבלו על עצמם את המאמץ העצום שנדרש להפוך רעיון מופשט למציאות. פעם קראו להם חלוצים. עוד בימים הראשונים של הציוניות הם עלו לארץ כדי לבנות בית ביסוד המעלה שבגליל, או בעקרון שנחשבה לנגב.

בראשית המאה דרש מתווך נדל"ן יהודי בפולין עבור מגרש בוואדי סיר שליד באר-שבע (היום עמק שרה), מחיר זהה למחיר מגרש ברטיסבון בירושלים (היום רחביה). הוא לא הטעה את לקוחותיו. אדרבא: במודעת המכירה שפרסם הדגיש שוואדי סיר היא "ישימון ציה", ואילו רטיסבון "סמוכה לחורבות המקדש". אבל אז היה יתרון גדול לישימון שהוא ארץ בראשית טהורה, על פני סמטאותיה המלוכלכות של עיר עתיקה וצפופה.

ב-1909 הוקמו בעת ובעונה אחת שני יישובים: האחד, במרכז, נקרא תל-אביב, והשני, הרחק מהמרכז, מזרחה לירדן, נקרא דגניה. מלכתחילה היה ברור שתל-אביב תהיה גדולה יותר מבחינת מספר התושבים. הדגש בה יהיה על איכות חיים של הפרט. ברור היה שדגניה תהיה כפר קטן. לנכונות לחיות רחוק, באזור קשה ומסוכן, היה מחיר אישי כבד, אבל הייתה גם תמורה חשובה. החלוציות זכתה אז להוקרה רבה. מעצביה של דגניה היו לנושאי הדגל של ההנהגה הלאומית. אהרון דוד גורדון, לוי אשכול, קדיש לוז, יוסף בוסל, שמואל דיין - הם רק חלק מאותם מעטים שכתובתם היה בדגניה. רבים מן האבות המייסדים קשרו את גורלם בפריפריה, ולאחר מותם הם נטמנו בה: טרומפלדור בתל-חי, מאיר יערי במרחביה, יצחק טבנקין בעין חרוד, ברל כצנלסון בכנרת ובן-גוריון בשדה בוקר. הקשר שלהם אל הספר היה מרכיב חשוב בצמיחתם להנהגה הלאומית.

תל-אביב הייתה העיר העברית הגדולה ביותר, ירושלים הייתה העיר הקדושה ביותר, אבל היוקרה הרבה ביותר הייתה לנגב ולגליל. תנועות הנוער, שבסיסן היה בעיר, חינכו את חבריהן לעזוב אותה ולהרחיק לכפר. "זו הדרך אחרת איננה, בה ללכת עד תום" דקלמו בתנועות הנוער והתחייבו לחיות חיי חלוץ, הרחק מהמרכז. האירועים ההרואיים של היישוב קשורים בהקמת יישובים חדשים בספר: חניתה (1938), שלושת המצפים בנגב (1943), "א הנקודות (1946). איזה כבוד היה להשתתף במעמד העלייה של הקרקע, איזה כבוד היה להימנות עם החלוצים ההם. המעמד היוקרתי של החלוצים שבנו את ביתם בפריפריה הלך והתעצם והגיע לשיא עם הקמת המדינה. בטקס העלייה על הקרקע של אחד הקיבוצים בנגב בירך לוי אשכול, שר האוצר דאז, את המתישבים באומרו: "יותר זול למדינה שכולכם תגורו על חשבונה מעתה ועד עולם במלון תל-אביב", אבל הוא הוסיף: "בחרנו להשקיע בכם לא בגלל שיקולים קיומיים: נכונותכם לחיות כאן מאפשרת את קיומו של המלון בתל-אביב".

למרות היוקרה שהייתה לפריפריה, הרוב הגדול לא ויתר על הנוחות ועל היתרונות של המרכז. האידיאולוגיה שהקנתה יתרון לפריפריה תורגמה לאמפתיה ולהענקת יתרון למנהיגים מהעמק, מהגליל ומהנגב. בכנסת הראשונה היה מספרם של חברי הכנסת מהקיבוצים ומהמושבים גדול ממספר חברי הכנסת מתל-אביב.

בראשית שנות ה-50 החל כרסום ביוקרת הפריפריה בתודעה הלאומית. ראשיתו של הכרסום עם בוא העלייה הגדולה. הטעות הגדולה ביותר של מדינת ישראל הצעירה הייתה הפניית העלייה הגדולה לפריפריה. האבות המייסדים, שבאו מן הספר, היו משוכנעים שהרעיונות אותם טיפחו בדבר יתרון הפריפריה מתאימים לכולם. גם לעולים. הם שלחו את העולים מתימן לראש העין, שנחשבה למקום רחוק, על עולים מרומניה הם הטילו להקים את ירוחם בלב הנגב, עולים מטוניס נשלחו לחצור הגלילית. שולחיהם לא היו ערים לכך שהאתוס החלוצי, העבודה החקלאית והמגורים בכפר המרוחק מתאימים רק למעטים. המעדר, שוותיקי העלייה השנייה כה אהבו להצטלם כשהם אווזים בו, היה עבור העולים מצפון אפריקה סמל לכישלון אישי. מה שלקבוצה אחת היה סמל חיובי, להתפאר בו, היה לדידה של קבוצה אחרת סמל שלילי, להתבייש בו. החקלאות שהייתה ליוצאי מזרח אירופה ביטוי לקדמה תרבותית, הייתה ליוצאי צפון אפריקה ביטוי לנחשלות תרבותית.

השוני המהותי בתפיסת הסמלים בין הוותיקים, שרובם היו יוצאי אירופה, לבין המהגרים החדשים, שרובם היו יוצאי ארצות האסלאם, התגלה רק בדיעבד. מאוחר מדי. הסיבה העיקרית לאיחור בזמן היה מצבם ומעמדם של העולים החדשים: הם היו פליטים קשי יום, ללא שפה, ללא מעמד, ללא הנהגה מוסכמת. לאורך שנות ה-50 תשומת לבם המיידית הייתה נתונה למלחמת ההשרדות אישית. רק בשלהי העשור החלה להתגבש בקרבם זהות עצמית. אבל בשלב הזה כבר נקבעה העובדה הגיאוגרפית המהותית: מקום קליטתם של המוני המהגרים, בעיקר מארצות אסיה ואפריקה, נקבע הרחק מהמרכז.

למרחק מן המרכז הייתה משמעות חשובה ביותר למצבם התרבותי, הכלכלי והחברתי של העולים. מלכתחילה הם היו קבוצה חלשה יותר, משכילה פחות. עתה נוסף לכך המרחק ממקורות התעסוקה, ממרכזי התרבות, ממוקדי ההשכלה. הכפר או העיירה בהם התגוררו, היו למצבור חברתי של תסכול ועליבות. הדימוי העצמי של התושבים היה נמוך, והוא שהקרים גם של הדימוי הקולקטיבי שלהם ושל מקום מגוריהם. הכרסום היה מהיר וחד משמעי. הוא יצר מעגל קסמים: כך, למשל, היה קשה לגייס לבתי-הספר מורים טובים. מערכת החינוך הירודה גרמה לפגיעה נוספת ביוקרה, וזו גרמה לאלו שהצליחו להיחלץ מהמצוקה לשאוף להסתלק ולעבור למרכז. בתוך זמן קצר איבד רעיון ההתיישבות בספר את כוח המשיכה שהיה לו בעבר. כמה כעס דוד בן-גוריון כאשר הסתבר לו שהקצינים בצבא הקבע בונים לעצמם שכונה ליד תל-אביב. במיוחד הכעיס אותו שהם קראו לשכונתם "צהלה".

צהלה וירוחם נבנו באותו זמן. האחת הפכה לשכונה שהכול שאפו לרכוש בה בית, והשנייה הייתה לעיירת פיתוח מדברית, שתושביה ביקשו להיחלץ ממנה. השילוב של הניתוק, העדר תעסוקה, העדר הנהגה טבעית, העדר שפה, הוליד תחושה עמוקה של השפלה. העולים שהובאו לקריית שמונה או לבאר-שבע בלי שנשאלו, חשו כאילו הוותיקים ביקשו להרחיקם מסיבתם.

רק בשנות ה-60 החלה להבשיל בישראל ההכרה, שהחלטה לשלוח את העולים לפריפריה הייתה טעות. מעתה ואילך נעשה מאמץ לאומי לסייע לעיירות הפיתוח ולמושבי העולים. ניתנו מענקי פיתוח למפעלי תעשייה בנגב ובגליל, ושכר עידוד למורים. אלא שנתגלה, ושוב מאוחר, שהמענקים הביאו יותר נזק מתועלת. מפעלי התעשייה שהופנו לקריית-שמונה ודימונה, היו עתירי עבודה ודלי שכר. המורים שניאותו ללמד בפריפריה, היו בדרך-כלל צעירים חסרי ניסיון. בתי-הספר שנבנו בחיפזון, היו ברמה נמוכה, וכך הפער שהיה מלכתחילה הלך והתרחב.

ב-1977 התחולל מהפך פוליטי. לאחר עשרות שנים של שלטון תנועת העבודה כבש הליכוד את השלטון. במערכת בחירות זו הביעו המוני בוחרים מן הפריפריה את תסכולם ואת תביעתם הנחרצת לשינוי במעמדם. השוני בדפוס הצבעתם היה אחת הסיבות החשובות למהפך. מנהיג הליכוד, מנחם בגין, שהיה לראש הממשלה, הבטיח "להיטיב עם העם" והתכוון להקצות תשומת לב לסגירת הפער. הוא יזם את פרויקט "שיקום השכונות", שאמור היה להעלות את רמת החיים והתרבות של תושבי השכונות. אבל כגודל הציפייה כך גודל האכזבה: "שיקום שכונות" התגלה כפרויקט שהיטיב עם הפוליטיקאים. לתושבים העניק הפרויקט קישוטים קוסמטיים, באמצעותם ביקשו הפוליטיקאים לטייח את העזובה. אזורי המצוקה המשיכו בשקיעה איטית.

בראשית שנות ה-80 צץ סיכוי חדש: בעקבות הסכם השלום עם מצרים הורדו ההתנחלויות בסיני. אלפי התושבים המפונים קיבלו פיצוי כספי וחיפשו מקום חדש. משום מה לא היה מי שיעודד אותם להתיישב מחדש בנגב, ולכן גם הסיכוי ליישב בפריפריה שכבה חזקה הוחמץ. לעומת זאת, באותה עת הוחלט להפנות לנגב ולגליל גל עלייה חדש שהגיע מאתיופיה. הטעות של קליטת העולים בשנים הראשונות של המדינה חזרה על עצמה. שילובם של האתיופים בחברה הישראלית היה קשה ממילא, וההחלטה להרחיקם מהמרכז הוסיפה קושי על קושי. הפער בין המרכז לפריפריה התרחב.

בעקבות נפילת הקומוניזם והתפוררות ברית-המועצות, הגיע לארץ בשנות ה-90 גל עולים גדול. כמו בעבר, הופנו גם הם לפריפריה. יישובים כמו שדרות ואופקים כמעט הכפילו את עצמם במהלך העשור. גם נצרת עילית, כרמיאל ובאר-שבע צמחו בקצב מהיר. הפעם היו רבים מהעולים בעלי השכלה ומקצוע. הם הביאו עמם יוזמה ותנופה כלכלית. המרכז קלט חלק קטן יותר מהעולים, ובכל זאת גם הפעם הפער לא הצטמצם. הסיבה לכך הייתה שמעכשיו פעלה המערכת הסלקטיבית מעצמה. אנשי המדע והרופאים שבאו מהמוסדות היוקרתיים של ברית-המועצות נקלטו במרכז, ואילו בפריפריה נותרו אלו שתעודותיהם המקצועיות היו מרשימות פחות. במהלך השנים שבהן הפכו ערי הפיתוח למקומות בעלי דימוי ירוד, נשכחו שירי תנועות הנוער, שפעם פיארו את הנגב והגליל. החלוצים מחניתה ומרביבים היו כבר בני 70-80. בהשקפים על נעוריהם הרחוקים, זכרו ימים אחרים שבהם היה מכובד לעזוב את תל-אביב למען חלום הנגב והגליל. חסרי אוניס הם ראו כיצד, במלאות 50 למדינה, יזמה ועדה מיוחדת עשרות אירועים לאומיים. החגיגות התרכזו במרחב שבין חדרה לגדרה. החלוצים נשכחו. והנה, למרות התמונה הפסימית, נראה שמהו חדש מתחיל להתרקם. משהו הטומן בחובו בשורה לפריפריה. ההתבוננות בהיסטוריה האנושית חושפת מרכיבים פרדוקסאליים. אנו מגלים שלפעמים כוח הופך לחולשה וחולשה הופכת לכוח. כך מתחולל עכשיו ביחסי מרכז - פריפריה שינוי מעניין ונוסך תקווה. היתרונות שהעניק המרכז לאחר הקמת המדינה, היו אבן שואבת להמונים שהפכה אותו למחוז חפץ. היתרון הזה הופך במהירות לחיסרון. ההמונים שגדשו את המרכז, הפכו אותו לצפוף, רועש ומאיים. פקקי התנועה ועשן המכוניות היו למפגע והחלו לכרסם באיכות החיים וביוקרת המרכז. אט אט נחשפים המרחבים הפתוחים בנגב ובגליל כאלטרנטיבה הטומנת בחובה אופציות חדשות. אולי בפתח ממתין שינוי.

פרופ' זאב צחור - נשיא המכללה האקדמית ספיר, מרצה להיסטוריה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

<http://lib.cet.ac.il/Pages/printitem.asp?item=4825>

יום ה': "שבעים שמות - שבעים פנים"

סיכום המסע ייעשה דרך התבוננות בעיר ירושלים בזוויות שונות וכיצד העיר המכילה פנים רבות, מביאה לידי ביטוי את כלל צירי המסע.

לימוד הבוקר יעסוק בזוויות השונות דרכן ניתן להסתכל על ירושלים (עיר הקודש / עיר בירה / מיקרוקוסמוס של החברה הישראלית...), בייחודיותה של ירושלים, לאחר מכן באמצעות סיורי הבחירה האישית יוכל כל חניך לבחור את זווית המבט המסוימת להתבוננות בירושלים.

סיכום כלל צירי המסע ייערך בסיור המסכם בהר הרצל.

תוכן	זמן
ארוחת בוקר והתארגנות	7:45-7:00
נסיעה לארמון הנציב	8:30-7:45
<u>לימוד בוקר- תצפית ארמון הנציב</u> 8:45-8:30 תצפית מכללתית 9:45-8:45 סדנה בצוותים	9:45-8:30
עליה לאוטובוסים- 6 סיורים בירושלים- לפי בחירה אישית	9:45
סיורים בירושלים (סיום בהר הרצל) - "מעורב ירושלמי" סיור בשכונת נחלאות. - "בין חומות של אמת לחומות שבלב"-על חומות ואנשים בי"ם. - "לעולם לא מלחמת אחים!"- על מתח ואחדות בין השורות. - החוויה הארכיאולוגית בעמק צורים. - אמת המים בארמון הנציב. - סיור מור"ק 67' הר הזיתים (מגבעת התחמושת לשער האריות)	13:15-10:00
א. צהריים והחלפת אוטובוסים בחניון הר הרצל	13:45-13:15
סיור מסכם בהר הרצל- בצוותים	15:15-13:45
התכנסות לטקס	15:30-15:15
טקס מכללתי מסכם	16:15-15:30
סיום צוותי	16:35-16:15
עליה לאוטובוסים	16:45-16:35
נסיעה לגלילות ופיזור	18:30-16:45

ירושלים של מעלה וירושלים של מטה

פעילות פתיחה ליום החמישי

מטרות

1. בחינת העיר ירושלים במתח שבין קדושה לאומית ודתית לעיר רב-תרבותית.
2. פתיחה לסיור בירושלים.

הקדמה

ירושלים הינה העיר הקדושה ביותר לעם היהודי, השלישית בחשיבותה למוסלמים ומרכזית ביותר גם עבור הנצרות. היא העיר הגדולה ביותר בישראל, אך גם אחת העניות שבהן. היא מכילה בתוכה קבוצות רבות שונות, המקיימות ביניהן יחסים של דו קיום מתוח, שלעתים אף מופרע בהתנגשויות קשות. מאפיינים אלו הופכים את ירושלים לעיר מורכבת ומרתקת ביותר. בפעילות זו נעמוד על מורכבות זו של ירושלים, במתח שבין "ירושלים של מעלה" ל"ירושלים של מטה", בין הקדושה שמהווה ירושלים עבור כל אחת מהקבוצות, לבין הצורך בהתפשרות עם המציאות ועם הקבוצות האחרות שמכילה ירושלים.

משך הפעילות: כשעה. הנחיה: מנחה בית מורשה.

מהלך הפעילות

חלק את הקצינים לשתי קבוצות. הכרז על תחרות בין הקבוצות (אנו יוצאים מתוך הנחה שבשלב זה של המסע האווירה הינה יותר קלילה ופתוחה): על קבוצה למצוא כמה שיותר פתגמים, אמרות, פסוקים, שמות וציטוטים המזכירים את ירושלים.

שאל:

- מה יכולות ללמד האמרות שמצאתם על משמעותה של ירושלים עבור העם היהודי?
- כיצד אפשר להתמודד עם המתח שבין קדושתה של ירושלים לעם היהודי, היותה של ירושלים מרכז הזהות שלנו, עם הצורך להתחשב בדעות וקבוצות אחרות להן היא קדושה והמתגוררים בתוכה? [למנחה: סקירה כללית על משמעותה של ירושלים בדעות השונות תמצא בנספח א'.]

אמור:

המסורת היהודית מציעה לנו דרך מסוימת להתמודד עם מתח זה. אין זה פיתרון קסם למתח, שתמיד יישאר, אלא מעין אופן התייחסות בסיסי, זאת על ידי ההבחנה בין "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה".

קרא עם הקצינים את המובאה ממסכת תענית בנספח א', יחד עם הפירוש המוצע לה.

ודא שהם מבינים את הפירוש המוצע למובאה, המדגיש את סכנת כפיית האידיאל שלנו על המציאות, הכוללת גם אחרים תוך התעלמות מצרכיהם ונקודת מבטם. הפעולה האנושית היא פעולה בתוך המציאות, ב"ירושלים של מטה", ועלינו להשיג ראשית כל גאולה אנושית, שבהכרח כוללת פשרה עם המציאות ועם האחרים איתם עלינו לחיות, ודורשת חתירה מתמדת לסולידריות ושותפות למרות פוטנציאל הקונפליקט.

למנחה: לפניך שתי אפשרויות להמשך הפעילות:

אופציה א:

שאל:

- מה הייתם מגדירים כקדוש לכם, כבני אדם וכמפקדים?
- מול מי הייתם צריכים בעבר או בהווה להתמודד על הגשמת "קדושה" זו במציאות?
- כיצד התמודדתם עם מתח זה?
- נסו לתאר התמודדות זו במונחים של "ירושלים של מעלה" ו"ירושלים של מטה" (במקום ירושלים דברו על הדבר הקדוש לכם).

אופציה ב:

המשך וקרא עם הקצינים את נקודת מבטו של יהודה עמיחי באשר למשמעותה של גאולה ב"ירושלים של מטה".

שאל:

- מהי משמעותה של הגאולה ב"ירושלים של מטה" בעיני עמיחי?
- איזה ערך הוא מציב כראשון שצריך לכוון אותנו?
- אילו ערכים או תופעות הוא מבקר לדעתכם?
- האם הייתם מציעים נקודת מבט אחרת בשאלה מהי משמעותה של "גאולה" ב"ירושלים של מטה"?

סכום:

ירושלים מכילה בתוכה מורכבות רבה, ראשית, בהיותה מקום מרכזי מבחינה לאומית ודתית ליהדות, לאסלאם ולנצרות. שנית, בהיותה מכילה קבוצות רבות ושונות זו מזו, שכל אחת מהן הייתה רוצה לראות את ירושלים כעיר בצלמה ודמותה. מורכבות זו הופכת את ירושלים לעיר בעלת עושר אנושי ייחודי, אך גם לזירה של התנגשויות בין קבוצות שונות. השאלה העומדת בפנינו היא כיצד יש להתמודד עם מתחים אלו בין קבוצות, בין ערכים, בין מה שקדוש לי למה שקדוש לאחרים. שאלה זו רלבנטית לתחומים רבים בחברה הישראלית: כיצד למשל עלינו להתמודד עם העובדה שמחד השירות בצה"ל מהווה עבור חלק גדול בחברה הישראלית ערך "קדוש" וגורם מלכד, ועבור קבוצות אחרות (ערבים וחרדים למשל) גורם שמדיר אותם מהחברה הישראלית. וכיצד כמפקדים ביכולתנו לעמוד על הערכים והנורמות הנראים לנו מקודשים ולחנך להנחלתם, אך תוך התחשבות באמונותיהם, כבודם ורגישויותיהם של חיילינו. כעת נצא לספורים בירושלים, כשכל סיור יראה את ירושלים באופן אחר עם דגשים אחרים. גם בהם, כמובן, נוכל לפגוש רק חלק מירושלים.

נספח א'

רבי יוחנן בן נפחא (180-279 לספירה), הוא ר' יוחנן, גדול אמוראי א"י ועורך התלמוד הירושלמי. חי בארץ בתקופה שבבל קבלה את ההגמוניה על עם ישראל, ונלחם בכל כוחו להשאיר את ארץ ישראל כמרכז התורה. מנע ירידה מהארץ ומכירת קרקעות לנכרים.

מתוך: דעת – אנציקלופדיה יהודית

(תהלים קכב, א-ג)

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שְׁמֵחָתִי בְּאֶמְרֵים לִי בֵּית ה' גִּלְגָּל

עֲמֻדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בְּשַׁעְרֵיךָ יְרוּשָׁלַיִם

יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה כְּעִיר שְׁחָבְרָה לָהּ יַחְדָּו

"אמר רבי יוחנן: אמר הקדוש ברוך הוא, לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה. ומי איכא [וכי יש] ירושלים למעלה? אין [כן], דכתיב 'ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו'."

(מסכת תענית, תלמוד בבלי)

קיימים פירושים שונים לאמירה זו. בהקשר שלנו אנו מציעים את הפירוש, כי תמיד ישנו הבדל בין האידיאל למציאות, בין "ירושלים של מעלה" ל"ירושלים של מטה". הסכנה היא להתעלם מהפער הזה, ולנסות לכפות את האידיאל תוך התעלמות מהמציאות הממשית ומהאחרים הממשיים שמולנו, ובלי להתחשב בצרכיהם ונקודת מבטם. האתגר שלנו הוא להצליח להביא גאולה ותיקון **אנושיים** ב"ירושלים של מטה", ואלו בהכרח כוללים פשרה עם המציאות ועם האחרים איתם עלינו לחיות. בהקשר זה ניתן לשאוב גם מהתלמוד הירושלמי: "ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו" - **"שהיא עושה כל ישראל לחברים"** (ירושלמי, חגיגה פ"ג, ה"ו). וניתן לפרש: האתגר ב"ירושלים של מטה" הוא להצליח ליצור סולידריות ושותפות למרות השוני ופוטנציאל הקונפליקט.

והנה נקודת מבט נוספת:

תיירים / יהודה עמיחי

"ביקורי אבלים הם עורכים אצלנו,
יושבים ביד ושם, מרצינים ליד הכותל המערבי
וצוחקים מאחורי וילונות כבדים בחדרי מלון,
מצטלמים עם מתים חשובים בקבר רחל
ובקבר הרצל ובגבעת התחמושת..."

פעם ישבתי על מדרגות ליד שער במצודת דוד, את שני הסלים הכבדים שמת לידי. עמדה שם קבוצת תיירים סביב המדריך ושימשתי להם נקודת ציון. "אתם רואים את האיש הזה עם הסלים? קצת ימינה מראשו נמצאת קשת מן התקופה הרומית. קצת ימינה מראשו". אבל הוא אז, הוא אז! אמרתי בליבי: הגאולה תבוא רק אם יגידו להם: אתם רואים שם את הקשת מן התקופה הרומית? לא חשוב: אבל לידה, קצת שמאלה ולמטה ממנה, יושב אדם שקנה פירות וירקות לביתו."

הכירו את ירושלים:

בירת מדינת ישראל והעיר הגדולה ביותר במדינה. מרכז חיי העם היהודי בימי קדם, ומושא געגועיו בשנות הגלות. העיר מקודשת לשלוש הדתות המונותיאיסטיות: היהדות, האסלאם והנצרות.

ירושלים שוכנת בהרי יהודה, בין הים התיכון לים המלח, ברום של 650-840 מטר מעל פני הים, באזור ספר המדבר. אוכלוסיית העיר כוללת מגוון רב של תושבים - מכל הדתות והעדויות. ירושלים היא אחת הערים העניות ביותר בארץ, ואחת המתוחות ביותר - מרבית ההפגנות ואירועי המחאה השונים מתרחשים בה, ואחוז גבוה מפיגועי הטרור במאבק הישראלי-פלסטיני בוצעו בירושלים.

ירושלים היא העיר הקדושה ביותר ליהדות. קדושתה נובעת מהאמונה שזהו המקום בו בחר הבורא לשכן את שכינתו ושמו (ועל כן היא נקראת בתהילים **עיר האלוהים**), ומהאמונה בקיומם של בתי המקדש כפי שנכתב בתנ"ך. במסורת היהודית נאמר גם שאבן השתייה, שהייתה מתחת לקודש הקודשים, היא הסלע שממנו הושתת כל העולם, ומקום עקידת יצחק. ירושלים אינה מופיעה בחמשת חומשי תורה, אך מופיעה בשמה פעמים רבות בשאר ספרי התנ"ך (653 פעמים) ובמשנה ובתלמוד, ויש המציינים 70 שמות שונים לעיר. בתפילה יש מצווה להפנות את הפנים לכיוון ירושלים, ובירושלים עצמה - לכיוון הר הבית.

ירושלים ירושלים למה ירושלים? /

יהודה עמיחי

בירושלים הפל סמלים, אפלו שני אוהבים בה יהיו סמל, כמו הארזה, כמו כפת הזקב כמו השערים.

לפעמים הם אוהבים על סמליות רכה מדי ולפעמים הסמלים קשים כאבן וחדים קמסמרים.

לכן הם אוהבים על מזרן של תרנגול קפיצים קמספר המצוות, מצוות עשה ולא תעשה, עשי ולא תעשי, וזה טוב לאהבה ולתענוגיה. והם מדברים בקולות פעמונים וקולות מואזין וליד מטתם נעלים ריקות כמו על פתח מסגד. ועל מזוזת ביתם כתוב: "ואהבתם ככל לבבכם וככל נפשכם".

לפי האמונה באסלאם, מחמד הורה על המוסלמים בתחילה להפנות את פניהם בתפילתם לכיוון ירושלים (כשם שעושים היהודים), אולם מאוחר יותר שינה את הוראתו, וקבע שיש להפנות את הפנים בתפילה לכיוון מכה. השינוי משתקף כבר בקוראן אולם הסיבה לשינוי אינה ברורה. אחד מתארי ירושלים באסלאם, עד היום, הוא "אולא אל-קיבלתיין" (أولى القبلتين), כלומר כיוון התפילה הראשון. באל-מדינה נמצא מסגד המכונה "ד'ו אל-קבלתיין" (ذو القبلتين), כיוון שיש בו שתי גומחות תפילה - אחת פונה לכיוון ירושלים, ואחת לכיוון מכה. המוסלמים מייחסים לירושלים מעמד קדוש מראשית האיסלאם. הסונים רואים את ירושלים כמקום הקדוש השלישי בחשיבותו, אחרי מכה ואל-מדינה, ולפיכך היא מכונה "ת'אלת' אל-חרמיין" (ثالث الحرمين) - השלישי מבין המקומות הקדושים. המסגדים על הר הבית נבנו במאות 7-8 לספירה, ומאז הם משמשים לעלייה לרגל וכסמל רב-משמעות.

לנצרות בראשיתה היה יחס דו ערכי לירושלים. מחד היא העיר בה חי ומת ישו. מאידך, חורבנה של העיר נתפס כעונשם של היהודים על שדחו את ישו כמשיח. גישות רבות בנצרות מתייחסות לירושלים באופן מטפורי, כסמל למקום קדוש או טהור באשר הוא. מסעות הצלב המפורסמים בימי הביניים נועדו לשחרר את ירושלים מידי "הכופרים" המוסלמים. כיום נחשבת ירושלים אתר קדוש בעיני כל העדות הנוצריות, וביקור בה נחשב לזכות גדולה.

נספח ג' – העשרה: טורקוואטו טאסו (1575) "ירושלים המשוחררת"

52

הוא רצה לנסותה בקרב, כי חשבה לגבר-
יריב ראוי לגבורתו. היא, הולכת בשביל מתפתל במדרון,
תרה אחר שער לבוא בעדו אל העיר, הוא עקב בשקיקה אחריה,
ולפני שהשיגה הרעיש שריונו והיא פנתה וקראה:
"אתה! מה תביא כי נחפזת כל – כך?"
והוא עונה: "קרב ומות".

53

"קרב ומוות תקבל" אמרה היא " אם זאת תבקש",
עומדת מולו בלי פחד,
טנקרד, הרואה את אויבו על רגליו, ירד גם הוא
מן הסוס, ושניהם אוחזים מתכתם החדה,
משחיזים גאותם ומציתים איבתם, בוחנים זה את זה,
דומים לשני שוורים יוקדים בזעם.

54

הו לילה, שבחיקך החשוך והעמוק,
ובחיק השכחה- חבוק מעשה כה אדיר,
היאה לשמש הזוהר, לתאטרון מלא עם רב,
אנא, הנח לי לרשמו ובשלוה לתארו ולשלחו
אלי ימים יבואו; הנח לה לתהילתם שתמשיך ותשרוד
ומצבת עולם לחשכתך תזרח בתפארתם.

55

הם לא הסתירו עוד ולא הכחישו את תאוותם.
לא בפאר היו מעיניהם, גם לא באמנות הלחימה;
הדו- קרב אינו יפה, נכון, מרהיב. אפלה וזעם
תפסו את מקום האמנות. יכולת לשמוע את חרבותיהם
חורקות להחריד על פני קשיות מתכת. רגליהם קבועות
וידיהם בלבד זזות. אף איבחה אינה לשוא,
אף פריצה לריק.

60

"הלא חבל שמעשה גבורה שכזה יכוסה בשתיקה,
אך גורלותינו הסותרים מנעו מאיתנו תשואות.
אנא, אם יש מקום לה, לתחינה, בין כלי הנשק,
גלה נא לי את שמך ותארך,
למען אדע, מנצח או מת,
מי העניק לי כבוד ויקר".

61

והגבירה האיומה משיבה: " לשוא תשאל,
כי הנוהג אוסר כל גלוי. אהיה אשר אהיה,
רואה אתה אחד מבין השנים ששרפו את מגדל המצור הגדול".
לשמע הדברים בער בו טנקרד בחרון:
"רעה השעה בה דיברת. דבריך,
כמו שתיקתך, מורים לי, הו ברבר, לנקום!",

56

כלימה גוררת חרון אלי נקמה
והנקמה מלבה את החרפה, וכך עוד כוח,
עוד ועוד נוסף אל המכות. מרגע לרגע הקרב מתהדק ונסגר
ואין עוד טעם להניף חרבות.
בניצב הם מכים, ברוע אטום, מוחצים מגן אל מגן,
קסדה בקסדה.

57

שלוש פעמים, בזרועות חשוקות, הקיף האביר
את הגבירה, ושלוש פעמים התירה עצמה
מצבת חיבוקיו- חיבוקי אויב אכזר, לא חיבוקי אוהב.
חוזרים הם אל החרב, צובעים את להבם
בשלל פצעים, עד שבסוף, תשושים ומתנשפים,
הם נפרדים, ולאחר עמל ופרך שוב נושמים.

58

האחד מביט בחברו- משעיין עלי חרבו משא גופו,
דמו ניגר, אחרון הכוכבים אוסף קרניו
בפני השחר הנצת במזרח,
טנקרד רואה את דם אויבו נוזל ואת גופו שלו שלם כמעט.
הוא חוגג ונמלא גאווה.
אהה, רוחנו הנואלת,
שהבל פי פורטונה יטאטא לכל רוח.

59

איש אומלל מה זה תחוגג?
הו, כמה דמעות את נצחונך יציפו,
כה אומללה תהיה תרועתך.
אוקיינוס של דמעות עיניך ישלמו, אם חי תוותר,
בעבור כל טיפה של דם.
כך, שותקים ודרוכים, נחו קמעה הניצים שטופי דם,
עד כי טנקרד שבר את השקט, דיבר, למען יגלה האחר
לו את שמו;

65

וכדי להשלים נצחונו, נפל האביר במחווה איומה,
לשכב על גו הבתולה המוכה.
והיא בנפלה, בקול נמוג, לואטת מלים אחרונות;
מלים שרוח אחרת מורה לה; מלות אמונה, נדיבות ותקוה.
חסד אלוהים מרעיף עליה; היא שהיתה בחייה מורדת,
תהיה במותה, מעתה, שפחתו.

66

"ידיד, נצחת. הא לך מחילתי, ומחל לי גם אתה,
לא לגופי- אינו ירא דבר עוד, כי אם לנפש.
אהה, שא תפילה ואנא הטבילני, טהרני מן החטא".
ובאותן הברות גוועות הדהד אז מין קול,
איני יודע רך כמותו ועצוב, והוא אל חדרי ליבו
ירד ומחה כל חרון ועיניו הוא הכניע לבכי.

זעם חוזר ללבבם ודוחק בתשושים אלי קרב.
 הו קרב פרא! בנוס התבונה ובמותו של הכוח
 בא במקומם הטרופ ומסעיר מלחמה.
 הו איזה שסע, כה עמוק ורחב, בשריון ובבשר,
 פוערת החרב בכל אשר תבליח.
 אם לא פרחו אז החיים,
 היה זה רק משום הזעם הכובלם אלי חזה.

אבל, עצור נא. באה השעה. שעת חיי קלורידה שחלפו.
 את חוד חרבו מחדיר הוא בחזה הענוג,
 והחוד נעטף בו, שותה בשקיקה את דמה,
 וזרם חמים עולה ומציף האפוד העטור תחרה של זהב,
 החופה ברכות על שדיה.
 היא, נדמה לה, כבר מתה. רגליה מטות
 ראשה סחרחר עליה. היא קורסת.

בחיוורון ענוג אורים פניה הנאוים,
 כגון הסיגל הנתון בין פרחי השושן.
 היא נושאת עיניה למרום ודומה כי חמה ושמים
 שחים בחמלה. ובמקום במלים,
 מושיטה היא כלפי האביר יד קרה,
 עירומה מכפפה, אות שלום.
 כך גוועה הגבירה הנאוה, כאילו בשינה היא שוקעת.

ובראות את הנפש האצילה גוועת,
 התיר האביר כל כוחותיו שאסר,
 מפקיר כל כולו לשלטון היגון בלי מצרים.
 והוא, לאחר שנכבש בלבו (וכל חיותו אסורה
 במקום כה צר) התפרץ והטריף את חושיו
 והציף את בינתו במוות. הגבר החי מוטל גווע,
 כמת: בצבע, בשקט, בצורה ובדם.

אחיה אפוא בין אותם שהיו לשינה,
 מפלצת בזויה של אהבה נרמסת;
 מפלצת אומללה שחיי שממון הן גמולה היחיד,
 בעבור רוע לבבה שאין לו שיעור

אחיה בתוך ייסורי וצערי- זעמי רודפי הצדק,
 נודד, משתגע, ארעד בחשכת צללי הבדידות
 שיטחיו בי את טעותי הקדמונית. ואשא את פניו
 של רדף- חרפה הנבהל מן השמש החושף אסונו;
 אפחד מעצמי, תמיד בורח מפני, לעולם אחיה ליד.

מעט הלאה שם, בנדיק שבהר, זרם פלג קטן
 ואליו מעיין מפכה. שמה מהר האביר למלא הקסדה במימיו,
 וחזר מתאבל אל הטקס הרם, הקדוש.
 ידיו רועדות בעוד הוא מתיר את מסך הפנים
 – עד עתה לא נודעו.
 הוא ראה. הוא ידע.
 הוא קפא בלי קול ותנועה. אהה מראה! אהה ידיעה!

הוא לא מת כהרף עין. כל כוחותיו נאספו אל הרגע הזה
 למשמר על ליבו. כובש יגונו, כוון את כוחו
 לתת לה במים חיים- לה שבחרב הרג.
 ובעודו מלמל את מלות הקודש, שינה האושר את פניה,
 הם קרנו בחיוך. ובשמחת מותה החי נדמתה כאומרת:
 "השמים נפתחים. אני הולכת בשלום".

לה, בשקוע השמש; לה, בשובה במזרח- הוא קורא
 בקולו התשוש, מתחנן ובוכה,
 כמו זמיר שאיכר גס- לב
 גזל גוזלו מקנו, טרם צימח נוצה-
 המקונן בשיר מכמיר- לב בלילות בדידותו
 וממלא בו חרשות ואת ריק האויר....

כשבא אל הקבר, בו צוו השמים כלא יגון לנפשו החיה,
 חיוור, קר ואילם, קפוא בלי תנועה, נעץ עיניו בשיש.
 ואז, מתיר את סכר הדמעות, פרץ פתאום
 ב"אוי לי" בצעקה.
 ואז אמר: " הו אבן, כה נשגבת וכה אהובה,
 האוחזת את שלהבתי בתוכה ואת דמעותי מבחוץ.

לא משכן המת הנך, אלא מקלט של אפר חי
 שבו צפונה האהבה בסוד; אני חש בך את
 הלהבות; אכן, מתוקות פחות, אך לא פחות לטהטות.
 הא, טלי את אנחותי ואת הנשיקות האלה
 והרעיפי אותן, כי אני איני יכול,
 על השרידים האהובים הצפונים בחיקך.

אספי אותן, ואם אי פעם תרכין אותה נפש יפה
 מבטה אל שרידיה היפים, היא לא תנטר טינה על רחמיך
 ועל שהעזתי לבקש, כי חרון או טינה- אין מקומם שם למעלה
 היא מוחלת על טעותי, ורק בזו התקווה נושם לבי
 הלאה בתוך ים צערי. יודעת היא,
 כי רק ידי הייתה כופרת ולא תכעס אם אמות אוהב,
 כמו שחייתי את חי- אוהב אותה.

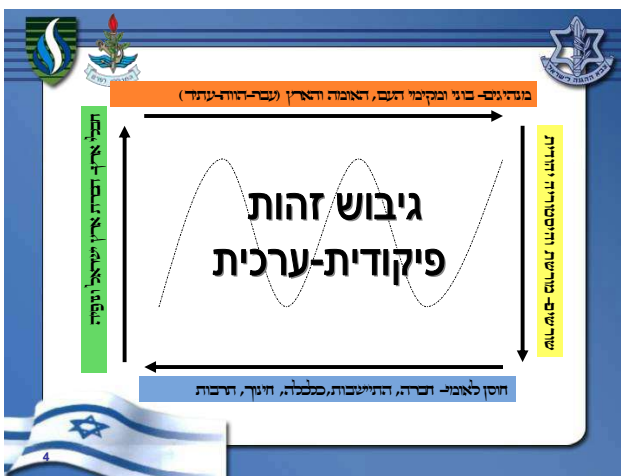
להשיב לרגע מתוך העתיד

יחידה מסכמת בהר הרצל

מטרות

1. היכרות עם מנהיגים בתולדות הציונות הקבורים בהר הרצל.
2. סיכום המסע בדגש על חיבור צירי התוכן והתייחסות אישית של הקצינים אל מקומם בנקודת המפגש של צירי תוכן אלו.

הקדמה

הר הרצל הינו מקום קבורתם של מנהיגים, אנשי שם ולוחמים נועזים בתולדות הציונות ומדינת ישראל. הוא מהווה אנדרטה לזכרם של אלו שלקחו חלק מרכזי בבנייתה של מדינת ישראל ובהגנה עליה.

את הפעילות נפתח בסיוור בהר הרצל, שייערך במסגרות האוטובוסים ויונחה על ידי מנחי ידיעת הארץ של בית מורשה. הסיוור יתקיים בחלקת גדולי האומה, חללי מערכות ישראל וקבר הרצל.

מתוך ההיכרות עם האישים הקבורים בהר נבקש לסכם במסגרת צוותית את תהליך בירור הזהות הפיקודית-

ערכית שערכנו במסע דרך ארבעת הצירים - ידיעת הארץ, מורשת והיסטוריה יהודית, מנהיגים בתולדות העם והארץ ומרכיבי החוסן הלאומי. אופיו הייחודי של הר הרצל הינו הזדמנות נוספת לחדד ולהעמיק צירים אלו, ואת נקודות המבט השונות דרכן ביקשנו להתבונן במהלך המסע: **אדם - זמן - מקום**.
אדם: האנשים המשמעותיים, היבטי המנהיגות שבאו לידי ביטוי במהלך המסע.
זמן: למידה של העבר - התבוננות בהווה - בחינה של העתיד.
מקום: המקומות בהם ביקרנו ששימשו עבורנו פלטפורמה לדיון בשאלות הרלוונטיות לכל אחד מארבעת הצירים.

משך הפעילות: כשעה וחצי, 45 דק' לסיוור ו-45 דק' לסיכום. הנחיה: מנחה בית מורשה.

מהלך הפעילות

חלק ראשון: סיוור בהר הרצל במסגרות האוטובוסים (45 דקות).

סיוור זה יועבר כאמור במסגרת האוטובוסים, על ידי מנחי ידיעת הארץ של בית מורשה. לרשותך מידע על חלקת גדולי האומה ועל אנדרטאות בחלקה הצבאית בנספח א'.

חלק שני: סיכום המסע (45 דקות).

לפניך שלוש אפשרויות לחלק זה:

אפשרות א' – חזון הרצל והחברה הישראלית:

למנחה: בזמן הפעילות יתקיימו ברחבת קבר הרצל חזרות לטקס סיום המסע. רצוי למצוא מקום המשקיף על הקבר על מנת לקיים בו את הפעילות (לרשותך מידע על בנימין זאב הרצל בנספח ב'1). אמור לקצינים כי מוכר לנו מאוד חזונו של הרצל בדבר מדינה ליהודים, אך פחות מוכר לנו החזון החברתי שביקש להגשים במדינת ישראל. בקש מהקצינים לעיין במשך מספר דקות בנספח ב'2, המביא את חזונו של הרצל בתחום זה מזוויות שונות. הנחה אותם לנסות לזהות בתוך הקטעים השונים נושאים בהם פגשו לאורך המסע. בקש ממספר קצינים להתייחס למה שזיהו, ושאל:

- מהי המציאות בה פגשתם במהלך השבוע האחרון בסוגיה זו שמעלה הרצל?
- באילו סוגיות נוספות פגשתם השבוע פער בין החזון הציוני, כמו שאתם מבינים אותו, למציאות הישראלית?

אמור לקצינים כי בהר הרצל נפגשים באופן ברור מאוד הצירים בהם עסקנו במהלך המסע: המורשת וההיסטוריה יהודית, ארץ ישראל והמאבק על הקמת בית לאומי בה, מנהיגים בתולדות העם והארץ, ונכונות ההקרבה המסמלת את החוסן הלאומי המהווה תשתית למדינת ישראל. צירים אלו בחנו לאורך המסע מתוך זוויות המבט של האדם הפועל, על רקע המקום והזמן בו הוא פועל. אמור לקצינים כי בנקודה זו הינך מבקש להפנות את המבט אליהם, הפועלים במדינת ישראל בהווה. שאל:

- אילו מהסוגיות בהם פגשנו במהלך המסע, נוגעות לתפקידכם כמפקדים בצה"ל?
- באיזו מידה חזון ציוני או ערכי הוא גורם מניע משמעותי בבחירות שלכם, ובאיזו מידה רצון למימוש אישי או מניעים אחרים?
- היכן בתפקידכם אתם חשים את הקושי לגשר בין החזון הפיקודי-ערכי למציאות היומיומית?
- באיזו מידה אתם רואים זאת כחלק מתפקידכם להנחיל חזון ערכי לחייליכם ולהוביל לאורו?

לאחר הדיון שיתפתח בעקבות שאלות אלו, באפשרותך לסכם עם הקטע של מרטין בובר המופיע בנספח ה.

אפשרות ב' – סיפורם של מנהיגים:

הובל את הקצינים לחלקת גדולי האומה.

בקש מהקצינים לעיין בנספחים ג'1-ג'3, המביאים בקצרה את סיפוריהם של לוי אשכול, גולדה מאיר ויצחק רבין, ולנסות לזהות את הסוגיות של חוסן לאומי שעמדו בפניהם בתקופתם כמנהיגים (לאור קוצר הזמן יש להנחות אותם לנסות לסקור בזריזות את הקטעים). בקש ממספר קצינים להתייחס לסוגיות זיהו. שאל:

- אילו סוגיות של חוסן לאומי עומדות בפני מנהיגי מדינת ישראל היום?
- באילו מסוגיות אלו נפגשתם באופן גלוי או סמוי במהלך המסע בשבוע האחרון?

אמור לקצינים כי בהר הרצל נפגשים באופן ברור מאוד הצירים בהם עסקנו במהלך המסע: המורשת וההיסטוריה יהודית, ארץ ישראל והמאבק על הקמת בית לאומי בה, מנהיגים בתולדות העם והארץ, ונכונות ההקרבה המסמלת את החוסן הלאומי המהווה תשתית למדינת ישראל. צירים אלו בחנו לאורך המסע מתוך זוויות המבט של האדם הפועל, על רקע המקום והזמן בו הוא פועל. אמור לקצינים כי בנקודה זו הינך מבקש להפנות את המבט אליהם, הפועלים במדינת ישראל בהווה.

שאל:

- כיצד אתם רואים את אחריותכם שלכם בסוגיית החוסן הלאומי של מדינת ישראל? באיזו מידה אחריות זו נוגעת לכלל מרכיבי החוסן הלאומי בהם עסקנו במסע, ובאיזו מידה היא ממוקדת בנושא הצבאי בלבד?
- באיזו מידה אחריות זו על החוסן הלאומי הינה גורם מניע משמעותי בבחירות שלכם, ובאיזו מידה רצון למימוש אישי או מניעים אחרים?
- היכן בתפקידכם אתם חשים את הקושי לגשר בין תחושת האחריות הפיקודית-ערכית למציאות היומיומית?
- באיזו מידה אתם רואים זאת כחלק מתפקידכם להנחיל תחושת אחריות זו לחייליכם ולהוביל לאורה?

לאחר הדיון שיתפתח בעקבות שאלות אלו, באפשרותך לסכם עם הקטע של מרטין בובר המופיע בנספח ה.

אפשרות ג' – משואה לתקומה:

הפנה את תשומת לב הקצינים לכך שלמעשה בית העלמין הוא חלק ממתחם שלם הכולל גם את 'יד ושם', ונקרא 'הר הזיכרון'.

שאל:

- מדוע לדעתכם בחרו להציב את מוזיאון הזיכרון לשואה ובית העלמין הלאומי זה לצד זה, כחלק ממתחם אחד? איזה קשר סמלי מבקשים לבטא כאן? [למנחה: השואה מהווה תזכורת מתמידה למה שנעשה ליהודים כשלא היה להם בית לאומי, ומדינת ישראל מייצגת עבור יהודים בעולם כולו את תקומתו של העם היהודי בארצו לאחר השואה. זהו הקשר שמבטא 'הר הזיכרון' בין השואה לתקומה, והוא מסמל את מחויבותה של מדינת ישראל להבטיח כי רצח כזה של יהודים לא יתחולל בשנית.]

בקש מהקצינים לעיין בנספח ד'2, העוסק בקשר בין שואה לתקומה מזוויות שונות. בקש מהם לזהות אילו משמעויות שונות מופיעות בקטעים על המשמעות שצריכה לקבל תקומתנו כעם לאור השואה. בקש ממספר קצינים למשמעויות שזיהו.

שאל:

- באילו ממשמעויות אלו פגשתם בצורה גלויה או סמויה לאורך המסע?

אמור לקצינים כי בהר הרצל נפגשים באופן ברור מאוד הצירים בהם עסקנו במהלך המסע: המורשת וההיסטוריה יהודית, ארץ ישראל והמאבק על הקמת בית לאומי בה, מנהיגים בתולדות העם והארץ, ונכונות ההקרבה המסמלת את החוסן הלאומי המהווה תשתית למדינת ישראל. צירים אלו בחנו לאורך

המסע מתוך זוויות המבט של האדם הפועל, על רקע המקום והזמן בו הוא פועל. אמור לקצינים כי בנקודה זו הינך מבקש להפנות את המבט אליהם, הפועלים במדינת ישראל בהווה.

- איזו מחויבות ערכית אתם רואים לעצמכם כמפקדים ביחס לסוגיות השונות שעלו במהלך המסע?
- באיזו מידה מחויבות זו הינה גורם מניע משמעותי בבחירות שלכם, ובאיזו מידה רצון למימוש אישי או מניעים אחרים?
- היכן בתפקידכם אתם חשים את הקושי לגשר בין תחושת המחויבות הפיקודית-ערכית למציאות היומיומית?
- באיזו מידה אתם רואים זאת כחלק מתפקידכם להנחיל תחושת מחויבות ערכית זו לחייליכם ולהוביל לאורה?

לאחר הדיון שיתפתח בעקבות שאלות אלו, באפשרותך לסכם עם הקטע של מרטין בובר המופיע בנספח ה.

סכם:

בחרנו לסיים את המסע שעברנו השבוע עם קטע זה [של מרטין בובר], המעלה שאלות רבות: מהי המשמעות של להשיב לרגע מתוך העתיד? כיצד, אם בכלל, ניתן לתרגם זאת להכרעות היומיומיות הניצבות בפני מפקד בצה"ל? מטרתו של המסע הייתה לא לתת תשובות מוחלטות לשאלות אלו, אלא להעלות אותן, להציע פרספקטיבות שונות לבחון אותן, ועל ידי כך להעשיר את המחשבה שלנו עליהן. לאורך השבוע האחרון סיירנו במקומות שונים רחבי הארץ, פגשנו דמויות שונות, למדנו על אירועים היסטוריים שהתרחשו כאן וניתחנו תופעות חברתיות אקטואליות. ביקשנו להעמיק את הבנת ההקשר החברתי וההיסטורי בו אנו פועלים כמפקדים בצה"ל, שבתוקף תפקידם, ובתוקף היותו של צה"ל צבא העם, הם למעשה מנהיגים בחברה הישראלית, ולכן נדרשים לשאלות בהן דנו יחד. אנו מקווים ששאלות אלו ילוו אתכם גם בהמשך דרככם הצבאית והאזרחית.

הר הרצל- חלקת גדולי האומה וקבר הרצל

חלקת גדולי האומה היא חלקת קבורה ממלכתית בהר הרצל שיועדה לקבורת גדולי המנהיגים של מדינת ישראל: נשיאי מדינת ישראל, ראשי הממשלה ויושבי ראש הכנסת. בראש החלקה שוכן קברו של חוזה המדינה, בנימין זאב הרצל, שם נערך כל שנה הטקס הממלכתי לסיום יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל וניתן האות לפתיחת החגיגות של יום העצמאות.

כשנה לפני מותו, כתב בנימין-זאב (תיאודור) הרצל בצוואתו: "אני מבקש שיקברוני בארון מתכת ליד אבי, עד שהעם היהודי יעביר את גופתי לארץ ישראל." בסך הכול חלפו שמונה שנים מאז כתב הרצל את הספרון "מדינת היהודים" ועד מותו. אולם, בשנים הללו הונחו הלבנים הראשונות לבניית התנועה הציונית. הרצל כינס את הקונגרסים הציונים הראשונים, הוקמה ההסתדרות הציונית העולמית, הוקמה קרן קיימת לישראל, ועיתון התנועה די וועלט יצא לאור. הרצל נפטר בשנת 1904 בגיל 44, ונקבר בווינה.

ואכן בשנת 1949, בעקבות חוק מיוחד להעלאת עצמותיו והעלו עצמות "חוזה המדינה" לירושלים והוטמנו בטקס רב רושם בפסגת ההר, שמעתה יקרא הר הרצל. כ-6000 נציגי היישוב וארגונים מרחבי הארץ ליוו אותו בדרכו האחרונה כאשר כל אחד נושא עימו שקיק עפר מהמקום ממנו בא. בתחילה הונחה במקום מצבה יחסית פשוטה, ובשנת 1960 במלאת מאה שנים להולדתו של הרצל, נערך טקס גילוייה של מצבה מיוחדת העשויה אבן שיש שחורה שנחצבה בגליל. העובדה שעל המצבה חקוק רק השם "הרצל" ללא תוספות, מדגישה את מרכזיותו של האיש בתולדות האומה. בערב יום העצמאות בכל שנה, נערך בסמוך לקבר הרצל טקס פתיחת החגיגות עם הדלקתן של המשואות ומצעד הדגלים. חלק מבני משפחתו של הרצל קבורים בחלקה שמצפון לקבר, ולידם קבורים ראשי ההסתדרות הציונית.

קברו של זאב ז'בוטינסקי נמצא מדרום-מערב לרחבת קברו של הרצל. ז'בוטינסקי היה מפקד בגדודים העבריים שעזרו בכיבוש הארץ מידי התורכים, היה ממקימי "ההגנה", יסד ועמד בראש התנועה הרוויזיוניסטית וגם היה המפקד העליון של האצ"ל. שנים רבות נחשב ז'בוטינסקי לראש האופוזיציה ל"הסתדרות הציונית" ועם העלאת עצמותיו בשנת 1964 וקבורתן בהר הרצל, נסגר מעגל בתולדות התנועה הציונית. בסמוך לקבר הרצל שנמצא כאמור בראש החלקה, מהצד הצפוני, נמצאת חלקת ראשי ההסתדרות הציונית ובה קבריהם של נשיאי ההסתדרות הציונית העולמית, בהם דוד וולפסון, נחום סוקולוב, שמחה דיניץ ואריה דולצ'ין.

בצמוד אליהם נמצאים קברי הוריו ואחותו של הרצל, קברי בתו פאולינה ובנו האנס. עוד קבורים בחלקה הנשיאים זלמן שזר, חיים הרצוג, ראשי הממשלה לוי אשכול (למרות שביקש להיקבר בקיבוץ דגניה ב'), גולדה מאיר, יצחק רבין ורעייתו לאה, ויוסף שפרינצק ורעייתו חנה. גם ראש עיריית ירושלים טדי קולק קבור במתחם.

כל הקברים של ראשי המדינה בחלקה זהים ומורכבים מאבן ירושלמית, שיש בהיר וערוגת פרחים. קברם של בני הזוג לאה ויצחק רבין עוצב בצורה שונה ויוצר חצי עיגול מאבן המורכב מצבע שחור בצדו האחד ולבן בצדו השני, לפני המצבה נבנתה רחבה בה דולק לפיד אש דרך קבע. חלקת הקבר עוצבה בצורה שונה כדי להביע את הזעזוע העמוק מהרצח.

על אף הממלכתיות של החלקה, מרבית נשיאי המדינה וראשי ממשלתה העדיפו להיקבר במקום אחר. דוד בן-גוריון בחר להיטמן בשדה בוקר, ומנחם בגין בחר להיטמן ליד קברם של עולי הגרדום בבית הקברות בהר הזיתים. גם נשיאה הראשון של המדינה חיים ויצמן בחר שלא להיקבר בחלקה והוא נטמן באחוזתו במכון ויצמן למדע ברחובות. הנשיא השביעי, עזר וייצמן, נטמן על פי בקשתו באור עקיבא, בסמוך לקבר בנו. יצחק בן צבי בחר להיטמן בהר

המנוחות ומשה שרת נקבר על פי בקשתו בבית הקברות טרומפלדור בתל אביב. אפרים קציר נטמן לצידה של רעייתו נינה בבית העלמין ברחובות.

סמוך אליהם במורדות ההר, מתפרש בית העלמין הצבאי בו קבורים אלפי הלוחמים שבמותם תרמו לתקומת המדינה ולהגנתה. קברי המנהיגים והחיילים יחד עם אתר "יד ושם" משלימים את הר הזיכרון ויוצרים קשר ייחודי בין השואה לתקומת המדינה.

מקור: אתר עיריית ירושלים

נספח א'2 – אנדרטאות בחלקה הצבאית

קברי חללים מהקרבות על הקסטל

הקסטל הנו אתר קרבות רב חשיבות במלחמת העצמאות. הכפר הערבי שבמרומי הפסגה חולש על הדרך לירושלים. עם כיבושו ב-1948 ע"י כוחות ההגנה נפרצה הדרך לבירה.

וזה סיפור הקרב שהתחולל במקום:

באמצע חודש מרס 1948 מחריפה הלחימה באיזור קסטל-צובא. הר הקסטל הוא שטח החיוני בגיזרה המזרחית של הדרך. ההר והכפר שעליו בידי הערבים. כוחות ה"הגנה" מחזיקים במחצבת צובא, ובישובים מוצא וארזה שלמרגלות ההר. הערבים תוקפים את המחצבה ב-1 באפריל. מתחולל קרב באיזור שנמשך שתי יממות, ומשתתפים בו כוחות מחטיבת "עציוני" ומהפלמ"ח. בלילה שבין 2-3 באפריל כובש כוח פלמ"ח את הקסטל ללא התנגדות. ההר נמסר לפלוגה מגדוד "מוריה" של חטיבת "עציוני", שכבשה את המשלטים מדרום וממזרח.

כוחות ערבים מקומיים פותחים בהתקפות-נגד הנמשכות שלושה ימים רצופים. מערך המשלטים והישובים באזור, מותקף בסיוע אש ממקלעים בינוניים ומרגמות קלות. הכוח הקטן שבשטח הקסטל ומישלטיו הולך ונחלש עקב הצליפה המתמדת, מחסור באספקה וגשם היורד ללא הרף. ב-5 באפריל כובש האויב את כל מישלטי הקסטל. במאמץ גדול מתרכזת תגבורת של מחלקה מחטיבת "עציוני" העולה לקסטל. היא מספיקה בקושי למלא את מקום הנופלים והפצועים ולהחליף לוחמים תשושים.

מיפקדת "ג'יהד אלמוקדס" מבצעת את ה"פזעה" (הזדעקות) הגדולה ביותר במלחמת העצמאות. אלפי כפריים מזוינים נוהרים אל זירת הקרב. ב-6 באפריל בשעות אחה"צ פותחים הערבים בהתקפות על הקסטל. ההסתערות נמשכת גם בשעות החשיכה. הקרב מתחולל גם למחרת. מטוסים קלים של "שירות האויר" מפציצים את ריכוזי האויב, ללא הצלחה.

בערב ה-7 באפריל מקבל מפקד "נחשון" את הפיקוד גם על מרחב קסטל-מוצא. באותו יום מגיע לקסטל המפקד הערבי עבד אלקאדר אל חוסייני, שהוזעק משליחות בסוריה כדי לפקד אישית על הקרב. בבואו הוא פותח בהתקפה. לאחר אש עזה, האורכת כשעתיים, מתחילה, בשעה 23.00 ההסתערות. לקראת השעה 03.00 כובשים הערבים מספר בתים בקצה הדרום-מערבי של הכפר ומגיעים עד סמוך לעמדת הפיקוד. משם הם נהדפים ברימונים. עם שחר מתקדם עבד אלקאדר עם שניים מלוחמיו ומטעני חבלה בידיהם, לעבר עמדת הפיקוד של "עציוני". הם מתגלים. רס"פ העומד בעמדת הפיקוד, הורג את עבד אלקאדר בצרור מתת-מקלע. אנשינו אינם יודעים מיהו הנפגע.

בבוקר ה-8 באפריל, חלה הפוגה בלחימה. משוריין מגיע לקסטל ומביא מזון ומעט תחמושת. בשעה 10.30 נפתחת אש כבדה על הקסטל משלושה כיוונים. הערבים, המאמינים כי מנהיגם נשבה. פותחים בהסתערות עזה, כדי לשחררו. מצבם של המגינים קשה ביותר.

מחלקת פלמ"ח מגובשת, בפיקוד מ"פ יוצאת לעזרתם. ב-13.30 כובשים הערבים את חלקו הדרומי של הכפר. במקביל מגיעה התגבורת בשני משורינים ואנשיה מעפילים במדרון. כוח החלוץ מגיע לעמדת הפיקוד של הקסטל. עתה מופלת עמדת בית המוכתר. חלק מן המגינים נסוג לעבר ארזה והכביש הראשי. כוח הפלמ"ח מחפה על נסיגת החי"ש ואחר נסוג בעצמו. בעת הנסיגה פוקדים המ"פ וסגנו: "הטוראים יסוגו המפקדים נשארים לחפות".

הפלמ"חאים יורדים במידרון בחיפוי מפקדיהם, הנשארים - ונופלים בקרב. רק אחד המ"כים נותר בחיים. הערבים אינם מנצלים את נצחונם. פורצות ביניהם מריבות על הפיקוד והם מתפזרים. מרביתם נוסעים לירושלים העתיקה, כדי להשתתף בהלווית מפקדם.

בשעות אחה"צ של ה-8 באפריל מורה מפקד מבצע "נחשון" לכבוש את הקסטל מחדש בלילה, ולהחזיק בו בכל מחיר. לקראת שחר ה-9 באפריל, יוצאת מקרית ענבים פלוגה של הפלמ"ח מהגדוד הרביעי, וכובשת את הקסטל.

[קברי חללי הקרבות על הקסטל נמצאים באיזור ב', בחלקה 1]

סיפור שיירת הל"ה

פיקוד ה'הגנה' ביקש לתגבר את גוש עציון בכוח נוסף. כיוון שהדרכים לגוש היו חסומות התוכנית היתה, שמחלקת פלמ"ח תגיע רגלית בחסות החשיכה. קבוצה של 38 לוחמים, בפיקודו של דני מס, מרביתם סטודנטים מהאוניברסיטה העברית שבירושלים, יצאה מירושלים ב-15 בינואר 1948 בדרכה לגוש. לעת ערב הגיעה המחלקה למושב הרטוב שבשפלת יהודה. ממנה תוכננה הליכה רגלית דרך ההרים לעבר הגוש. בהרטוב התפתח דין ודברים עם רפאל בן ארויה, בן היישוב ומפקדו, שביקש למנוע את יציאת המחלקה בלילה מחשש להתקפת תושבי הסביבה. מפקד המחלקה ניסה ליצור קשר עם ירושלים ולהודיע על איחור שחל בלוח הזמנים. אולם הקשר עם מפקדת ה'הגנה' לא פעל. אנשי המחלקה יצאו לדרכם. שניים חזרו בתחילת הדרך כליווי לאחד הלוחמים שנקע את רגלו. האחרים המשיכו בדרך אל הגוש הנצור. הם התגלו עם שחר ליד הכפר צוריף והותקפו על-ידי מאות כפריים שהוזעקו מכפרי הסביבה. כל אנשי המחלקה נהרגו.

בפברואר תקף האצ"ל ברמלה ובקלקיליה. כמו כן פתחה ה'הגנה' במבצע הל"ה – פשיטה על בסיסי אויב וחבלה בגשרים המחברים את ארץ-ישראל עם ירדן וסוריה. אנשי ההגנה פוצצו את גשר שיח' חוסיין באמצעות טנדר עמוס חומרי נפץ, שהוצב מעליו.

מתוך "בני קשת" / חני זיו ויואב גלבר

פקודת-יום לזכר ה-ל"ה והקרב בגוש-עציון

א. על אבדן המחלקה המורכבת חציה מאנשי חי"ש וחציה מאנשי חטיבתנו, בפיקודו של דני מס, אשר חשה לעזרתו של גוש-עציון המותקף – אנו אבלים.

מרגע שעזבה את הבסיס עשתה המחלקה את דרכה בלילה בשטח האויב והצליחה להבקיע דרך עד למרחק חמישה ק"מ ממטרתה. ממקורות מהימנים נודע, שהמחלקה הצליחה להדוף ולגרום אבידות רבות לכנופיות ערביות שניסו לעצרה בדרך. האויב ריכז כאלפיים איש מזויינים, כיתר את היחידה וחסם את המעברים. היחידה המוקפת לחמה כל היום – מעטים מול רבים – והוכרעה בקרב לאחר שהסבה לאויב אבידות רבות.

בקרב הערבים החונים בהרי יהודה, בחברון, ברחבי הנגב, מהלכות אגדות מופלאות על מלחמת הגבורה של המחלקה, אשר נלחמה עד הכדור האחרון ואף הספיקה לפוצץ את ארבעת מקלעיה, לבל יפלו בידי האויב. הערבים מספרים, כי לאחר שהיה ברור לכל שהמחלקה הוכרעה, התקרבה כיתת ערבים לעמדותיה, והנה התרומם אחרון הפצועים והטיל רימון מול הכנופיה שנתקרה.

מי שמכיר את אנשי המחלקה ואת מפקדה המחונן דני, יכול להעריך אל-נכון את עצמת המלחמה של מחלקתנו האבודה.

ננצור את זכר הגיבורים אשר ידעו ללחום כאריות וליפול בכבוד.

ב. עמידת הגבורה של מגיני גוש-עציון בהרי חברון, הנה הוכחה נאמנה כיצד יכולים מגינים, שמספרם קטן לאין ערוך ממספר אנשי האויב, לעמוד בפניו ואף לגרום לו תבוסה, אם מצטרפות התבונה, העזה, הנכונות, הכושר המקצועי ותכנית הפעולה.

החטיבה מברכת את מגיני גוש-עציון על נצחונם.

החטיבה גאה על יחידתה ומפקדיה החונים במרחב זה, שהיוו את הגרעין הפעיל והמדריך במערכה כולה. מפעלם הפך מופת, וישמש מורה-דרך במלחמת ה'הגנה'.

נעמוד דום לזכר החללים אשר נפלו בהסתערם על האויב.

מטה הפלמ"ח

מתוך: "ספר הפלמ"ח"

חללי גוש עציון במלחמת העצמאות

פרשת עמידתם של ארבעת היישובים של גוש-עציון - כפר-עציון, משואות-יצחק, עין-צורים ורבידים - עד נפילתם ערב ההכרזה על מדינת-ישראל, היא פרשת גבורה טראגית, גדושה מפח-נפש ועקובה קורבנות והיא מיטיבה לסמל את ראשית האביב של 1948 בארץ השסועה.

באמצע ינואר 1948 יצאו הערבים בכוח של אלף איש להתקפה על גוש-עציון, בפיקודו של אחד ממנהיגיהם הצבאיים המוכשרים והמפורסמים ביותר, עבד-אל קאדר אל-חוסייני, קרוב משפחה למופתי של ירושלים. הערבים, שבטוחים היו שהיישובים יכרעו תחתיהם מיד, עשו תוכניות ורודות ומפורטות לחלוקת שללם. אבל השיירות שנסעו בלי הרף לגוש-עציון הביאו עימהן לא רק נשק ומזון אלא גם תגבורת - חלקם אנשי פלמ"ח וחלקם אנשי ח"ש. עכשיו פתחו הפלמ"חאים - מן התגבורת ואנשי העתודה של קיבוץ רבידים - באש על התוקפים. עם רדת הלילה ברחו הערבים, אבל היישובים זקוקים היו לתגבורת כוח-אדם ולתוספת נשק ותחמושת.

הקשר היחיד של גוש-עציון לשאר חלקיה של ארץ-ישראל העברית היה עתה בדרך האוויר בלבד. ב-4 במאי התחדשה המערכה: הלגיון הערבי של עבר-הירדן, שעדיין היה חלק מן הכוחות הבריטיים בארץ ישראל, פתח בהסתערות השביעית והסופית על היישובים. כעבור ימים אחדים עלו מאות ערבים על כפר-עציון, שנותק משאר שלושת היישובים של הגוש. שש-עשרה פעמים פרץ הלגיון הערבי, ובעקבותיו מאות ערבים מיושבי הכפרים, את ביצוריו של כפר-עציון - ושש-עשרה פעמים נהדפה ההתקפה. אבל הקץ הקיץ: באין לו אפילו האמצעים הפרימיטיביים ביותר להמשיך בהתנגדות מול השריון של הלגיון, הוכרע הגוש. תשדורת נשלחה לירושלים: "מספר הפצועים הולך וגדל. אולי תתקשרו עם הצלב האדום". רק 15 יהודים נשארו חיים בכפר-עציון והם הומתו ביריות בכניעתם; אותו יום לפנות-ערב עשה הצלב-האדום סידורים להובלת המתים שבים של משואות-יצחק, רבידים ועין-צורים לשבי הערבי.

מתוך "קשת לוחמים" / יגאל אלון

[קברי חללי הקרב על גוש עציון נמצאים באיזור א', בחלקה 18]

קרבות לטרון

הבריטים פינו את משטרת לטרון ב-14 במאי. ב-15 בחודש, טרם הגעת הלגיון, עזבו כוחות ההצלה של צבא קאוקג' את לטרון. שתי יממות הייתה הגזרה בידי הכפריים והבדווים. בלילות הבאים תפסו חיילי גבעתי והראל את לטרון ודיר-איוב כדי לאפשר מעבר שיירת אספקה לירושלים. משהחלה הפלישה נקראו חלק מכוחות הראל לירושלים וכוחות גבעתי לחזית הדרום, לעמוד מול הצבא המצרי. לטרון פונתה ובשעות הערב ב-17 במאי נכנסה פלוגת לגיון שבאה מרמאללה לגיזרת לטרון. בינתיים החלה לעבור אספקה לירושלים הנצורה. תחילה, בשל קשיי ארגון, עברה והגיעה לירושלים רק משאית אחת בלבד (שיירת היתום). בהמשך עברה שיירה גדולה בת 18 משאיות. בליל ה-19-20 במאי נעשה ניסיון להעביר עוד שיירה לירושלים אך אנשי השיירה נתקלו באש עזה של הלגיון שזה עתה התבסס בלטרון ונסוגו. המצור על ירושלים חודש. המטכ"ל בראשותו של יגאל ידן התנגד לפריצת הדרך לירושלים באותה עת מאחר וסבר כי אין די כוח לכך. אולם, בן-גוריון שחשש שמא ירושלים תיפול בידי הירדנים, התעקש שיש לפרוץ מיד את הדרך לירושלים ובכל מחיר.

מבצע בן נון

מועצת הביטחון קיבלה החלטה להפסקת אש. בן גוריון, שפחד כי היא תנציח את המצור, לחץ לכיבוש ירושלים. על חטיבה 7 הוטל לכבוש את עמדות האיוב בלטרון, להשתלט על הכביש באזור לטרון שער הגיא, לעלות לקרית-ענבים עם שיירת אספקה ולפתוח משם בהתקפה משולבת עם הראל לעבר רמאללה. לחטיבה היו קשיי התארגנות והצטיידות ניכרים. גם תנאי השטח לא היו קלים. הלגיון תגבר את כוחו בלטרון והתבצר על רכסי האזור. התקפה תוכננה ללילה אולם היא התאחרה והחלה לפנות בוקר. הירדנים הבחינו באורות האוטובוסים ושמעו את קולות הלוחמים. נכשל גורם ההפתעה. הכוחות נעו לאחור שכבר עלה האור והתקדמו תחת אש מקלעי הלגיון

ותותחיו. משנודע מספר הנפגעים הרב ניתנה פקודת נסיגה, אך הנסיגה לאור היום באין מסתור עשתה שמות בלוחמים. כ-169 איש נפגעו, בהם 71 הרוגים. שישה נפלו בשבי. התבוסה היתה קשה. בלילה חש בן-גוריון לחולדה, לשם נסוגו יחידות החטיבה. הוא שוחח עם החיילים ומפקדי החטיבה, שמע על המחסור בצידוד ועל הסיבות שגרמו לכישלון.

בן נון ב'

המבצע החדש החל בליל 30-31 במאי. גודד 52 חדר לכפר חדר לכפר דיר-איוב אך נאלץ לסגת אל שער הגיא מול אש עזה של הלגיון הערבי שהתמקם במשלט מעל הכפר. גודד 71 החל לנוע לעבר המשטרה, נתקל בשדה מוקשים ונעצר. כוח משוריין תקף את משלטי לטרון, הכפר, המנזר והמשטרה, והצליח לפרוץ עד שער המשטרה. אותה שעה לא ידע הרמטכ"ל לסקוב כי אין כוח רגלים שבא לנצל את ההצלחה ולהחזיק ביעד שנכבש. יחידת החבלנים של הכוח המשוריין נפגעה בהפגזה של הלגיון שבאה מכיוון הכפר עמאוס. לאחר שסבל שלושים הרוגים נסוג הכוח המשוריין, והדרך לירושלים נשארה חסומה. צה"ל החליט על ניסיון נוסף לפריצת הדרך – מבצע יורם.

מבצע יורם

לאחר בן נון ב', היתה חטיבה 7 שחוקה לחלוטין. 90 מלוחמיה נהרגו, 110 נפצעו, ולא היה ביכולתה לצאת להתקפה נוספת. ב-30 במאי החליט בן-גוריון להביא את חטיבת יפתח מחזית הצפון לאזור לטרון ולהכפיף אליה את חטיבת הראל. התוכנית היתה לתקוף בלילה את משלטי לטרון ולכבוש את הכפר מצפון, מן העורף. אנשי יפתח פתחו בפשיטות הטעיה והטרדה שכללו מיקושים ופיצוץ גשרים. אולם באזור הגזרה המרכזית של הקרב הוכרעו כוחות צה"ל ע"י הלגיון ולטרון לא נכבשה. בקרב נפלו 16 לוחמי פלמ"ח-הראל ונפצעו כ-80 אחרים, אולם הושלמה הסלילה של "דרך בורמה". ב-11 ביוני, ביום הכרזת ההפוגה, הייתה הדרך לירושלים פתוחה לכל סוגי כלי הרכב.

מתוך "בני קשת" / חני זיו ויואב גלבר

חללי צה"ל שמקום קבורתם לא נודע (הנעדרים)

אחת הטרגדיות הגדולות של כל מלחמה היא בעיית הנעדרים - חללים שלא זוהו, וגם לאחר חודשים של חיפושים ושל פעולות זיהוי, מקום קבורתם לא נודע.

ברשימת לוחמים זו מן הטובים ומן העזים שבלוחמים לעצמאות ישראל ולחרותה. ראשונים שבהם הלוחמים אשר ירדו למצולות ים במלחמתם בשורות הצבא הבריטי נגד הגרמנים; 140 נהגים של פלוגת הובלה 462 וכן כ"ג יורדי הסירה. במלחמת העצמאות נותרו עשרות לוחמים אשר נפלו בחזיתות שונות ומקום קבורתם לא נודע. במלחמת ששת הימים ולאחריה גדל באופן ניכר מספר הנעדרים עם הטבעתה של המשחתת "אילת", שנפגעה מטילים מצריים וכן העלמה המסתורי של הצוללת "דקר". על לוחמים אלה נמנים גם טייסים ולוחמים שפעלו ונפגעו מעבר לקוי האויב, ולא שבו. במלחמת יום הכיפורים איבדה ישראל מאות חיילים שמקום קבורתם לא נודע ועשרות מהם בגדר נעדרים עד היום.

בבית הקברות הצבאי בהר הרצל נקבעה חלקה לנופלים שמקום קבורתם לא נודע. בחלקה זו הוקמו מצבות לזכרם, ואליה באים בני המשפחות להתייחד עם זכר יקיריהם. ז' באדר נקבע כיום זכרון ממלכתי לחייל שמקום קבורתו לא נודע. זה הוא לפי המסורת יום פטירתו של משה רבנו, שעליו נאמר "...לא ידע איש את קברתו עד היום הזה" (דברים ל"ד, ו'). ביום זה מתקיים בכל שנה טכס אזכרה ממלכתי בבית הקברות הצבאי בהר הרצל, בהשתתפות בני המשפחות, שרי ממשלה, אישי ציבור ונציגי צה"ל.

[חלקת המצבות לזכר הנעדרים נמצאת באיזור ה']

בנימין זאב הרצל (1860 - 1904)

עיתונאי, סופר ומדינאי, אבי הציונות המדינית ומייסדה של ההסתדרות הציונית העולמית.

בנימין זאב (תאודור) הרצל נולד בבירת הונגריה, בודפשט, ב 2 במאי 1860 וחונך ברוח תנועת ההשכלה, שאפיינה את יהודי גרמניה ואוסטריה באותה עת. בשנת 1870 עברה משפחתו להתגורר בווינה, בירת אוסטריה. בשנת 1884 קיבל תואר ד"ר למשפטים ועבד במקצוע זה תקופה קצרה בווינה ובזלצבורג. לאחר כשנה, זנח את מקצוע

המשפטים והתמסר לכתיבה.

בשנים 1891-1895 היה כתב בפריס מטעם העיתון הליברלי הוינאי החשוב ה- "נוייה פרייה פרסה" (העיתון החופשי החדש). בינואר 1895 נכח הרצל בטקס הציבורי המשפיל בו הוסרו דרגותיו של דרייפוס בעוד ההמון הפריסאי שואג "מוות ליהודים". הפרשה סימלה עבור הרצל את חוסר התקווה שבאמנציפציה ואת הצורך להציע פתרונות שונים בתכלית כדי לפתור מיסודן את בעיותיו של העם היהודי. עד מהרה הגיע למסקנה שלא תהיה תקומה לעם ישראל אלא על ידי הקמת מדינה לעם היהודי במולדתו ההיסטורית.

בפברואר 1896 ראה אור חיבורו המפורסם "מדינת היהודים - ניסיון לפתרון מודרני של שאלת היהודים". למרות שהפתרון הלאומי הציוני כתשובה לאנטישמיות המודרנית באירופה הועלה עוד לפני הרצל, הוא היה הראשון שקרא לפעילות מדינית ענפה ואינטנסיבית. הרצל גרס שכדי לממש את הפתרון הלאומי הציוני, בראש ובראשונה יש להשיג זכויות פוליטיות בארץ ישראל ורק אחרי כן להתחיל בתהליך ההתיישבות. בכך הפך הרצל לנושא דגלו של זרם "הציונות המדינית", שעמד בניגוד לזרם "הציונות המעשית" של "חובבי ציון" בראשות אוסישקין, שדגל בעבודה מעשית בא"י גם בלא שיובטחו תחילה זכויות פוליטיות.

הרצל הצליח לכנס את הקונגרס הציוני הראשון, שנערך בבאזל, שווייץ, באוגוסט 1897. בקונגרס נוסחה "תכנית באזל" והוקמה ההסתדרות הציונית העולמית. הרצל נבחר לנשיאה לכל ימי חייו ועמד בראש ששת הקונגרסים הציוניים הראשונים.

הרצל לא זכה לראות את חלומו מתגשם. הוא נפטר ב 3 ביולי 1904, כ' בתמוז תרס"ד. באוגוסט 1949 הועברו עצמותיו מוינה ונקברו, לפי בקשתו בצוואתו, בירושלים, בהר הרצל הנקרא על שמו.

"השאלה המרכזית העומדת בבסיסו של השיח החינוכי והערכי היא – על מה, למה ואיך אנו חיים, נלחמים ומשרתים בצה"ל?"

מתוך דגשי הרמטכ"ל לתוכנית יעוד ויחוד

"...מה קרה לתושבים המקומיים, לערבים המוסלמים, שהיו חסרי אמצעים? ...בכל העולם לא היה מקום עני ומעורר רחמים יותר מכפר ערבי בפלשתינה של סוף המאה ה-19 - האיכרים גרו בבתי חומר עלובים שלא היו ראויים אפילו למגורי בעלי חיים. הילדים שכבו עירומים ומוזנחים ברחובות וגדלו ללא השגחה. היום חיהם השתנו. הם הפיקו תועלת ממוסדות הרווחה המצוינים אם רצו בכך ואם לא... האנשים המסכנים האלה מאושרים היום הרבה יותר מפעם. הם אוכלים טוב יותר, הילדים שלהם בריאים יותר והולכים לבתי ספר. אמונותיהם ומנהגיהם הישנים לא הלכו לאיבוד: הם רק זכו בחיים נוחים וטובים יותר." "אתם באמת מוזרים, אתם המוסלמים! אתם לא חושבים שהיהודים הם זרים שפלוש לארצכם?" "אלוהים, איזה דברים מוזרים יש לך בראש!" ענה רשיד. "אתה היית מתייחס למישהו שלא לקח ממך כלום, אלא רק נתן לך, כמו אל גנב? היהודים עשו אותנו עשירים יותר, מדוע שנכעס עליהם? הם חיים אתנו כמו אחים, מדוע שלא נאהב אותם? ... שנינו מתפללים בבתי תפילה שונים לאותו האלוהים..."

מתוך 'אלטנוילנד', עמ' 89-99

"יום העבודה הרגיל הוא יום-שבע-השעות! אין זאת אומרת כי רק שבע שעות ביום ייגדעו עצים, תיחפר אדמה, תוסענה אבנים... בקיצור, תעשינה כל מאה המלאכות. לא. יעבדו 14 שעות, אבל גדודי העבודה יחליפו אלה את אלה כל 3.5 שעות... יום שבע השעות! הוא מאפשר 14 שעות עבודה כלליות - יותר מזה לא ניתן לדחוס ליום אחד. אני גם משוכנע שיום-שבע-השעות הוא בר ביצוע בהחלט..."

(מתוך: 'מדינת היהודים', עמ' 43)

"לנשים יש שוויון זכויות מלא. לכל הרוחות! זכות הנשים לבחור ולהיבחר מובנת אצלנו מאליה. הן עבדו יחד אתנו בבניית המוסדות, וההתלהבות שלהן מהחזון המשותף המריצה את הגברים. זו היתה כפיות טובה איומה מצדנו לדחוק אותן למטבח או לחדר המיטות... אנחנו לא כופים על אף אחד להיות חבר בחברה החדשה שלנו, וגם מי שמתקבל אליה לא חייב לממש את זכויותיו. הדבר תלוי ברצונו החופשי. לא הכרת באירופה גברים שלא גילו כל עניין בבחירות? שמעולם לא הלכו לקלפי ושלא היו מוכנים להעמיד את עצמם לבחירה בעד שום הון שבעולם? ובכן, ככה זה גם עם זכות הנשים לבחור ולהיבחר בחברה החדשה שלנו. ושלא תחשוב שהבית נפגע כתוצאה מכך..."

מתוך 'אלטנוילנד', עמ' 26

"ובכן, לבסוף אפשר תהיה לנו תיאוקרטיה? לא! האמונה תלכדנו, המדע יעשנו חופשיים. על כן לא ניתן לאיוויים התיאוקרטיים של כוהני דתנו לבצבץ כלל. אנו נדע להחזיקם במקדשיהם, כמו שנחזיק את צבא המגן שלנו בקסרקטינים. צבא וכהונה יכובדו מאוד, כראוי וכיאות לתפקידיהם הנאים. בעסקי המדינה... לא להם לחוות דעה, פן יביאו עליה לבטים מבית ומחוץ.

כל אדם יהי חופשי ובלתי מוגבל באמונתו או בכפירתו, כמו בלאומיותו. ואם יקרה שגם בני אמונה אחרת, בני אומה אחרת ישבו בתוכנו, ניתן להם מחסה כבוד ושוויון חוקי..."

מתוך 'מדינת היהודים', עמ' 68

גבי ודבי / הדג נחש

את כל פרטי המציאות הישראלית העגומה והקשה:
 אני סיפרתי - על תאונות הדרכים
 וסיפרתי - על שביתת הנכים
 אני סיפרתי - על רבע מליון מובטלים
 וסיפרתי - על פוליטיקאים מושחתים
 הרצל לא הגיב, וחייך חיוך רחב.
 את יד ימין תחב לכיס מכנסיו.
 ניסיתי להדגיש שאין שלום אין ביטחון
 ונמאס לחיות בחרדה,
 הרצל שם לי קרטון על הלשון ואמר:
 "אם תיקחו אין זו אגדה."

הדג נחש עושים היפ הופ ציוני

לא הצלחתי להבין מה קורה לי בחיי,
 פתאום הי לי קראבין בידי,
 מצאתי את עצמי בקרב על תל חי.
 וואו, לא רוצה נשק, אין לי חשק,
 יש לי פרופיל 21.
 אבל גבי אמר שהסיפור בתל חי הוא מאוד
 משמעותי ושללמוד אותו כדאי
 זיהיתי את טרומפלדור מייד, איזה כלי
 נו זה עם היד, בעצם בלי.
 "מה נשמע יוסף?" שאלתי בנימוס
 אבל טרומפלדור היה עצבני וכעוס.
 פתאום הרוח העלתה ענן אבק,
 טרומפלדור נשנק נחנק וירק נזל ירקרק –
 ממש לידנו
 אח"כ השתעל ואמר:
 "טוב למוכטה על ארצנו".

הדג נחש עושים היפ הופ ציוני

פתאום הכל הרגיש גדול עליי, כשלו רגליי
 לרצפה נפלת וצעקתי: "דיייייייייייייייייייי"
 "הטיול הזה היה אמור להיות צ'ופר אמיתי,
 לא כף איתכם בכלל,
 דפקתם אותי! דפקתם אותי!"
 דבי התעשתה ראשונה,
 פנתה אליי בהבנה אימהית
 "אתה צודק" אמרה
 "עכשיו נטוס לאן שתרצה, לאן שתגיד".
 "או, סוף סוף,
 רק לא לירושלים ב-2002" אמרתי.
 אבל כנראה שהם לא שמעו ת'לא
 כי בדיוק לפה - איפה?
 בדיוק לפה - איפה?
 בדיוק לפה - אני חזרתי.

הדג נחש עושים היפ הופ ציוני...

תשמעו סיפור קצר
 אולי אפילו קצת מצחיק,
 על היום בו פגשתי את גבי ודבי
 עם המג'יק סטיק.
 הלכתי לי ערב אחד לתומי
 הסתכלתי סביבי לפה ולשם,
 כשלפתע כולם דיברו באנגלית,
 וצבעם התחלף לשחור ולבן
 כולם היו שם: מיס דינג דונג,
 סקוטרמן והקוואבוי שהוא מה שמו
 היה דר האקבק מיסטר קשטון,
 ירמי קפלן ואבא שלו גם.
 גם גבי ודבי אבל הם עמדו בנפרד,
 דבי נראתה שבוזה וגבי מוטרד.
 הם אמרו שהם איבוד איזה מקל קסמים
 ושאלו אם אכפת לי לעזור בחיפושים
 "סבבה יש פרס למוצא הישר?"
 ענו לי שאם אמצא את המקל
 הם יטיסוני לכל מקום שאבחר ברחבי תבל.
 מצאתי את המקל תוך שנייה בדיוק
 כי גבי שם אותו בכיס האחורי איזה דפוק
 "וואו וואו"
 צעקתי כמו הומר סימפסון באקסטזה
 "בוא נטוס לפריז לשרתון פלזה,
 יש שם ארולפוט,
 וואחד בית זונות, שם אני רוצה להיות".
 דבי כחכחה בגרונה ואמרה
 "אתה צריך להבין,
 דווקא היינו שמחים אבל יש לנו,
 לצערך, מספר אילוצים:
 קודם כל זו טלוויזיה חינוכית
 וצריך שהמסר יהיה חיובי
 אין לך בראש איזה מקום יותר ציוני?"
 "מה ציוני?" אמרתי, "מה, כמו הרצל?"
 הופס.
 נחתנו בבאזל.

הדג נחש עושים היפ הופ ציוני

הרצל נשען על המעקה מה זה בשאנטי,
 איך שראיתי אותו נהיה לי אנטי.
 לא מתבייש להסתלבט
 כאילו כלום בארץ הכל עולה באש
 מה הוא סתום!?
 הסתכלתי לו בעיניים מקרוב טוב טוב
 איזה קטע - האישונים מורחבים
 והלבן של העין מה זה אדום,
 "פססט" לחשתי "נראה לי הוא מסטול",
 גבי אמר "שתוק, שחק אותה קול",
 אבל לא התאפקתי
 והטחתי בחוזה המדינה בלי בושה

לוי אשכול (1895 - 1969)

ראש הממשלה השלישי של מדינת ישראל.
 לוי שקולניק (לימים אשכול), יליד אוראטובו שברוסיה, למד בחדר
 ובגימנסיה בווילנה ובנעוריו הצטרף לתנועה הציונית. ב-1914, בהיותו
 בן 19, עלה לארץ ועבד שנים מספר כפועל חקלאי וכשומר.

בסוף מלחמת העולם הראשונה התנדב לגדוד העברי, שהוקם בארץ
 במסגרת הצבא האנגלי. כחבר במפלגת פועלים, שדגלה בשיויון ובשיתוף,
 לקח חלק בייסוד הקבוצה דגניה ב' ב-1920 ושנים רבות נמנה עם

חבריה. ב-1937 יזם את הקמת "מקורות", החברה לפיתוח משאבי המים בארץ, וניהל אותה כ-15 שנים.
 מסוף שנות ה-30 ועד הקמת צה"ל היה חבר המפקדה הארצית של ה"הגנה". במלחמת העצמאות עבד
 לימינו של בן-גוריון במשרד הביטחון וב-1949 מונה לחבר הנהלת הסוכנות ולראש המחלקה שלה
 להתיישבות חקלאית. טבעי היה, שבן-גוריון המליץ עליו כיוורשו והוא אכן נבחר במקומו ב-1963 לראש
 ממשלה ולשר ביטחון. אשכול היה היחיד עד היום, שהגיע למשרה הרמה הודות לפעילות בתחום המשקי,
 ולא בתחומי החוץ והביטחון. אשכול ביטל את המימשל הצבאי, שהוקם במלחמת העצמאות ושהגביל את
 זכויות האזרחים הערביים.

המשבר הכלכלי שפרץ ב-1966 פגע קשה בציבור, וערער את מעמדו של ראש הממשלה. באווירה קשה
 זאת החמיר גם מצב הביטחון. הממשלה השתדלה לגייס את תמיכת ארה"ב ומדינות אחרות להחזרת המצב
 לקדמותו, אך לא קיבלה תשובות מספקות. דווקא כאשר גדלה החרדה הצטייר אשכול כמנהיג חלש והססן,
 המתקשה להתמודד עם האיום הצבאי על ישראל ואיננו מסוגל לנסוך ביטחון בלבבות האזרחים. את הדאגה
 הגבירה טעות של אשכול בזמן שקרא ברדיו הודעה לאומה, שלא הספיק ללמוד אותה מראש. הגמגום
 נתפס כמעיד על הססנות כביכול. לבסוף הסכים אשכול, בלחצם של אנשי ציבור מכל המפלגות וכלי-
 התקשורת, להרחיב את ממשלתו ולמנות את דיין לשר הביטחון. כאשר פרצו הקרבות הכריע צה"ל את
 אויביו במלחמת בזק. רוב הישראלים הופתעו מגודל הניצחון ומהיקף השטחים שנכבשו בידי הצבא שהוכן
 היטב ע"י אשכול כראש ממשלה ושר ביטחון.

לוי אשכול לא האריך ימים אחרי הניצחון במלחמת ששת הימים. מחלת הסרטן שלקה בה פגעה בכושר
 עבודתו וב-26 בפברואר 1969 מת, לפני שהשלים את כהונתו.

גולדה מאיר (1898 - 1979)

ראש הממשלה הרביעי של מדינת ישראל

גולדה מבוביץ נולדה בקייב, אוקראינה, ב-1898 במשפחה מסורתית ודת אמצעים. ב-1906 היגרה עם משפחתה לארה"ב, שם הצטרפה למפלגת "פועלי ציון" ונישאה למוריס מאירסון. ב-1921 עלו בני-הזוג לארץ וישבו ארבע שנים בקבוצת מרחביה. לאחר יציאתם מן הקבוצה התמסרה גולדה לפעולות ציבוריות, במפלגת פועלי ארץ ישראל, במועצת הפועלות ובהסתדרות העובדים.

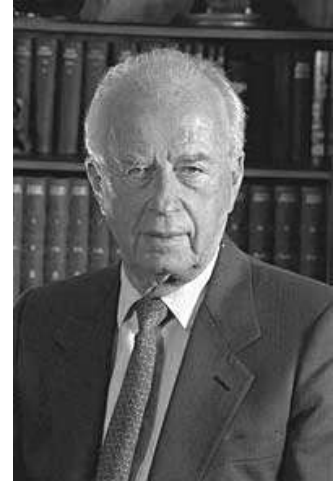
ב-1946, כאשר עצר השלטון האנגלי רבים מראשי היישוב ובהם משה שרת, מילאה מאיר את מקומו כמנהלת המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. בתחילת מלחמת העצמאות נשלחה לארה"ב לאיסוף כספים, ובתוך זמן קצר גייסה 50 מיליון דולר. ערב הקמת המדינה נסעה מאיר, לבושה כערבייה, לרבת-עמון, כדי להניא את עבדאללה מלך ירדן מצירוף צבאו לשאר צבאות ערב, העומדים לתקוף את המדינה היהודית העתידה לקום. המלך לא נענה לה ושאל: "מדוע ממהרים אתם להכריז על המדינה שלכם?" תשובתה הייתה, כי עם שחיכה אלפיים שנה לחידוש עצמאותו, אי-אפשר לומר עליו שהוא ממהר.

תקופה קצרה כיהנה מאיר כצירה ראשונה של ישראל בברית-המועצות. בראשית 1949 צירף אותה בן-גוריון לממשלתו בתפקיד שרת העבודה, וב-1956 מינה אותה לשרת החוץ. בכהונתה כשרת חוץ, שנמשכה כעשר שנים, השתתפה בתכנון מבצע קדש לכיבוש סיני והמריצה את פיתוח הקשרים עם העולם השלישי ובעיקר עם מדינות אפריקה. בראשית 1969, מונתה גולדה מאיר לראש ממשלה. היא האישה היחידה עד עתה שמילאה תפקיד זה בישראל. עוד בתפקידיה הקודמים התפרסמה מאיר כבעלת אופי תקיף ועל דרך הבדיחה היו אומרים, כי היא הייתה הגבר היחיד בממשלותיהם של בן-גוריון, שרת ואשכול. האמירה הזאת לא מצאה חן בעיניה והיא הגיבה עליה בצנינות: "גברים חושבים שזה קומפלימנט".

מלחמת יום הכיפורים באוקטובר 1973 היתה שעתה הקשה והגדולה של ראש הממשלה, גולדה מאיר. היא סמכה על הערכתם של שר הביטחון משה דיין ומפקדי צה"ל, כי התפרצות מלחמה באותו זמן ביוזמת הערבים היא ב"סבירות נמוכה". למרות הלם ההפתעה, רוחה לא נפלה. מבלי להיתפס לבהלה, דחתה כמה הצעות של שר הביטחון לנסיגות בסיני וברמת הגולן, ואף הורתה, בניגוד לדעתו, לגייס כוחות מילואים בהיקף נרחב שעות ספורות לפני פרוץ הקרבות. גיוס זה תרם תרומה חשובה ליכולתו של צה"ל להתארגן ולבלום את צבאות האויב. בכל זאת, לאחר מלחמת יום הכיפורים היתה מאיר מטרה לביקורת נוקבת, ובאפריל 1974 התפטרה מתפקידה.

יצחק רבין (1922 - 1995)

רבין היה ראש-הממשלה הראשון שנולד בארץ, ומבחינת חינוכו ודרך חייו היה "צבר" אידיאלי. הוא נולד בירושלים ב-1922 ולמד בתיכון בבית הספר החקלאי "כדורי", אותו סיים בהצטיינות. ב-1941 היה מראשוני המצטרפים לפלמ"ח, ובתחילת מלחמת העצמאות כבר היה קצין המבצעים של הפלמ"ח. במהלך המלחמה מונה למפקד חטיבת "הראל", שלחמה בגבורה וסבלה אבדות רבות בקרבות בתוך ירושלים ובפריצת הדרך אליה.

הצלחותיו פילסו את דרכו לפיקוד העליון ובשנים 1964-1968 כיהן כרמטכ"ל. הישגיו הגדולים ביותר כרמטכ"ל היו פיתוח כוחו והכנתו היסודית של צה"ל לקרב, והפיקוד עליו במלחמת ששת הימים ביוני 1967. בתום שירותו מונה לשגריר בארצות-הברית, ובשובו לארץ הצטרף למפלגת

העבודה, נבחר לכנסת, ומונה לשר העבודה בממשלה שהקימה גולדה מאיר ב-1974. בעקבות מלחמת יום-הכיפורים נאלצה גולדה מאיר להתפטר מתפקידה. רבין נבחר לרשת אותה, מפני שהיה רמטכ"ל במלחמת ששת-הימים ומפני שלא היה לו שום חלק באחריות לכישלונות במלחמת יום הכיפורים. מנקודה זו המשיך רבין להיות מנהיג מפלגת העבודה, לצד שמעון פרס.

ב-1992 נבחר לראשות הממשלה, ובספטמבר 1993 הוביל שינוי מפתיע במדיניותה המסורתית של ממשלת ישראל כלפי הפלסטינים, כשבהסכמי אוסלו הכיר באש"ף כנציג העם הפלסטיני. בכך פתח את הדרך למשא ומתן הישיר עם הפלסטינים שנמשך עד היום. הסכמים אלו היו שנויים במחלוקת בציבור הישראלי מרגע חתימתם ועד עתה.

ב-4 בנובמבר 1995, בצאתו מעצרת המונים שאורגנה כתמיכה במדיניותו, נורה רבין למוות בידי יגאל עמיר, סטודנט דתי שביקש לעצור את תהליך המשא ומתן עם הפלסטינים ויישומם של הסכמי אוסלו.

האנדרטה לזכר מתנדבי הצבא הבריטי

למרות קוויו האופקיים של המתחם, הרי הוא מושך את העין כלפי מעלה, אל הסלע. בסלע חצב הפסל מרדכי כפרי חלל בצורת מגן דוד, דרכו משתקפים השמים הכחולים, ההופכים בכך לחלק בלתי נפרד מן האנדרטה. זהו אתר הנצחה, ולא אתר קבורה, שכן חללי הצבא הבריטי נקברים במקום נפילתם ואין להעבירם למולדתם. טבלת שמות החללים סדורה על פי שיוכם החיילי של הנופלים, ובכך היא משקפת מסורת הנצחה בריטית, המנוגדת למסורת הקבורה וההנצחה הישראלית, שאינה מציינת את תפקידו וחילו של המת.

האנדרטה לחללי הצבא האדום

אנדרטה זו הוקמה בתחילת שנות התשעים לזכר הלוחמים היהודים שנפלו בשורות הצבא האדום הרוסי במלחמת העולם השנייה. מתכננה הוא יצחק ריכלין. בעוד האנדרטות הפזורות בבית קברות זה מצניעות בדרך כלל את נוכחותן, אנדרטה זו גדולה ביותר. זרותה להקשר המקומי בולטת גם בחומריות: שיש אדום מלוטש וסמלי מתכת. כאן נמצא גם כיתוב שאינו בעברית, וזה המקום היחיד שבו ההתייחסות היא לקבוצה, ולא ליחידים: 200 אלף חללים הוא מספר כללי, משוער, ולא ייפלא שאין רשימה שמית, האופיינית להנצחה הישראלית. אלמנט זה נוסף מופיע ברמזים הפיגורטיביים (קסדה? חייל חגור?) החקוקים בסלעים הפזורים בערוגת הגינה שבסמוך. בין אנדרטת מתנדבי הצבא הבריטי לאנדרטת חיילי הצבא האדום עתידה לקום אנדרטה לזכר היהודים שנלחמו בשורות הצבא הפולני במלחמת העולם השנייה.

החטיבה היהודית הלוחמת (הבריגדה)

ביום 20 בספטמבר 1944 נתפרסמה הודעה רשמית של משרד המלחמה הבריטי, שבה צוין, כי "ממשלת הוד מלכותו החליטה להיענות לדרישת הסוכנות היהודית לארץ-ישראל ולהקים בריגדה מוגברת יהודית (Jewish Brigade Group), אשר תשתתף בפעולות מלחמה. הבריגדה של חיל-הרגלים תהיה מבוססת על גזודים יהודים של הרג'מנט הארץ-ישראלי ועתה - - - מכינים יחידות סיוע ועזרה להשלמת הבריגדה המוגברת המבוססות על היחידות הארץ-ישראליות הקיימות". בהודעה שמסר צ'רצ'יל בבית-הנבחרים על הקמת הבריגדה ציין, כי אף על פי ש"מספר גדול של יהודים משרת בצבאותינו ובצבאות אמריקה בכל המחנות, נראה לי כיאות בהחלט, כי יחידה מיוחדת מאותו גזע שסבל סבל שאין לתארו מצד הנאצים תיוצג בפורמציה מובהקת בין החילות שנאספו להנחיל להם את תבוסתם הסופית".

על שרולם נשאו החיילים תג ועליו סמל החי"ל - מגן-דוד צהוב על רקע צבע הדגל העברי.

הבריגדה, שנודעה בשמה העברי "החטיבה היהודית הלוחמת" (חי"ל) איחרה מאוד לבוא ומרבית המועמדים להילחם בשורותיה לא זכו לכך, ואף על פי כן, הצבא היהודי הפך מחלום לקטע קטן של מציאות.

בערב פורים תש"ה (26.2.1945) סיימה החטיבה את אימוניה. היו בה כ-5,000 חיילים, שמפקדיהם בריטים. בהרכבה זה יצאה הבריגדה לחזית בצפון איטליה. הימים היו ימי סיומה של המלחמה והאויב עמד על סף התמוטטות. אבל כמיליון חיילים נאצים ופאשיסטים עוד נמצאו בצפון איטליה. מפקדת בעלות-הברית התכוננה להתקפת האביב המכרעת מתוך ידיעה, כי "החיה הנאצית אם כי פצועה, מסוכנת היא - וקרבות קשים ומרים עומדים לפנינו". בשלושה השבועות הראשונים להיותה בחזית שירתה החטיבה בגזרה שמול העיירה אלפונסונה, צפונית לעיר ראווונה. משימות הבריגדה הוגדרו כמשימות סיור, ולכשתצוץ הזדמנות לכך - "שיפור עמדות". מפעם לפעם אירעו התנגשויות בין משמרות של ה"בריגדה" לבין משמרות גרמניים. באחת מהן נפלה בשבי כיתה של חיילים גרמנים על נשקה ועל המקלע שלה.

ב-7 באפריל באה פקודת מבצע, והוטל על הבריגדה לחצות את הסניו ולהקים ראש גשר מעברו השני. שלושה ימים לאחר מכן עברה פלוגה של הגדוד השני את הנהר והתחפרה בחופו הצפוני. למחרת עברו שלושת הגדודים של הבריגדה את הנהר, הרחיבו את ראש הגשר והתקדמו צפונה. האויב פתח בנסיגה לאורך כל החזית וגדודי החטיבה השתתפו ברדיפה אחריו. כמה ימים לאחר

מכן הוכרזה שבינת נשק. בהודעתו של צ'רצ'יל על כניעת האויב הוזכרה "הבריגדה היהודית, שהקימונו אותה לפני שנה לערך, ושנלחמה בקו-החזית באומץ".

עם הנצחון הותר לחיילים לענווד את סמל החטיבה על שרווליהם. 28 אותות כבוד חולקו לחיילים בחטיבה ומפקדה קיבל את אות הכבוד C.B.E. כהוקרה ל"סגולות הקרב הנפלאות שהוכיחה החטיבה הלוחמת בחזית צבאות הברית". **44 מחיילי החטיבה נפלו בשרתם בבריגדה.**

(מתוך: קיצור תולדות ההגנה)

צה"ל וזיכרון השואה

צה"ל, כמדינת ישראל כולה, רואה בשואה את אחד האירועים המרכזיים בדורות האחרונים ובהיסטוריה בכלל, אירוע ייחודי בעל השלכות לאומיות ואנושיות חשובות ביותר. החינוך להנחלת זיכרון השואה מהווה מרכיב חשוב בכלל החינוך שמקנה צה"ל לחייליו. צה"ל יפעל להנחלת זיכרון השואה על מנת לחזק את הקשר ואת תחושת השייכות של החייל למדינת ישראל ולצה"ל.

מתוך מסמך יעוד ויחוד

לא תשכח

כך מפרש ר' שמשון רפאל הירש את הציווי "לא תשכח את אשר עשה לך עמלק":

"אל תשכח דבר זה אם יבוא יום ותרצה להדמות לעמלק וכמוהו לא תכיר את החובה ולא תדע את ה', אלא רק תבקש הזדמנות... לנצל את עליונותך כדי להזיק לבריות.

אל תשכח דבר זה אם יבוא יום ותבקש להסיר מלבך את תפקידך ואת שליחותך כישׂראל, שקבלת על עצמך בקרב האנושות. אל תקנא בזרי הדפנה שעולם סכל קולע לאותם המאושרים שהחריבו את אושר הבריות. זכור את האדמה רווית הדמעות המצמיחה את הדפנה לאותם זרים.

אל תשכח דבר זה כאשר יבוא יום ואתה עצמך תסבול מהגסות ומהאלימות של עמלק. שמור על קומתך הזקופה! שמור על האנושיות ועל ערכי הצדק שלמדת מפי אלוהיך. העתיד הוא להם, וסוף האנושיות והצדק לנצח את הגסות ואת האלימות. ואתה עצמך נשלחת כדי לבשר ולקרב – על ידי עצם גורלך ודוגמתך – את הניצחון הזה ואת העתיד הזה.

"לא תשכח" וכדי שלא תשכח, "זכור", מזמן לזמן חדש בלבך את זכר עמלק ואת מה שנאמר לך על עתידו."

(הרב שמשון רפאל הירש כתב את דבריו בגרמניה בין השנים 1867-1878)

מתוך נאום הרמטכ"ל לשעבר, רב-אלוף משה יעלון, בעצרת הזיכרון בתל יצחק במאי 2005:

"אנו ניצבים כאן היום, כדי לומר בקול רם וצלול כי עם ישראל חי וקיים, ויש לו מדינה ריבונית, עצמאית ומשגשגת וצבא חזק..."

מי שדיבר בשמו של "האדם העליון" וראה בנו "לא-אדם", וביקש לעקור מאיתנו צלם-אנוש, ידע כי עם ישראל לא רק חי וקיים, אלא הוא ממשיך לשאת בגאון את הבשורה שהביא לתרבות האנושית כולה כי האדם, כל אדם, נברא בצלם אלוה ממעל. ובשל כך מנוי וגמור איתנו להיות לא רק חזקים אלא גם צודקים, ולשמר באופן לחימתנו והתנהגותנו את ערכי המוסר שלנו כיהודים. ובלשונו של המשורר חיים גורי: "לעולם לא נהיה רוצחים, אך נעשה הכל על מנת לא להיות קרבנות". זהו ניצחוננו העמוק והשלם..."

מתוך דבריה של חווקה פולמן-רבן, ממנהיגות מורדי הגטאות, בפתיחת עצרת הזיכרון בלוחמי הגטאות, 1988:

"...אני פונה לנוער, לאלה שיבנו את עתיד הארץ הזו ויעצבו את החברה כאן. כאשר הסתיימה מלחמת העולם השנייה, לאלה מאיתנו ששרדו היה חופש קשה ומכאיב, אבדן הכל – משפחה, חברים, מיליוני היהודים – הורגש בעוצמה אכזרית. ולחזור לחיים, להתחיל הכל מחדש נראה כבלתי אפשרי כמעט.

עזרה לנו האמונה והתקווה שהעולם החדש יהיה אחר, שבארץ שלנו, בישראל, החברה תהיה צודקת, מוסרית, טהורה, ובה יישמר צלם אדם בכל התנאים ובכל המצבים. וחלמנו על שלום – סוף סוף שלום. היו געגועים לזה והיה חלום.

בשם הלוחמים מאז אני קוראת לנוער שלנו: שמרו על החלום, טפחו אותו, היאבקו עבורו."

נספח ה'

להשיב לרגע לא מתוך הרגע, אלא מתוך העתיד / מרטין בובר

"אין חברה אמיתית אלא זו שקיים בה קשר בין הדורות. חברה אמיתית אינה מקיפה אך ורק את האנשים החיים בשעה זו, אלא גם את המתים, וגם את העתידים להיולד. צריך שהדור הנוכחי לא רק יחוש את הקשר הזה שבינו לבין האבות והבנים, אלא יחיה אותו חוויה של ממש. כל עוד איננו רואים גם את המתים שבקרבונו, ואת הבנים שלא נולדו עדיין – אין אנו חברה אמיתית..."

תמיד, בכל מצב, אפשר לעשות דבר כל-שהוא, מפעל מה של האמת, דבר הקובע באיזו מידה את מראה השעה הבאה, את תכונת המצב הבא. תמיד מתחלפים תנאי הפעולה, תמיד חובה לעשות דבר אחר, דבר חדש, אבל למעשה – זהו אותו הדבר, המציב תשובה למצב שנשתנה. אבל תשובת אמת!... אנו, הזקוקים לגמרי לעתיד, יכולים להגיע למטרה אך ורק על ידי עבודת-עתיד עקבית. תשובת אמת – זאת אומרת להשיב לרגע לא מתוך הרגע, אלא מתוך העתיד..."

מתוך: "תקווה לשעה זו".